

Küreselleşme ve Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye

Dr. Abdullah Özkan

 tasam
YAYINLARI
İSTANBUL

2 Küreselleşme ve Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye

TASAM YAYINLARI Dış Politika Serisi 3

İSTANBUL Haziran 2004

ISBN: 975-6285-01

Tasarım, Kapak Tasarımı: CrEaTiCa

Basımevi: Bilge Matbaacılık

Halicılar Cd. No: 100 34080 Fatih / İSTANBUL - TURKEY

Tel: +90 212 635 61 51 (pbx) Faks: +90 212 532 58 82

www.tasam.org • e-mail: tasampublications@tasam.org

© Dr. Abdullah ÖZKAN, 2004

İlk Basım 2004

Özkan, Abdullah, 1971

Küreselleşme ve Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye
İstanbul, TASAM Yayınları, 2004.

160 s.; 22.5 cm.-(TASAM Yayınları; Dış Politika Serisi; 3)

Kaynakça Referansları Dahil

Kaynakça: s. 155-160.

ISBN: 975-6285-01

1. Türkiye Uluslararası İlişkiler 2. Avrupa Birliği 3. Küreselleşme

İçindekiler

I. KÜRESELLEŞEN DÜNYA VE TÜRKİYE

SUNUŞ.....	I
GİRİŞ.....	II
1. KÜRESELLEŞME OLGUSUNUN ÖZELLİKLERİ.....	11
1.1. Küreselleşme Süreci.....	14
1.2. Küreselleşmenin Evreleri.....	16
1.3. Küresel Alan Modeli.....	19
1.4. Küreselleşme Kuramı.....	21
1.5. Küreselleşme Yeni Dünya Düzensizliği mi?.....	23
2. KÜRESELLEŞME SÜRECİNİN ETKİLERİ.....	27
2.1. Küreselleşmenin Emek Ve İşsizlik Üzerindeki Etkileri.....	28
2.2. Küreselleşmenin Çalışma Hayatı Üzerindeki Etkileri.....	30
2.3. Küreselleşmenin Endüstri İlişkileri Üzerindeki Etkileri.....	31
3. KÜRESELLEŞME VE ULUS DEVLET'İN DÖNÜŞÜMÜ.....	33
3.1. Egemenlik Anlayışı Değişiyor.....	33
3.2. Hükümetlerin Gücü Azalıyor.....	35
3.3. Devletlerarası İlişkiler de Değişiyor.....	37
3.4. Ulus Devlet'in Yaşama Olasılığı.....	40
4. KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE HUKUKUN	
 ÜSTÜNLÜĞÜ VE KÜRESEL HUKUK.....	43
4.1. Ekonomik Başarı Ve Hukukun Üstünlüğü.....	43
4.2. Uluslararası Hukuk Alanı.....	44
4.3. Hukukun Küreselleşmesi Ve Sonuçları.....	45
5. KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE BİLGİ VE	
 ENFORMASYON ALTYAPISININ ÖNEMİ.....	49
5.1. Bilgi İdeolojik Devleti Yıkıyor.....	50
5.2. Bilgi Toplumuna Yönelik Eleştiriler.....	51
5.3. Enformasyon Altyapısının Önemi.....	53
5.4. Hizmet Sektörü Ve İletişim Ağları.....	53
5.5. Değişen Teknoloji Tabanı.....	54

4 Küreselleşme ve Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye

5.6. Küresel Bilgi Ağı Altyapısı.....	55
5.7. Enformasyon Altyapısının Ekonomik Başarıdaki Yeri.....	55
6. KÜRESELLEŞMENİN EKONOMİK, SİYASİ VE KÜLTÜREL SONUÇLARI.....	59
6.1. Küreselleşmenin Ekonomik Sonuçları.....	59
6.2. Küreselleşmenin Kültürel Sonuçları.....	61
6.3. Küreselleşmenin Siyasi Sonuçları.....	64
7. KÜRESELLEŞMEYE YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER.....	67
7.1. Küreselleşme Ve Eşitsizlik Olgusu.....	67
7.2. Küreselleşmenin İşsizliği Artırdığı İddiası.....	70
7.3. Küreselleşmenin Emegi “Zorunlu Göçe” Tabi Tuttuğu İddiası.....	71
7.4. Küresel Sermayenin Hakimiyeti İddiası.....	72
8. TÜRKİYE, KÜRESELLEŞEN DÜNYA’DA NEREDE YER ALIYOR?.....	75
8.1. Türk Ve Dünya Kamuoyu Küreselleşmeye Nasıl Bakıyor?.....	78
8.1.1. Küreselleşmenin Ekonomik Etkileri Nelerdir?.....	78
8.1.2. Teknolojik Ve Kültürel Alanda Küreselleşme.....	79
8.1.3. Küreselleşmenin Sosyal Etkileri.....	81
II. KÜRESELLEŞEN DÜNYADA BÖLGESEL BÜTÜNLEŞMELER, AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE’İN KONUMU	
1. KÜRESELLEŞME VE AVRUPA BİRLİĞİ.....	83
2. AB KOPENHAG SİYASİ KRİTERLERİ BAKIMINDAN TÜRKİYE’İN DURUMU.....	87
2.1. AB ‘Kopenhag Kriterleri’ Ne İstiyor?.....	87
2.2. Türkiye’ nin Kopenhag Kriterleri’ ne Uyum Çabaları.....	87
2.3. Türk Demokrasisinin AB Raporlarındaki Görünümü.....	91
2.4. Türk Demokrasisinin Yaşadığı Sorunlar.....	92
3. AB SÜRECİ VE TÜRK SİYASAL SİSTEMİNİN İŞLEYİŞİNDEKİ YAPISAL BOZUKLUKLAR.....	97
3.1. Parlamenter Rejim Ve Siyasal Sistem Krizi.....	98
3.2. Siyasal Partiler Ve Seçim Sistemindeki Eksiklikler.....	99

4. DEMOKRASİ KÜLTÜRÜ PERSPEKTİFİNDEN	
TÜRKİYE’NİN SİYASAL KÜLTÜRÜ	101
4.1. Siyasal Kültür Kavramı.....	101
4.2. Türk Siyasal Kültürünün Özellikleri.....	102
4.3. Demokrasiyi Yaşatabilme Yeteneği.....	104
4.4. Türkiye Değerler Araştırması ’nda Türk Siyasal Kültürünün Görünümü.....	105
4.5. Türk Siyasal Kültürünün Hastalığı: İktidar Tutkusu.....	107
4.6. Türk Siyasal Kültürü Evrenselleşmeli.....	108
5. HAK VE ÖZGÜRLÜKLER PERSPEKTİFİNDEN TÜRKİYE	111
5.1. Hukuk Devleti.....	111
5.2. İnsan Hakları.....	114
5.3. Düşünce Özgürlüğü.....	119
6. AB UYUM SÜRECİNDE TÜRKİYE’DE	
SİVİL TOPLUMUN GÖRÜNÜMÜ	123
6.1. Modern Sivil Toplumun Nitelikleri.....	124
6.2. Sivil Toplum İçin Gereken İdeal devlet	126
6.3. Demokrasi/Sivil Toplum İlişkisi.....	128
6.4. Türkiye’de Sivil Toplumun Gelişmesini Engelleyen Nedenler.....	129
7. AB ÜYELİK SÜRECİNDE TÜRKİYE’Yİ	
ZORLAYAN HASTALIK: YOLSUZLUK	131
7.1. Yolsuzluğun Ekonomik, Sosyal Ve Politik Maliyetleri.....	132
7.2. Türkiye’de Yolsuzluğun Fotoğrafı.....	133
7.3. Yolsuzluk Endeksinde Türkiye’ nin Durumu.....	136
7.4. Yolsuzluğun Nedenleri Ve Çözüm Önerileri.....	137
7.5. Yolsuzluklara Sivil Toplum Tepkisi.....	141
8. TÜRKİYE’DE GELİR DAĞILIMI VE İNSANİ GELİŞME	145
8.1. Türkiye’de Gelir Adaletsiz Dağıtılıyor.....	145
8.2. İnsani Yoksulluk Endeksinde Türkiye.....	146
8.3. İnsani Gelişme Endeksinde Türkiye.....	147
8.4. Türkiye’de Bölgesel Eşitsizlik.....	149
9. SONUÇ	151
KAYNAKÇA	155

6 Küreselleşme ve Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye

Kısaltmalar

DPT: Devlet Planlama Teşkilatı
TESEV: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı
IMF: Uluslararası Para Fonu
AB: Avrupa Birliği
BM: Birleşmiş Milletler Teşkilatı
WDR: Dünya Gelişme Raporu
KİT: Kamu İktisadi Teşekkülü
ÇUŞ: Çok Uluslu Şirket
TDV: Türk Demokrasi Vakfı
GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla
TÜSİAD: Türkiye Sanayici Ve İşadamları Derneği
AİHM: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
DİE: Devlet İstatistik Enstitüsü
HPI: İnsani Yoksulluk Endeksi
UNDP: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
GDA: Gelir Dağılımı Araştırması
TI: Uluslararası Şeffaflık Örgütü
DYE: Dünya Yolsuzluk Endeksi
TSHD: Toplumsal Saydamlık Hareketi Derneği
DDA: Dünya Değerler Araştırması

Tablo Listesi

Tablo 1: 2002 Küresel Teknoloji Endeksi.....	77
Tablo 2: Küreselleşmenin Ekonomik Etkileri Nasıl Algılanıyor?	78
Tablo 3: Küreselleşme Ülke Ekonomilerini Nasıl Etkiliyor?.....	79
Tablo 4: Küreselleşmenin Teknolojik ve Kültürel Etkileri Nasıl Algılanıyor?.....	80
Tablo 5: “Amerikan Kültürü”ne Bakış.....	80
Tablo 6: Küreselleşme Ve Sosyal Argümanlar.....	82
Tablo 7: Halkın Kurumlara Duyduğu Güven.....	134
Tablo 8: Halkın Mesleklere Duyduğu Güven.....	135
Tablo 9: 2001 Yılı Dünya Yolsuzluk Endeksi.....	138
Tablo 10: 2002 Yılı İnsani Gelişim Endeksi.....	148

Sunuş

Malcolm Waters, küreselleşme sürecini “tek yanlı ve doğrultulu değil, aksine çoğul ve karmaşık bir süreç” olarak tanımlanmaktadır. Küreselleşme sürecinde, devletdışı, ulusötesi, sınırları aşan aktörler rol oynamaktadır. Çelişkilerle çevrelenmiş bu süreç, aynı zamanda çok önemli bir “dönüştürücü” etkiye de sahip bulunmaktadır.

Küreselleşme süreci beraberinde pekçok olumsuzluğu da getirmekte, adaletsiz gelir dağılımı artmakta, işsizlik, eşitsizlik ve dışlanma gibi sosyal sorunlar da derinleşmektedir. Uluslararası Çalışma Örgütü ILO’nun Mayıs 2004 tarihinde yayınladığı "A Fair Globalization: Creating Opportunities For All" isimli raporu da "adil bir küreselleşme mümkün mü?" sorusunun cevabını aramaktadır.

Bugün küreselleşme kavramı üzerine yapılan tartışmalardan çıkan genel sonuç, küreselleşme sürecinin yanlış yönetildiği şeklindedir... Yanlış yönetilen küreselleşmenin yol açtığı tahribatlar hergeçen gün artmakta, eşitsizlik derinleşmektedir... Dünya nüfusunun yüzde 26’sını oluşturan sanayileşmiş ülkeler, ürün ve hizmetlerin %78’ini, enerji tüketiminin ise %81’ini kullanmaktadır. Dünya Bankası raporlarına göre gelişmiş ülkelerde kişi başına düşen gelir ortalaması 23 bin dolar civarında iken, gelişmekte olan ülkelerde bu oran sadece 2 bin 500 dolardır. Küreselleşmenin emek üzerindeki olumsuz etkileri derin sosyal yaralar açmakta, küresel üretim tarzı nedeniyle 100 milyon insan devamlı olarak kendi ülkeleri dışında ikamet etmekte, 27 milyon insan da göçmen statüsünde yaşamak zorunda kalmaktadır... Kuralsız ve sınırsız bir küreselleşme süreci; Daimler Benz firmasının eski başkanı Edward Reuter’in ifadesiyle, "*dünyada fakirliği ve huzursuzluğu artırmakla kalmayacak aynı zamanda insani ve kültürel değerleri de yok edecektir...*" İşte bu nedenle küreselleşmenin yanlış yönetilmesinin faturası çok ağır olmaktadır...

Böylesine zorlu bir süreçte, ülkemizin nerede yer aldığı cevap verilmesi gereken önemli bir soru olarak karşımızda durmaktadır. Küreselleşme sürecine karşı çıkmak, eleştirmek hiçbir sorunu çözmemektedir. Bu süreç tüm hızıyla ilerlemekte, iletişim ve ulaşım alanlarında yaşanan gelişmeler, bilgi teknolojilerinin katettiği önemli mesafe bizi bu süreci anlamaya zorlamaktadır.

Öncelikle bu süreci anlamaya, karmaşık yapısını çözmeye ihtiyaç vardır. Elinizdeki bu çalışma, küreselleşme sürecinin unsurlarını bilimsel esaslar çer-

8 Küreselleşme ve Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye

çevesinde anlamaya çalışmaktadır. Küresel sürecin kodlarını çözmeyi hedefleyen çalışma, ayrıca ülkemizin bu süreçte nerede yer aldığı sorusunun da cevabını aramaktadır...

Aynı zamanda ülkemiz için önemli bir unsur olan Avrupa Birliği de çalışmanın bir başka boyutunu teşkil etmektedir. Türkiye'nin Avrupa Birliği ile sancılı süren ilişkisinde, neler yapıldı, nelerin yapılması gerekmektedir? Küresel süreçte Avrupa Birliği nerede yer almaktadır? Avrupa Birliği, insan haklarına saygıyı, demokrasi ve hukukun üstünlüğünü birliğin temel prensipleri arasında saymaktadır. Peki AB'ye üye olmak isteyen Türkiye, bu temel prensiplerle ne kadar uyumaktadır?..

Türkiye'nin demokrasi ve siyasal kültüründeki eksiklikleri, siyasal sistemindeki yapısal bozuklukları, hak ve özgürlükler konusundaki yetersizlikleri hem küreselleşme sürecine uyumuna, hem de Avrupa Birliği ile ilişkilerine olumsuz yönde etki etmektedir.

Türkiye'de gelir adaletsizliği sorunu vardır. En zengin grup ile en fakir grup arasında 236 kat fark bulunan bir ülkenin ne küreselleşme sürecinde etkin bir rol oynaması, ne de AB gibi birliklere üye olması mümkündür. Türkiye insani gelişme endeksinde dünyada 96. sırada yer alarak Maldiv Adaları, Jamaika ve Guyana'nın bile gerisinde bulunmaktadır.

Küreselleşme ve Avrupa Birliği ile bütünleşme sürecinde Türkiye'nin mevcut durumunu ortaya koyan bu çalışma, aynı zamanda öneriler getirmekte, Türkiye'nin küresel süreçte hak ettiği yeri alması için yapması gerekenlere işaret etmektedir.

Sadece sorunlara vurgu yapmak yeterli olmamaktadır. Aynı zamanda öneriler getirmek, stratejik önceliklere dikkat çekmek hayati önem taşımaktadır.

Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM) olarak böyle bir çalışmayı kamuoyunun istifadesine sunmaktan mutluluk duyuyoruz... Türkiye'nin sorunlarının çözümüne yapacağımız en küçük katkı bile bizleri fazlasıyla memnun edecektir...

Atilla SANDIKLI

E. Dz. P. Kur. Kd. Alb.

TASAM Genel Müdürü

Giriş

Küreselleşme süreci sadece ekonomik ve teknolojik alanlarda değil, demokrasi ve insan hakları gibi evrensel değerlerde de önemli değişim ve dönüşümlere yolaçmaktadır. Demokrasi ve özgürlük küresel bir kimliğin temel referans noktaları haline gelmektedir.

Küresel dinamikler, demokrasiler üzerindeki baskıları ortadan kaldırmakta, “seçkinler demokrasisi” diye adlandırılan uygulamalara son vermektedir. Küreselleşme bireylere de uluslararası örgütler ve uluslararası sözleşmelerle çeşitli korunma mekanizmaları sağlamaktadır.

Küreselleşme süreci beraberinde yeni demokrasi anlayışını da getirmekte, toplum ve talepleri değiştikçe demokrasinin sınırları da genişlemektedir. Küreselleşme sürecinin yeni demokrasi anlayışı,ulus devlet yapısını aşmakta, ulusların birbirlerini denetleyebileceği ve yaptırım uygulayabileceği bir sürece kapı aralamaktadır.

Küreselleşme süreciyle birlikte demokrasi ve insan hakları, ülkeler arasındaki dialog ve işbirliklerin temel unsuru haline gelmektedir. Küreselleşme sürecinde dünya artık demokrasi ile arasındaki barikatları kaldırmaktadır. Ekonomik ve siyasal ilişkileri demokrasi ve insan hakları unsurlarından ayrı düşünmek imkansız hale gelmektedir.

Ülkelerin devlet ve yönetim sistemlerini bilgisayarların “işletim sistemlerine”, bu sistemlerin içeriğini de “yazılımlara” benzeten *New York Times*'ın köşe yazarı *Thomas Friedman*, küreselleşme sisteminin işleyişiyle, demokrasinin çok yakın bir ilişki içinde olduğunu ifade etmektedir. “Devlet ve hükümet yapısı eskimiş ise küreselleşmenin gerektirdiği yazılım sistemini işletmek olanaksızdır” diyen *Friedman*, küresel sistemin ancak çağdaş hukuk sistemi, iyi kurumlar, etkin yönetim ve demokrasi ile işletilebileceğine dikkat çekmektedir.

Bu çalışma öncelikle küreselleşme sürecini analiz etmekte, bu süreci tüm boyutlarıyla ele almaktadır. Türkiye'nin küreselleşme sürecinde nerede yer aldığına dikkat çeken çalışma, küresel sürecin gerektirdiği “işletim sisteminin”

10 Küreselleşme ve Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye

Türkiye’de varolup olmadığını sorgulamaktadır.

Küresel sistem ancak çağdaş hukuk sistemi, iyi kurumlar, etkin yönetim ve demokrasi ile yürümektedir. “Peki Avrupa Birliği’ne üye olmak için çaba harcayan Türkiye, hukukun üstünlüğünü hayata geçirebilmekte mi, demokrasiyi bir kültür olarak içselleştirebilmekte mi, iyi kurumlara ve etkin bir yönetime sahip mi?” sorularına cevap arayan çalışma, Türkiye’nin bir dünya devleti olabilmesi için yapması gerekenlere dikkat çekmektedir.

Türkiye kendisine hedef olarak küresel sürece uyumu seçmeli, küreselleşmenin nimet ve fırsatlarından yararlanmayı amaç edinmelidir. Bunun için de AB uyum sürecinin gerektirdiği koşulları yerine getirmekle kalmamalı, özellikle teknoloji ve bilişim alanlarındaki çalışmalarına hız vermelidir.

Küreselleşmeyle birlikte bilgi en değerli varlık haline gelmiş, iletişim ve teknolojik gelişme bu süreci besleyen unsurlar olmuşlardır. Türkiye nitelikli insan kaynağına yatırım yaparak, teknoloji yarışından kopmamalı, rekabet gücünü korumalıdır.

Çalışmada küreselleşme ve AB ile bütünleşme sürecinde Türkiye’nin önündeki engeller detaylı olarak ele alınmakta; önce genel bir durum tespiti yapılmakta, sonra da çözüm önerileri vurgulanmaktadır.

Türkiye, Birleşmiş Milletler’in hazırladığı insani gelişme endeksinde 96. sırada yer alarak kötü bir performans gösterse de, küresel süreçten kopmaması için pekçok nedeni bulunmaktadır.

Demokrasiye inancı, tarihi birikimi, genç ve çalışkan nüfusu ile Türkiye geleceğin parlayan yıldızlarından biri olmaya adaydır.

Yeter ki biz küresel süreci iyi kavrayalım, gereklerini zamanında yerine getirelim, siyasi yozlaşmaya ve yolsuzluğa meydan vermeyelim, açıklıktan ve şeffaflıktan yana olalım, hukukun üstünlüğünü hayata geçirmek için çaba harçalalım...

Türkiye, bugün hak etmediği bir yerde bulunuyor... Ülkemizi hak ettiği yere getirmek ise hepimizin görevi... Elele verip, köhnemiş yapıyı sarsmak, demokrasinin ve özgürlüklerin önünü açmak, şeffaflıktan yana tavır koymak bize düşüyor.

Bu çalışma bu yönde atılmış bir adım olmayı amaçlıyor.

I. KÜRESELLEŞEN DÜNYA VE TÜRKİYE

1. Küreselleşme Olgusunun Özellikleri

Tüm hızıyla süren küreselleşme süreci, dünyamızı derinden etkilemeye devam etmekte, eski anlayış, ilişki ve kalıpları kırmaktadır. Küreselleşme olgusu, “Üretim faktörleriyle, mal ve hizmetlerin giderek artan hareketliliğinden kaynaklanan sınır ötesi karşılıklı ekonomik bütünleşme” olarak tanımlanmaktadır.¹

Küreselleşmeyi başta iletişim, enformasyon ve ulaşım olmak üzere insani etkileşimin çeşitli biçimlerinin, uluslar arasındaki coğrafi sınırların önemini yitirmesine yol açacak şekilde dünya ölçeğinde hızla yayılması olarak tanımlayan Erdoğan, küreselleşmenin tekil bir durum veya lineer bir süreç olmaktan çok, insani faaliyet ve etkileşimin iktisadi, siyasi, teknolojik, hukuki, askeri, kültürel ve çevresel alanlarıyla ilgili çok boyutlu bir olgu olarak anlaşılması gerektiğini belirtmektedir.²

Küreselleşme bütünüyle tek tip bir yapı ve içerikte gelişmemektedir. Küreselleşme ne tek tip, ne de türdeşdir. Küreselleşmenin sınırlarının belirsiz olduğu ve temel unsurları ile çok boyutlu yapısının henüz yeterince ortaya konulmadığı bilinmektedir.³

Küreselleşmeyle ilgili pekçok belirsizliğin olmasını “paradoks” olarak tanımlayan Bulaç, küreselleşmeyi modernliğin farklı bir versiyonu olarak görmektedir. “Modernliğin bizzat kalbinde başgösteren çatallaşma Avrupa merkezli geleneksel modernlik ile Amerika’nın öncülüğünü yaptığı küresel mo-

¹D. Campbell, “*Foreign Investment Labour Immobility And The Quality Of Employment*”, **ILR**, Vol: 133, Num 2, 1994, s. 185

² Mustafa Erdoğan, “*Siyaset ve Hukuk Perspektifinden Küreselleşme*”, Bkz. **Siyasi, Ekonomik ve Kültürel Boyutlarıyla Küreselleşme**, Ufuk Kitapları Sosyal Bilimler Dizisi, İstanbul, 2002, s. 27

³ Philip Cerny, “*Globalization and the Changing Logic of Collective Action*”, **International Political Economy, Perspectives on Global Power and Wealth**, Ed. Jeffrey A. Frieden, David Alake, 2000, s. 446

12 Küreselleşme ve Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye

dernlik şeklinde iki farklı versiyon ortaya çıkardı” diyen Bulaç, ikisi arasında hem felsefi parametreler, hem de modernleştirme politikaları konusunda ciddi yaklaşımlar farkları olduğuna dikkat çekmektedir. ⁴

Küreselleşmenin soğuk savaş sonrasında stratejik bir çabanın ürünü olarak şekillendiği ve Batı kapitalizminin mal, hizmet ve para piyasalarında egemenlik arayışının yansıması olarak geliştiği ifade edilmektedir. Bu stratejik yönelimin bir ürünü olarak küreselleşme, sermayenin akışkanlığı ve emeğin sabitliği üzerine kurulu bir mekansal algılama temeli üzerine oturmaktadır. Bütün kürenin pazar haline gelmesi, para piyasalarının istikrarsızlaşması ve kırılan bir ekonomik yapılanmanın gelişmesi küreselleşmenin hedefleri arasında yer almaktadır. ⁵

Küreselleşmeyi hazırlayan ana faktörler arasında serbest piyasa ekonomisi ve demokrasi gösterilmektedir. Günümüzde bölgesel ve küresel güvenliğin düzenleyici ilkeleri olarak demokrasi, iyi yönetim ve hukukun üstünlüğü kabul edilmektedir. Bir yanda küreselleşme ve uluslararası güvenlik, diğer yanda demokratikleşme ve insan hakları arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Ekonomik, siyasi ve hukuki boyutları olan küreselleşme, uluslararası bir çerçeveye sahiptir. ⁶

Küreselleşmeye ekonomik perspektiften yaklaşan Ouattara göre küreselleşme; ticaret, finans, teknoloji değişimi ile bilgi ve işgücünün mobilitesi yoluyla dünya ekonomilerinin birbirine entegre olmalarıdır. ⁷

Küreselleşme ulusal ekonomik sistemlerin artan etkileşimi olarak ifade edilmekte ve küreselleşmenin en önemli unsuru olan teknolojik gelişmelerin dünya piyasalarındaki deregülasyon ve özelleştirmeyi teşvik eden hükümet politikalarını oluşturduğu belirtilmektedir. ⁸

Küreselleşmeyi en sert eleştirenlerin başında gelen nobel ekonomi ödülü sahibi Joseph Stiglitz’e göre küreselleşme temelde ülkelerin ve dünya halklarının bütünleşmesidir. “Küreselleşme ulaşım ve iletişim maliyetlerini inanıl-

⁴ Ali Bulaç, “Küreselleşmenin Tanımsal Çerçevesi”, **Zaman Gazetesi**, 9 Temmuz 2002, s. 13

⁵ İ. Yaşar Hacısalihoğlu, “Küreselleşme ve Mekansal Yansımalar”, Bkz. **ODTÜ Uluslararası İlişkiler Konferansı Bildirileri**, Çantay Kitabevi, Ankara, 2003, s. 57

⁶ Metin Toprak, **Küreselleşme ve Kriz**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2001, s. 14

⁷ A. Ouattara, “The Challenges of Globalization for Africa”, The Southern African Economic Summit, May 21, 1997, bkz. Coşkun Can Aktan “**Globalleşme Ve Yoksulluk**”,

Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Hak İş Konfederasyonu Yayını, Ankara, 2002, s. 2
⁸ George Khan, “*Global Economic Integration: Opportunities and Challenges*”, Federal Reserve Bank Of Kansas City, 2001. s. 5

maz ölçüde azaltacağı için ortaya konmuştur” diyen Stiglitz, “küreselleşmeyle birlikte mallar, hizmetler, sermaye ve bilginin önündeki engeller kaldırılmış, mevcut kurumların yanısıra sınırlar arasında çalışacak yeni kurumlar da oluşturulmuştur” yorumunu yapmaktadır.⁹

Küreselleşme kavramını, neoliberalizm ile eş tutan yaklaşımlar da mevcuttur. Liberalizm ideolojisinin 19. yüzyılın ortalarından bu yana küresel jeokültür olduğunu savunan bu yaklaşıma göre küreselleşmenin temelinde yatan ideoloji neoliberalizmdir.¹⁰

Fransız filozof Jean Baudrillard, Alman Der Spiegel dergisine verdiği bir söyleşide evrensel ile küresel arasında radikal bir ayrım yapılması gerektiğini vurgulayarak şu yorumu yapmaktadır: “Aydınlanmanın tarif ettiği evrensel değerler aşkın bir ideali simgeler. Benliği özgürlüğü ile yüzleştirir, bu sürekli bir görev ve sorumluluk demektir, basit bir hak değil. Küresel olanda bu tamamen eksik, o total ticaretin ve alışverişin işlerlik kazandığı bir sistemdir...”¹¹

David Held, küreselleşme kavramı üzerine yapılan değişik tanımlamalardan, bu olguyu algılama biçiminden kaynaklandığını söylemektedir. Kavrama getirilen tanımların değişik bakış açıları taşıması da küreselleşmenin algılanma şekillerini ortaya koymaktadır. Held’in küreselleşmeden anladığı ise, “kültürden adalete, çevreden finansmana ve ekonomiye, hayatın tüm alanlarında dünya çapında yaygınlaşan, derinleşen ve hızlanan bir birbirine bağımlılık algısı”dır.¹²

Held, küreselleşmeyi şu dört dönüşüm ile açıklamaktadır:¹³

a. Sosyal, politik ve ekonomik aktivitelerin, siyasi sınırlar, bölgeler ve kıtalar arasında yayılması,

b. Birbirine bağımlılık ile ticaret, finans, yatırım, göç ve kültür akımlarının yoğunlaşması,

c. Ulaştırma ve iletişim alanlarında dünya çapındaki gelişmelerle birlikte, fikirlerin, bilginin, sermayenin, malların ve insanların yayılmasının hızlanması,

⁹ Joseph E. Stiglitz, **Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı**, Plan B Yayınları, İstanbul, 2002, s. 31

¹⁰ Immanuel Wallerstein, **Ütopistik ya da 21. Yüzyılın Tarihsel Seçimleri**, Çev: T. Doğan, Avesta Yayınları, İstanbul, 2001, s. 52

¹¹ Ahmet Kemerli, “*Küremizin cilasız yüzü*”, **Radikal Gazetesi**, 10 Temmuz 2002, s. 11

¹² David Held, **Global Transformations: Politics, Economics and Culture**, Polity and Stanford University Press, London, 1999, bkz. **Küreselleşme ve Politika Yakınlaşmaları**, Ali Alp, Mehmet Ali Kahraman (www.liberaldt.org.tr), s. 1

¹³ Held, **a.g.e.** s. 2

14 Küreselleşme ve Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye

d. Küresel etkileşimler sonucu dünyanın herhangi bir yerinde olan bir olayın, dünyanın başka bir yerinde de etki göstererek küresel bir olgu haline gelmesi.

Held'in de işaret ettiği küresel dönüşümlerle birlikte, ulusal meseleler ile küresel olaylar arasındaki kesin sınırlar ortadan kalkmıştır. Ülkeler ve devlet politikaları kaçınılmaz olarak küresel gelişmelerden etkilenmeye başlamışlardır. Genellikle ekonomik anlamda ele alınan küreselleşme olgusu, ülkelerin sosyal ve siyasal politikalarını da birbirine yakınlaştırmaktadır. Sadece ekonomi değil, insan haklarının gelişmesi, devlet toplum ilişkilerinin demokratikleşmesi ve sivil toplumun güçlenmesi gibi sosyal olgular da küreselleşmektedir.¹⁴

1.1. Küreselleşme Süreci

Ulusal, uluslararası ve toplumlararası ilişkilerde yaşanan ciddi değişim ve dönüşümlerin ortaya çıkan sonuçları, bizleri ciddi anlamda bir zihniyet değişikliğine zorlamaktadır. Ekonomik, siyasal ve kültürel alanlarda yaşanan bu değişim ve dönüşümler, genel anlamıyla “küreselleşme süreçleri” olarak ifade edilmektedir.¹⁵

Küreselleşme sürecinin asırlar öncesinden başladığına ve bu sürecin dört önemli motorunun da din, teknik, ekonomi ve imparatorluk olduğuna dikkat çeken Kemerli, bugün küreselleşme olgusunun daha çok “merkezileştirme” paradigması ile açıklanabileceğini belirtmektedir. Merkezileştirme modelinde merkez ülke veya ülkeler ile etrafında bu merkeze bağımlı çevre ülkeler bulunmaktadır. Böyle kurgulanmış bir sistem içinde merkezin sosyal, ekonomik ve politik değerleri çeşitli kanallar vasıtasıyla çevre ülkelere pompolanmaktadır. Aynı zamanda bu sistemin heyerarşik bir yapısı da vardır. Çevre, merkezin otoritesi ve hegemonyasını tartışmamaktadır. Çevre, merkezi taklit etmekte ve aslında bu benzeş de hegemonyanın farklı bir tezahürü olmaktadır.¹⁶

Küreselleşme sürecini “toplumlar arası ilişkileri sıklaştıran ve çoğaltan bir süreç” olarak tanımlayan Waters, dünyanın bir yanında meydana gelen olguların küreselleşmeyle birlikte diğer yanında yer alan insanları da etkilemeye başladığına dikkat çekmektedir. Küreselleşme süreci tek yanlı ya da tek doğrultulu değil, aksine çoğul, karmaşık ve hatta çelişkili bir süreçtir.¹⁷

¹⁴ Ali Alp, Mehmet Ali Kahraman, **Küreselleşme ve Politika Yakınlaşmaları**, (www.liberaldt.org.tr), s. 2

¹⁵ **Küreselleşme**, Devlet Planlama Teşkilatı 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 2000, s.2

¹⁶ Kemerli, **a.g.e.**, s. 11

¹⁷ Malcolm Waters, **Globalization**, Londra, Rautledge, 1995

Küreselleşme süreci için “yeni teknolojilerin hızla gelişmesi ve yaygınlaşmasından kaynaklanan ekonomik bağımlılık süreci” tanımı da yapılmaktadır. Bu tanım, ekonomiyi küresel sürecin merkezine oturtmaktadır.¹⁸

Küreselleşme, “çelişkilerle çevrelenmiş” ama aynı zamanda “dönüştürücü etkisi olan” bir süreç olarak görülmektedir. Küreselleşmenin yerel, ulusal ve global ilişkiler ağı içinde gündeme gelen bir “belirsizlik durumunu” tanımladığı ifade edilmektedir. Küreselleşme sürecinde toplumsal ilişkilerin “dokunmuş bir belirsizlik”, bireylerin ve kolektif kimliklerin de “ontolojik bir güvensizlik” içinde yaşadığı belirtilerek, küreselleşmenin bir “risk toplumuna” dönüştüğüne dikkat çekilmektedir.¹⁹

Küreselleşme sürecinin devletdışı, ulusötesi, sınırları aşan aktörlerin de katılımıyla karşılıklı bağımlılıkla dokunan bir örümcek ağı modelini andırdığını ifade eden Öke, iletişim teknolojilerinde meydana gelen devrim niteliğindeki gelişmeleri küreselleşmenin anahtarı olarak nitelendirmektedir. Küreselleşme süreciyle birlikte coğrafyanın sonunun geldiğine işaret eden Öke, insanlar arası serttüllü sosyal ilişkisinin de griftleştüğünü belirtmektedir.²⁰

Küreselleşme sürecinin işsizlik, ümitsizlik, eşitsizlik ve dışlanma gibi sosyal sorunların artmasına neden olduğu da bir gerçektir. Küreselleşme sürecinin “ulusların sosyal bütünlüğünü devam ettirme güçlerini” zayıflattığı bilinmektedir.²¹

Küreselleşme sürecinin bir fenomen haline gelmesinin oldukça yeni olduğuna dikkat çeken Erdoğan, “bu süreç ikinci dünya savaşı’nın sona ermesini takip eden gelişmelerle kendini hissettirmeye başlamış, Sovyet Bloku’nun çöktüğü 1989 yılından sonra ortaya çıkan olaylarla da iyice belirginleşmiştir. Böylece insani varoluşun sosyal, kültürel ve iktisadi yönleri artık büyük ölçüde ulusları aşan bir nitelik kazanmıştır” demektedir.²²

Küreselleşme sürecinin siyasal, kültürel ve ekonomik sonuçları yaygınlık kazandıkça, derin bir dönüşüme de yol açmaktadır. Bu dönüşüme ayak uydurabilen ve değişimin hızını yakalayabilen ülkeler küreselleşme sürecinin ni-

¹⁸ Helmut Wagner, “*Implications of Globalization for Monetary Policy*” IMF Working Paper, WP/01/184, Nov.

¹⁹ U. Beck, , “*The Reinvention Of Politics*”, London: Polity, 1997, bkz. bkz. E. Fuat Keyman (Der.) **Türkiye Ve Radikal Demokrasi**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000 s. 190

²⁰ Mim Kemal Öke, **Küresel Toplum Ve Türkiye**, Konrad Adenauer Vakfı Yayınları, Ankara, 2001, s.3

²¹ A.Breitenfellner, “*Global Unionism: A Potential Player*”, **International Labour Review**, Vol: 136, Issue:4, Geneva, Winter, 1997 s. 531

²² Erdoğan, **a.g.e.**, s. 29

metlerinden yararlanırken, değişimin gerisinde kalan ülkeler bu sürecin külfetine katlanmak zorunda kalmaktadır.

1.2. Küreselleşmenin Evreleri

Baskın Oran, Küreselleşmeyi, “Batı’nın altyapısıyla ve üstyapısıyla tüm dünyaya yayılmasıdır” diye tanımlamakta ve Küreselleşmenin üç önemli evreden geçtiğini belirtmektedir: 1490’lar, 1890’lar ve 1990’lar...

Oran, üç küreselleşme evresini şu şekilde tanımlamaktadır:²³

Birinci Küreselleşme:

Batı Avrupa’da burjuvazi/kral koalisyonu sonucunda feodal beyler birer birer temizlenip mutlakiyetçi krallıkların kurulması sonucu hem pazar genişledi, hem de bu pazarda asayiş içinde tek bir hukuk uygulandığından ticaret mümkün oldu.

Mutlakiyetçi krallıkta ekonomi, değerli madenlere dayanıyordu. Zaten bu rejimin iktisat politikası olan merkantilizm de yurtdışında değerli madenler (altın, gümüş) ve mallara (baharat, vb.) el koyup burjuvazinin ürettiklerini dışarı satarak güçlenmeye dayanmaktaydı. Bu amaçla, önce İspanya ve Portekiz, arkasından da İngiltere, Fransa ve Hollanda gibi ülkeler deniz aşırı toprakları işgal ettiler ve hedefledikleri zenginlikleri sömürge imparatorlukları sayesinde kendi ülkelerine aktardılar.

Fakat o günün sınırlı teknolojiyle deniz aşırı gidip gelmek gücü... Bu nedenle bu sömürgeler, sömürgeci ülkeye değer aktarmakla kaldılar. Bütünleşmediler... Buralara giden ‘beyaz kolonlar’ zamanla kendi başlarına buyruk oldular. Hatta Kuzey Amerika’da 18. yüzyıl sonunda (örneğin, ABD) Latin Amerika’da 19. yüzyıl ortasında (Örneğin, Venezüella), Güney Afrika’da da 20. yüzyıl ortalarında (örneğin, Güney Afrika Cumhuriyeti) ‘beyaz kolon milliyetçiliği’ yaparak sömürgeci ülkeden bağımsız olacaklardır. Yani, birinci evrede küreselleşme, kendi altyapısını (kapitalizm) tam olarak taşıyamamıştır.

Üstyapısını ise tam olarak taşımıştır. Bir yandan kendi insanlarını ‘motive’ ederken, bir yandan da zavallı yerlilere büyük zulüm götürmüştür.

İkinci Küreselleşme:

Merkantilist yayılma, burjuvazinin 1789’da kralını kesecek kadar güçlenmesine ve sonunda dünyanın en büyük devrimini yapmasına olanak verdi: Sany Devrimi...

²³ Baskın Oran, “Küreselleşme: Ne yapmalı?”, (Yazı dizisi), **Cumhuriyet Gazetesi**, 2000, s.14

Bu devrim sayesinde, 19. yüzyılda Batı'nın Uluslararası şirketleri tüm dünyayı etkileri altına alıp köreltebildiler. Buna en yakın örnek Osmanlı İmparatorluğu'dur. 1800'lerin başında Osmanlı'da 3 bin kadar dokuma tezgahı vardı. Yüzyılın ortasına gelindiğinde 35 tane kalmıştı. Çünkü artık Manchester ve Leeds tezgahları çok daha kaliteli kumaşı, çok daha ucuza bol bol üretiyordu. Fakat bu henüz ikinci küreselleşme değildi. Batı'nın ikinci yayılması 19. yüzyılın ikinci yarısında, banka sermayesinin sanayi sermayesini satın alıp da kapitalist sistemi teknelci aşamaya vardırmasıyla olacaktır.

Bu aşama, sistemi çok büyüttü, ama şu büyük sıkıntı ve gereksinmelere neden oldu:

1. Ucuz hammadde sağlamak. (Çünkü dev metropol sanayileri iyice istim üstündeydi)
2. Yeni pazarlar bulmak. (Çünkü fazla üretim artık metropol pazarını doyurmuştu)
3. Sermaye ihraç etmek. (Çünkü Batı'da sermaye çoğalınca verimliliği düşmüştü. Verimi artırmanın tek çaresi, bu sermayeyi, sermayesi olmayan topraklara yatırmaktı.)

Bu üç gereksinme yüzünden Batı Avrupa metropolleri, muazzam bir uluslararası rekabete daldılar. Artık ticaret şirketlerinin kendi orduları tarafından desteklenmesi şart olmuştu. Bu şirketlerin yayıldıkları ülkeler işgal edildi. İşte emperyalizm denilen olgu böyle ortaya çıktı. Emperyalizm, Batı'nın altyapısını, bütün bu toprakları kendi ekonomisine ekleyecek biçimde taşıdı. Üstyapısını ise bir ölçüde götürdü.

Üçüncü Küreselleşme:

İkinci küreselleşme evresinden sonra dünya yaklaşık yarım yüzyıllık bir teneffüs yaşadı. Ama daha sonra Batı, üçüncü kez yayılmaya başladı. Bu aşamada üç önemli gelişme ortaya çıktı:

- a. 1970'lerde çokuluslu şirketlerin dünya ekonomisini denetime almaları,
- b. 1980'lerde Batı'nın (optik kablo, haberleşme uyduları, bilgisayarlar, İnternet gibi) teknolojik buluşları devreye sokarak oluşturduğu ve kültürünü yaymakla kullandığı iletişim devrimi,
- c. 1990'larda SSCB'nin dağılması sonucu güç dengesinin ortadan kalkması ve Batı'nın yeniden rakipsiz güç odağı konumuna gelmesi.

Sonuçta, bugün yalnızca başlangıcını yaşadığımız üçüncü dalga ortaya çıktı. Buna karşı çıkmak isteyenlerin işi çok daha zor, çünkü askeri işgal yok.

Küreselleşme, televizyon vs'yi kullanarak ülkeleri yalnızca kültürel/ ideolojik bakımdan etkiliyor, oradan kendi kendine içerilere, sırayla siyasal, sosyal ve ekonomik alanlara kadar yayılıyor ve etkiliyor.²⁴

Roland Robertson ise, küreselleşmenin 5 farklı evreden geçip bugüne geldiği tezini savunmaktadır. Birinci evreyi “oluşum evresi” olarak tanımlayan Robertson, ikinci evreyi “başlangıç”, üçüncü evreyi “yükseliş”, dördüncü evreyi “hegemonya için mücadele”, beşinci evreyi ise “belirsizlik evresi” olarak adlandırmaktadır.²⁵

Robertson'a göre, küreselleşmenin oluşum evresi Avrupa'da onbeşinci yüzyılın başlarından onsekizinci yüzyılın ortalarına kadar sürdü. Bu evrede ulus topluluklar yavaş yavaş ortaya çıktı ve ortaçağın “ulusötesi” sistemi çöktü. Katolik kilisesinin etkinlik alanı genişledi. Birey anlayışları ve insanlığa ilişkin düşünceler öne çıktı. Güneş merkezli dünya kuramı ve modern coğrafya başladı, miladi takvim yayıldı.

Küreselleşmenin başlangıç evresi ise Avrupa'da onsekizinci yüzyılın ortasından 1870'lere değin sürdü. Başlangıç evresinde üniter devletler düşüncesi doğrultusunda keskin yön değişiklikleri oldu; resmi uluslararası ilişkiler anlayışı gelişti, birey bilinci oluştu, çok daha somut bir insanlık anlayışı yerleşti. Uluslararası ve ulusötesi düzenlemeler yapıldı, iletişime ilişkin yasal sözleşmeler ile iletişimle uğraşan aktörler hızla arttı. Yine bu evrede Avrupalı olmayan toplumların “uluslararası topluma” kabulü sorunu başgösterirken, ulusçulukuluslararasılık meselesi iyice kendini hissettirmeye başladı.

1870/1920 arası, küreselleşmenin yükseliş evresi oldu. Bu evrede “modernlik” sorunu ilk kez temalaşmaya başladı. Ulusal ve kişisel kimliklere ilişkin düşünceler ortaya çıktı, Avrupalı olmayan birkaç toplum, “uluslararası topluma” kabul edildi. İnsanlık hakkındaki düşünceler uluslararası düzeyde formüle edildi ve bu düşüncelerin uygulamaya sokulması girişimleri başlatıldı. İletişimin küreselleşmesi arttı, küresel yarışmalar devreye girdi. (Örn. Olimpiyatlar ve Nobel ödülü gibi.) Miladi takvim bu evrede çok büyük oranda benimsendi ve ilk dünya savaşı da küreselleşmenin yükseliş evresinde çıktı.

Robertson'un küreselleşmenin dördüncü evresi olarak tanımladığı “Hegemonya için mücadele” evresi 1920'lerin ortalarında başladı ve 1960'lı yılların sonuna kadar sürdü. Bu evrede yükseliş döneminin sonunda ortaya çıkan basın küreselleşme sürecinin kırılgan terimlerine ilişkin yoğun tartışmalar ile sa-

²⁴A.g.e, s.14

²⁵Roland Robertson, **Küreselleşme, Toplum Kuramı Ve Küresel Kültür**, (Çev: Ümit Hüsrev Yolsal) Bilim Ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999, s.99

vaşlar yaşandı. Milletler Cemiyeti ve ardından da Birleşmiş Milletler kuruldu. Ulusal bağımsızlık ilkesi kabul edildi. Çatışan “modernlik anlayışları” belirdi. Üçüncü Dünya billurlaşmaya başladı.

Küreselleşmenin beşinci evresi olarak tanımlanan “belirsizlik” evresi ise 1960’ların sonunda başladı, 1990’ların başında krize girdi. Bu evrede soğuk savaş sona erdi ve “hak ve özgürlükler” teması öne çıktı. Küresel kurum ve hareketleri çoğaldı, kitle iletişim araçlarının sayısı, hızı ve yaygınlığı akılalmaz derecede arttı. Toplumlar çokkültürlülük ve çoketniklik sorunuyla bu evrede daha fazla karşılaştılar. İnsan Hakları küresel bir sorun haline geldi, uluslararası sistem daha fazla akışkanlık kazandı. İnsanlığa ve çevreye ilişkin kaygılar bu evrede daha fazla arttı.

Robertson, bugün için en önemli sorunun, “1870/1925 döneminde kararlı bir biçimde devinime sokulan küreselleşme biçiminin gelecek on yıllar içerisinde ne ölçüde dayanabileceği” olduğunu belirtmektedir. “Birbirleriyle ilişkili kollektif aktörlerin, özellikle de toplumların küreselleşmeye yönelik seçici tepkilerinin, dünyanın bir bütün olarak oluşturulmasındaki önemli rollerini oynama tarzlarının üzerinde durulmasına daha çok gereksinim duyulmaktadır” diyen Robertson, küreselleşme sürecine farklı toplumsal katılım biçimlerinin küreselleşmenin son biçiminde önemli bir farklılık oluşturacağını söylemektedir. Küreselleşme sürecinin genel bir özerkliği ve kendine özgü bir “mantığı” olduğunu vurgulayan Robertson, “küresel sistem yalnızca temelde toplum içinde işleyen süreçlerin bir sonucu ya da devletlerarası sistemin bir gelişimi değildir. Küresel sistem bundan çok daha karmaşık bir biçimde oluşmuştu ve bu karmaşıklığı sürmektedir” demektedir.²⁶

1.3. Küresel Alan Modeli

Küreselleşme kuramları üzerine çalışan Roland Robertson’un geliştirdiği küresel alan modeli 4 ana temel üzerine oturmaktadır: Ulus toplumlar, uluslararası ilişkiler, bireyler ve insanlık.²⁷

Robertson modelinin hem bilgikuramsal hem de deneysel gözlemlere dayandığını söylemektedir. Hareketler, bireyler ve diğer aktörler dünya düzenini (ya da düzensizliğini) oldukça farklı biçimlerde algılamakta ve oluşturmaktadırlar. Bu anlamda küresel alan modeli, böylesi bir çeşitliliğin yorumlanmasını ve çözümlenmesini kolaylaştırmaktadır. Dolayısıyla, bir küresel alan modelini alandaki mevcut ve potansiyel bütün aktörlere dayatmak ile alandaki çeşitliliğin kavranmasını kolaylaştıran bir modeli ortaya koymak arasında önem-

²⁶Robertson, *a.g.e.*, s.102

²⁷*A.g.e.*, s. 48

20 Küreselleşme ve Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye

li bir fark vardır. İkincisi önemli bir kaygı taşımaktadır.

Robertson, küresel alan modelini, “her zamanki kolektif ya da birey aktörlerin, tek bir dünya olduğunu yadsıma girişimlerinin yanısıra dünyayı kavrama işini nasıl ele aldıklarını da çözümleyici ve yorumlayıcı bir işleve sahip” şeklinde değerlendirmektedir.

Robertson, dünyanın teklifi doğrultusundaki eğilimlerin karşı konulmaz olduklarını düşünmektedir:

“Örneğin, 1990’ların başındaki ekonomik korumacılık doğrultusundaki eğilimler, bir anlamda bütün dünyanın giderek artan küçülmesine gösterilmiş olumsuz tepkilerdir. Ama bunlar aynı zamanda karmaşık bir şekilde olsa da tepkiyle izlenmiştir. Daha eski korumacılıklar ile 18. ve 19. yüzyılın mutlakiyetçi yönetimleriyle karşılaştırıldığında, yeni korumacılıklar, bir bütün olarak küresel ekonomi bilincine ve ekonomik ticarete ilişkin dünya çapında bir küresel kurallar ve düzenlemeler sistemi içine çok daha bilinçli olarak yerleştirilmektedirler. Bu, kesinlikle korumacılığın böylesi etkenler tarafından aşılabilmesi anlamına gelmez; daha çok ‘ortalama yurttaşlar’ın da içerisinde bulunduğu konuyla doğrudan ilgili tarafların, dünyayı, daha özelden küresel ekonomiyi bir bütün olarak düşünmeye giderek daha fazla mecbur edildiklerini ifade etmektedir.”²⁸

Robertson’un küresel alan modeli, dört ana bileşenin (Ulus toplumlar, uluslararası ilişkiler, bireyler ve insanlık) her birindeki değişimleri, bunların arasındaki ilişkilerdeki değişimler ile beraber değerlendirme eğilimindedir. Robertson, küreselleşme sürecini, bu artzamanlı bakış açısıyla yakından bağlantılı görmektedir.

Küreselleşme, farklı yaşam biçimlerinin karşılaştırmalı etkileşimlerini içermektedir. Küreselleşme, bu özel anlamında, farklı yaşam biçimlerinin çoğunluk sorunlu biraradalığına gönderme yapmaktadır. Giderek küreselleşen dünyada uygarlık, toplum, ırk, din ve gerçekte birey düzeyinde bir bilinç yükselişi sözkonusudur. Toplumsal kendiliklerin, kendilerini dünya tarihi ve küresel gelecek içine yerleştirmelerinin önünde engeller vardır. Yine de küreselleşme, kendi başına, böylesi kimlik alanlarına yönelik beklentilerin yayılmasını içermektedir.

Robertson, kamusal alan modelinin, küreselleşmenin son birkaç yüzyıldır fiilen aldığı biçimi gösterdiğini belirtmekle birlikte, modelin temelde 21. yüzyıldaki gelişmeleri gözönüne alınarak oluşturulduğunu belirtmektedir. Model,

²⁸A.g.e., s. 50

20. yüzyıldaki gelişmeleri kısmen özetlemekle kalmayıp, toplumların, birey benliklerin, uluslararası ilişkilerin ve insanlığın giderek birbirleriyle bağlantılı bir biçimde temalaştırıldıklarına da dikkat çekmektedir.

Robertson, “küresel karmaşıklık” sorunundan bahsetmekte ve küresel alan modelinin bu karmaşıklığın özgün bir sunumu olduğunu vurgulamaktadır. Modelin uygulanması, başlıca küreselleşme alanlarında farklılaşma süreçlerinin giderek arttığı görüşünü barındırmaktadır. Küreselleşmenin erken evrelerinde alanlar arasındaki farklılaşma çok daha azdı; bu tür bir farklılaşmanın etkileri değişik biçimlerde karşılandı ve dünyanın farklı yerlerinden farklı tepkiler aldı. Bu farklılaşma süreçleri, çağdaş dünyanın toplumsallaşması açısından da oldukça sorunlu olmuştur.²⁹

1.4. Küreselleşme Kuramı

Küreselleşme kuramını açıklamaya yönelik değişik çözümler mevcuttur. Vytautas Kavolis, “uygarlıkların farklı özellikleri bulunduğunu ve her bir uygarlığı diğerlerinden ayıran özelliklerin korunması gerektiğini” belirterek şu uyarıyı yapmaktadır: “Eğer dikkatimizi özellikle uygarlığın onu diğer uygarlıklardan ayıran özellikleri üzerinde yoğunlaştırmayacak olursak, ‘uygarlık çatışmaları’ndan herhangi bir ‘evrensel toplum bilim’ uyarlamasına kayabiliriz...”³⁰

Roland Robertson ise bu yaklaşıma karşı çıkmakta ve şöyle demektedir:

“Bir bütün olarak dünyaya ilişkin genel bir kuramın olması düşüncesi otomatik olarak uygarlığın (ya da toplumun) ayırt ediciliğinin azalmasına yol açar mı? Bu soruya olumlu bir yanıt verme isteği kuramın genelliği ile deneysel türdeşliğin eşitlenmesinden kaynaklanıyor. Küreselleşme kuramı, küresel ayrıışıklığa duyulan bir kurumsal ön bağlılığa dayanmakta ve bu kuramın bizzat kendisi her durumda, deneysel araştırmalar aracılığıyla, uygarlıkların ve toplumların çeşitliliğinin vurgulanmasına ön ayak olmaktadır. Küreselleşme yalnızca evrenselliğın tekelleştirilmesini değil, tikelciliğın evrenselleştirilmesini de içerir...”³¹

Robertson, kimlik, gelenek ve yerlilik gibi motifler aracılığıyla ifade edilen uygarlığın ve toplumun eşsizliğine duyulan çağdaş ilginin büyük ölçüde küresel düzeyde yaygınlaşmış düşüncelere dayandığını fark etmenin önemine

²⁹A.g.e, s. 54

³⁰Vytautas Kovalis, “*History Of Cosciousness And Civilization Analysis*”, **Comparative Civilizations Review**, Cilt:17, Sonbahar, 1987

³¹Robertson, a.g.e, s.213

22 Küreselleşme ve Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye

dikkat çekerek, bu gibi motiflerin yalnızca belirli bağlamlarda anlamlı olduğunu belirtmektedir.

Robertson, küreselleşen bir dünyanın ayrıışıklılığı ve çeşitliliği konusundaki ısrarı, küreselleşme kuramının bir parçası olarak görmektedir. Küreselleşme kuramı, dünya çapındaki bir genelleştirmenin insanlığı türdeş ve potansiyel olarak uyumlu bir bütün içinde dümdüz edeceğinden korkarak bir bütün olarak dünyaya ilişkin bir kuram üretmekten geri durmaz.

Kavolis'in "küreselleşme kuramı, bireyleri ve toplumları küresel insanlık ile yakın bir ilişki içindelermiş gibi kavramaktadır" tezine Robertson karşı çıkmakta ve şu görüşleri ileri sürmektedir: "Küresellik yalnızca diğer kültürlerin meydan okumalarının değil, ayrıca oldukça yanıltıcı bir biçimde 'küresel köy' denilen şeyin de giderek daha çok farkına varılması meselesidir. Başka bir deyişle tartışma meselesi olan yalnızca küresel çeşitliliğe ilişkin bildiğimiz hızlı artış, bireysel ve kollektif kimliklerin göreceleştirilmesi tehdidiyle başa çıkmanın yolları, bazen 'küresel eğitim' diye de adlandırılan 'uluslararası eğitime' açıkça giderek artan ilgi değildir. Ortada küresellik temasına çok daha doğrudan ilgi duyulduğuna ilişkin açık bir kanıtın olduğunu da kabul etmemiz gerekmektedir."

Robertson, küreselliğe gösterilen yoğun ilginin, uygarlıkların ayırt edici özelliklerine karşı küçük de olsa bir tehdit içerdiğini belirtmektedir. Her farklı uygarlığın kendi simgesel mirasının bir parçası olarak bir bütün halinde dünya anlayışı bulunduğunu gösterebilmesi gerekmektedir. Küreselleşme kuramı, ilk olarak dünya sisteminin kültürel boyutları üzerinde odaklanmalı, ikinci olarak da toplumların küreselinsanlık durumuna katılım tarzlarını biçimlendiren iç niteliklerini sistemli bir biçimde araştırmalıdır.³²

Robertson, "küresel insanlık" terimiyle, "insanlığın ortak çıkarlarına" gönderme yaptığını söylemektedir. Küreselleşme sürecinde, insanlığın sorunları da artık artmıştır. Ekolojik felaketler, nükleer tehditler, AIDS vs. gibi sorunlar dünyanın her yanındaki insanları tehdit etmeye başlamıştır.

Robertson, küreselleşme kuramı konusundaki temel görüşünü şu cümlelerle özetlemektedir: "Küreselleşme kuramında tek bir yanıtla bağlı kalmayı gerektirecek hiçbir şey bulunmadığı gibi, bu kuramın mantığında ya da yandaşlarının zihinlerinde, hem toplumsal hem de kültürel açıdan köksüz olarak nitelendirilebilecek ve herhangi bir zaman ve mekanda ortaya çıkabilecek türden şeylerin sözkonusu olmadığı da açıktır..."

Kovalis de herhangi bir toplumun küreselleşmeye vermesi gereken en

³²A.g.e, s. 218

olası yanıtın “ya onların uygarlıklarının süreklilik gösteren nitelikleriyle ya da ulusal tarihlerinin yörüngeleriyle ilintili olması gerektiğini” söylemektedir.³³

Kovalis, küreselleşme kuramı ile uygarlık çözümlemesini kesin olarak birbirinden ayırmaktadır. Robertson, Kovalis’in bu ayrımını, küreselleşme kuramının tek başına uygarlık kavramı hakkında görece çok az şey söylemesi gerçeğine bağlamaktadır.

1.5. Küreselleşme Yeni Dünya Düzensizliği mi?

Küreselleşme sürecinin, belli kontrol mekanizmalarından yoksunluğa neden olduğu belirtilmektedir. Tüm modern çağ boyunca, “düzen, kontrolün elimizde olması demektir” fikri hakim olmuştu. Ama artık küreselleşme süreciyle birlikte hiçkimse kontrolü elinde tutmuyor. Daha kötüsü, bu koşullarda kontrolü elinde tutmanın neye benzeyeceği de açık değil. Kenneth Jowitt, bu sürecin adını koyuyor: “Yeni dünya düzensizliği...”³⁴

Dünya artık bir bütünlük arzetmiyor. Dünya şimdi daha çok, kestirilmesi güç yerlerde peydah olan, kimsenin nasıl yakalayacağını gerçekten bilmediği ivmeler kazanan dağınık ve oransız güçlerin bir arenasına benziyor. Eskiden olduğu gibi, bütün düzen sağlama girişimleri ve eylemleri yerel ve bir mesele etrafında örgütlenmiş durumda; ancak bir bütün olarak insanlık için sesini yükseltecek ya da sesini yükselttiğinde insanlık tarafından dinlenecek ve itaat edilecek kadar mağrur bir yerellik yok artık. Herkesin rıza göstereceği, küresel işlerin bütünselliğini kavrayıp açıklayabilmemizi sağlayacak tek bir olgu da kalmadı.

Küreselleşme fikrinden çıkan en derin anlam, dünya meselelerinin belirsiz, kuralsız ve kendi başına buyruk doğasıdır; bir merkezin, bir kontrol masasının, bir yönetim kurulunun, bir idari büronun yokluğudur. Küreselleşme, başka bir ifadeyle “yeni dünya düzensizliği”dir.³⁵

Küreselleşme sürecinde sınırları ulus devlet tarafından çizilen sermaye birikiminin yeniden üretimini nitelik değişimine uğradığını, üretim ile siyasal ve toplumsal çerçeve arasındaki bağın zayıfladığını belirten Samir Amin, merkezi ulusal devletin aşınmaya başlamasıyla birlikte; merkez ülke, çevre ülke, sanayileşmiş bölge, sanayileşmemiş bölge karşıtlığının eski anlamını kaybettiğini ve kutuplaşma olgusunun yeni bir boyut kazandığını ifade etmektedir.³⁶

³³Kovalis, a.g.e, 1987

³⁴Zygmunt Bauman, **Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları**, (Çev: Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, 1999, s.68

³⁵A.g.e, s. 69

³⁶Samir Amin, “*Dünya Kutuplaşmasının Geleceği*” (Çev: Ulus Bakar, Ayda Erbal) **Toplum ve Bilim**, Kış, 1995, s.8

24 Küreselleşme ve Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye

Dünya çapında para akımını kontrol eden, doğal kaynakları sınırsızca kullanılan, tahrip gücü yüksek silahlar alanında etkinlik gösteren, medya ve iletişim kanallarını elinde bulunduran, küresel kültürü standartlaştıran ve siyasal yönlendirme bakımından yeni kanallar açan tekellerin kutuplaşmayı derinleştirdiğine dikkat çeken Amin, kutuplaşma “yeni bir dünya düzensizliği” oluşturmuştur demektedir. Amin, yeni dünya düzensizliğini şu iki nedene bağlamaktadır:

a. Üretim sistemi uluslararası bir boyut kazandığı halde, bu yapıyla uyumlu, ulus devleti aşabilen yeni siyasal ve toplumsal örgütlenme modellerinin geliştirilememiş olması

b. Dünya ölçekli bir büyüme amacıyla çevre bölgelerin gelişmesi hedefini bağdaştırabilen bir siyasal ve ekonomik ilişkiler sisteminin kurulamamış olması.³⁷

Peki Küreselleşmeyle, evrenselleşme aynı şey midir?

Sosyolog Bauman, aynı şey olmadığını şöyle açıklıyor:

“Evrenselleşme fikri, düzen kurma umudu, niyeti ve kararlılığını gösterir; bu fikir benzer sinyaller veren diğer türdeş terimlerin en tepesinde, evrensel bir düzen, gerçekten küresel düzeyde bir düzen kurma anlamına geliyordu. Öteki kavramlar gibi evrenselleşme fikri de, modern güçlerin verimliliği ve modern zekanın tutkularının yükselen dalgası üzerine ortaya atıldı. Bütün bu kavramlar yumağı, birlik içinde dünyayı eskiden olduğundan daha farklı, daha iyi yapma, değişimi ve iyileşmeyi küresel, türsel çapta yaygınlaştırma isteğini ilan ediyordu. Aynı şekilde herkesin ve heryerin hayat koşullarını, böylelikle herkesin hayat şansını benzer kılma, hatta belki de eşitleme niyetini ilan ediyordu. Günümüz söylemindeki biçimiyle küreselleşmenin anlamında bu özelliklerin hiçbiri kalmamıştır. Yeni terim, küresel girişimler ve çabalardan çok, asıl olarak niyet ve tahmin edilmemiş küresel etkilere işaret ediyor...”³⁸

Bauman, “küresel etki” tanımlamasının neye işaret ettiğini ise şöyle yorumluyor: “Bu terim diyor ki, evet, eylemlerimizin küresel etkileri olabilir, sıklıkla oluyor da; ama, diyor, eylemleri küresel olarak planlamak ve yürütmek için araçlarımız olmadığı gibi, bunları nasıl edineceğimizi de pek bilmiyoruz. Küreselleşme, hepimizin ya da en azından içimizden en verimli ve girişken olanların yapmayı istediği ya da umut ettiği şeyler hakkında değildir. Neye ma-

³⁷ A.g.e, s.9

³⁸ Bauman, a.g.e, s. 70

ruz kaldığımız, başımıza ne çoraplar örüldüğü hakkındadır.”³⁹

Yeni dünya düzeninin bir tez olarak Batı’dan geliştirildiğini söyleyen Anıl Çeçen ise, yeni dünya düzenine hedef olan ülkelerin çeşitli tepkiler verdiklerine dikkat çekerek, şu tesbiti yapmaktadır: “ Dünya bir düzensizlik döneminden geçiyor. Yeni dünya düzenini kabul ettirmek isteyen çevrelere karşı kendisini korumak, savunmak isteyen ulusal devletler, ulusal yapılar ve kesimler var. Yeni dünya düzensizliği döneminin tamamlanmasından sonra ancak yeni bir dünya düzeni gündeme gelebilir...”⁴⁰

Çeçen, “yeni dünya düzeni”nden ne anlaşılması gerektiğini ise şöyle belirtiyor: “Yeni dünya düzeninden kastedilen, uluslararası sermayenin, imparator şirketler düzenini gerçekleştirmek doğrultusunda aradığı bir düzendir ama bu kalıcı değildir. Değişim süreci, yeni dünya düzenini de eskitecektir. Belirleyici olan teknolojik gelişme olacaktır...”⁴¹

³⁹A.g.e, s. 70

⁴⁰Anıl Çeçen, “*Dünya’daki Ve Bölgedeki Gelişmeler Açısından Küreselleşme*”, Bkz. Işık Kansu (Haz.), **Emperyalizmin Yeni Masalı Küreselleşme**, Güldikeni Yayınları, Ankara, 1999, s. 92

⁴¹A.g.e, s. 93

2. Küreselleşme Sürecinin Etkileri

Küreselleşme süreci en başta mal ve hizmetlerin “üretim tarzını” değiştirmiştir. Yeni küresel üretim tarzı, teknolojik gelişmenin enformasyonel tarzına dayanmakta, bu tarz tüm teknolojik değişiklikleri belirlemektedir. Burada ham madde de, ortaya çıkan ürün de, “enformasyon”dur. Ortaya çıkan şey, üründen çok yöntemlerdir. Bu enformasyonel tarz, daha kârlı pazarlar açmak için ekonomik süreçleri hızla uluslararası platforma yayarak kapitalizmin başarılı bir şekilde işlemlerini amaçlamaktadır.⁴²

Küresel üretim tarzının temel dinamiğini, bilişim teknolojisindeki gelişmeler oluşturmaktadır. Bilgisayar ve iletişim alanındaki hızlı gelişmeler, bilgi aktarımını kolaylaştırdığı gibi, mekan/zaman sınırlamasını da ortadan kaldırmaktadır.⁴³

Üretimde küreselleşme, ticaret ve finans politikaları ile de yakından ilgilidir. Ticaret ve finans piyasalarının serbestleşmesi, üretimde küreselleşmeyi kolaylaştırmaktadır.

Üretimde küreselleşme, teknoloji transferine de neden olmaktadır. Dünyada artık yeni bir uluslararası işbölümünün şekillendiği görülmektedir. Bu yeni işbölümünde, gelişmiş ülkeler, yeni metaller ve üretim süreçleri icat edip bunları ihraç ederek önemli bir gelir kaynağı elde ediyorlar. Bu yenilikleri üreten teknikler eskidikçe, başka ülkelere devredilebilir hale gelmektedir. Diğer ülkeler ise ithal edilmiş tekniklerle ürettikleri metalleri ihraç etmektedirler. Bu tarz bir işbölümünde dış ticaret hadleri, yeni metaller ve yeni teknolojiler üreten ülkelerin lehinde gelişmektedir.⁴⁴

⁴²Alastair Davidson, **Yeni Küresel Üretim Tarzı: Başarılar Ve Çelişkiler**, Bkz.Fikret Başkaya (Der.) **Küreselleşme mi? Emperyalizm mi? Piyasacı Efsanenin Çöküşü**”, Ütopya Yayınları, Ankara, 1999, s.84

⁴³**A.g.e.**, s.86

⁴⁴Cem Somel, Ahmet Haşim Köse, **Küreselleşme, Bölgesel Entegrasyonlar Ve Türkiye**, (Değerlendirme Raporu Hakkında Özel Görüş) DPT Yayını, Ankara 1995, s. 212

Küresel üretim tarzının olumsuzluklarından korunmak ve teknolojik olarak dışa bağımlı halden kurtulmak isteyen ülkelerin mutlaka teknoloji üretir hale gelmek için çaba harcamaları gerekmektedir. Küreselleşme sürecinin en önemli kaynağı olan bilgiyi üretime dönüştüremeyen ülkeler, başkalarına bağımlı olarak yaşamaya mahkum olacaklardır.

Küreselleşme etkisini finans piyasalarında da göstermektedir. Para ya da menkul kıymet şekline dönüşen sermaye, küreselleşme sürecinde akıcı bir nitelik kazanarak, ulusal sınırları daha kolay aşar hale gelmiştir. Gelişen teknoloji ve yeni yatırım araçları sayesinde; dünya piyasalarına hızla girip çıkabilen, merkez bankalarını güçsüzleştiren, mali krizlere yol açabilen, hükümet politikalarını etkisiz hale getirebilen, “sıcak para”dan oluşan istikrarsız bir sermaye piyasası ortaya çıkmıştır.⁴⁵

Finans piyasalarının küreselleşmesiyle para bulunduğu mekandan bağımsız, serbestce dolaşır hale gelmiştir. Para, mal ve hizmetler için bir değişim değeri olmanın ötesine geçmiş, bizzat kendisi piyasalarda alınıp satılan bir meta olmuştur. Banka ve finans kuruluşlarının sayısı azalırken, kontrol ettikleri para ve kredi miktarları artmış, denetimleri de daha güç hale gelmiştir.⁴⁶

Küreselleşmenin en önemli boyutlarından biri olarak değerlendirilen finansal küreselleşmenin temelinde; gelişmiş ülkelerin uluslararası finansal faaliyetleri kendi ülkelerine çekmek için uyguladıkları serbestleştirme politikaları, serbest kur politikalarının benimsenmesi, finansal araçların çeşitliliğindeki hızlı artış ile telekomünikasyondaki gelişme gibi politik, kurumsal ve teknik etkenler bulunmaktadır. Sermayenin ülkeler arasındaki hareketliliği arttıkça devletler, tasarrufların ülkelerinden kaçmaması ve finansal aracılık faaliyetlerini yabancılara kaptırmamak için birbirleriyle sürekli rekabet etmek zorunda kalmaktadırlar. Bu rekabet, özellikle ekonomisi zayıf olan ülkelerde devletin milli hedeflere yönelik politika belirleme ve uygulama imkanlarını iyice daraltmaktadır.⁴⁷

2.1. Küreselleşmenin Emek Ve İşsizlik Üzerindeki Etkileri

Küreselleşme sürecinde, emeğin baskı altına alındığı, ücretlerin düştüğü, işsizliğin ise giderek arttığı gözlenmektedir.

Çok uluslu şirketler, üretim yapmak için emeğin ucuz olduğu yerleri tercih etmekte, bu şirketlerin yatırım yaptığı ülkeler ise, şirketleri kaçırmamak

⁴⁵ Ergin Yıldızoğlu, **Globalleşme Ve Kriz**, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1996, s.17

⁴⁶ Richard Barnett, J. Cavanagh, **Electronic Money And The Casion Economy**, San Francisco, Sierra Club Books, 1996, s. 360

⁴⁷ Somel, Köse, **a.g.e.**, s. 214

için emek ve ücretler üzerinde devamlı bir baskı uygulamaktadır. Ücretler düşük tutulmakta ve sosyal haklar kısıtlanmaktadır. İthal mallarıyla iç piyasada, ihraç mallarıyla dış piyasalarda rekabet edebilmek açısından elinde ucuz emekten başka birşey olmayan az gelişmiş ülkelerin, çok uluslu şirketlerin dayatmalarına boyun eğmekten başka çareleri kalmamaktadır. Çok uluslu şirketler ürünlerini düşük ücretlerle ürettirerek az gelişmiş ülkelerin emeğini sömürmektedirler. İşsizliğin kol gezdiği ve hızlı nüfus artışı nedeniyle her yıl milyonlarca yeni işsiz ortaya çıktığı bir ortamda, kimsenin az ücrete ve emeğin sömürülmesine sesi çıkmamaktadır.⁴⁸

Küreselleşme beraberinde emek piyasasının esnekleşmesini de getirdi. Emek piyasasındaki esnekleşme gereğinin bir boyutu postfordist üretim örgütlenmesinden kaynaklandı: Farklı ürünler artık küçük miktarlarda üretilebiliyor ve maliyetlerde bir artış olmuyor. Emek esnekliğinin bir diğer boyutunu ise, pazarda talebin düşük fiyatla satılan aynı nitelikteki büyük miktarlar için değil, farklılaştırılmış ve nitelikleri yüksek mallara fakat daha küçük miktarlar için ortaya çıkması oluşturmaktadır.

Ancak emek pazarının esnekleşmesi bunun çok ötesine geçti. Yarızamanlı ya da geçici işçi çalıştırma, işçi sayısında konjonktüre göre işverenin istediği gibi değişim yapma, taşeronlaştırma ve sendikasız işçi çalıştırma uygulamaları yaygınlaştı. Sendikalı olma, işçiler için yarar değil artık zarar getirir oldu. Çünkü sendikalı işçiler iş bulamaz duruma geldiler.⁴⁹

Küreselleşme, düz emeğin ücretini ve sosyal haklarını baskı altına alırken, üst düzey vasıflı emeğin ücretini aşırı derecede yukarılara çıkarttı. ABD’de üst düzey yöneticilerin yıllık ücretleri 35 milyon dolar düzeyinde seyrediyor. Az gelişmiş ülkelerde bile üst düzey yöneticiler yüksek ücretler alıyorlar. Bu yüksek ücretler de neredeyse küreselleşiyor; düz emek ücretiyle, üst düzey yöneticilerin ücretleri arasındaki uçurum giderek büyüyor... Vasıflı emek küresel pazarlarda talep edildiği için, üst düzey yöneticilere bütün ülkelerin kapıları açılıyor. Oysa vasıfsız emek, tıpkı yerli küçük sermaye gibi, iç piyasanın koşullarıyla yetinmek zorunda kalıyor. Bu tablo, vasıfsız emek üzerindeki baskının sadece küreselleşen sermayenin yükselen kâr hadlerinden değil, aynı zamanda astronomik ücretli vasıflı emekten de geldiğini göstermektedir.⁵⁰

Küreselleşmenin işsizliği artırdığı yönünde ise neredeyse ortak bir kanaat vardır. Küreselleşme, zaten mevcut olan işsizlik sorununu azaltmamakta,

⁴⁸ Gülten Kazgan, **Küreselleşme ve Ulus Devlet: Yeni Ekonomik Düzen**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 207

⁴⁹ **A.g.e.**, s. 211

⁵⁰ **A.g.e.**, s. 212

aksine daha da büyümektedir. Küreselleşmenin bu olumsuz yanları, demokrasiyi de tehdit etmeye başlamıştır.⁵¹

2.2. Küreselleşmenin Çalışma Hayatı Üzerindeki Etkileri

Küreselleşme olgusu, firmalar, endüstriler ve ülkeler için rekabet gücünü ön plana çıkarmıştır. Rekabet gücüyle, çalışma hayatı ve endüstri ilişkileri arasında çok yakın bir ilişki ve etkileşim bulunmaktadır.

Çalışma barışının sağlanması, iş hayatında ve yasalarında esneklik ve verimliliğe dayalı ücret politikaları rekabet gücünü artıran etkenler olarak tanımlanmaktadır. İş uyuşmazlıkları, çeşitli işgücü piyasası katılımları ve ücret/verimlilik bağlantısızlığı ise rekabet gücünü azaltan etkenler olarak sayılmaktadır. Küreselleşme sürecinde çalışma hayatında sosyal taraflar arasında çok sıkı bir diyalogun ve işbirliğinin bulunması gerektiği belirtilmektedir. Bu doğrultuda alınan tedbirler ve yapılan düzenlemelerle modern çalışma hayatının dizayn edildiği vurgulanmaktadır.⁵²

Ancak küreselleşme olgusuyla birlikte çalışma hayatının vazgeçilmez unsurlarından biri olarak kabul edilen sendikalar yavaş yavaş tarihe karışmaya başlamaktadır. Birçok ülkede sendikalı işçi sayısında çok ciddi azalmalar gözlenmektedir. Bu olgudan işveren sendikacılığı da etkilenmektedir.

Enformasyon teknolojisindeki hızlı gelişmeler de çalışma hayatını etkileyen önemli bir unsur olarak kabul edilmektedir. Her 18 ayda bir kapasiteleri ikiye katlanan bilgisayarları, inanılmaz işler başaran robotları, uçsuz bucaksız telekomünikasyon olanaklarını üretimin emrine veren enformasyon teknolojisi, şirketlere çok büyük esneklik sağlamakta, üretimlerini nerede daha ucuz yapabiliyorlarsa orada yapma imkanı tanıyarak çalışma hayatını derinden etkilemektedir. Büyük şirketlerin yatırım yaptığı az gelişmiş ülkeler, bu yatırımlar sayesinde ekonomilerine önemli katkılar sağlamakta, işsizlik sorunlarına belirli oranlarda çareler bulabilmektedirler. Bu şirketlerin yatırım yapmaktan vazgeçtiği, sermayelerini çektiği az gelişmiş ülkeler ise ciddi bir ekonomik kriz ve sıkıntı ile karşı karşıya kalabilmektedir. İşte çok uluslu büyük şirketler, ellerinde tuttıkları ileri teknoloji gücü ve küresel üretim teknikleriyle ülke ekonomilerini ve çalışma hayatını böylesine derinden etkileyebilmektedirler.⁵³

Küreselleşmeyle birlikte hemen hemen pekçok ülkenin sosyal güvenlik sisteminde yaşanan ciddi sıkıntı da dikkat çekmektedir. Bunda yaşanan ekono-

⁵¹Taner Timur, “Küreselleşme, İnsan Hakları Ve Türk Demokrasisi”, Bkz. **Türkiye’de Ve Dünya’da İnsan Hakları**, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s.241

⁵²Küreselleşme, a.g.e, s.81

⁵³A.g.e, s.82

mik durgunluğun yanısıra küresel işsizliğin artmasının da etkili olduğu belirtilmektedir. Aynı zamanda kayıtdışı ekonomi ve buna bağlı olarak kayıt dışı istihdam ile sistemin kötü yönetilmesinin de, sosyal güvenlik sisteminin krize girmesinde önemli rol oynadığı vurgulanmaktadır.⁵⁴

Sosyal güvenlik sisteminin krize girmesi, çalışma hayatını direkt olarak etkilemekte; hem çalışan insanlar yeterli ve kapsamlı bir sosyal güvenlik şemsiyesinden mahrum kalmakta, hem de emekli olan insanlar ihtiyaçları olan sosyal güvenlik korunaklarından yararlanamamaktadır.

2.3. Küreselleşmenin Endüstri İlişkileri Üzerindeki Etkileri

Küreselleşmenin gelişmesiyle birlikte endüstri ilişkilerinde yeni bazı kavramlar ortaya çıkmış ve bunlar ülkelerin sosyo ekonomik hayatlarını derinden etkilemiştir. Geleneksel üretim tarzının bir sonucu olan günümüz endüstri ilişkileri sisteminde bugüne kadar geçerli olan “zaman birliği”, “mekan birliği” ve “ürün birliği” kavramları giderek ortadan kalkma eğilimine girmişlerdir.

Zaman birliği kavramının ortadan kalkması özellikle sermaye piyasalarının gelişmesi, iletişim altyapısı ve teknolojisinin sınır tanımaz hale gelmesi ve bilişim teknolojilerinin çok hızlı bir biçimde hayatımıza ve dolayısıyla üretim süreçlerine yerleşmesiyle belirginleşmiştir. Mekan birliği kavramı da aynı mekanda üretim yapılması kavramının giderek ortadan kalkmasıyla şekil değiştirmektedir. Ürün birliği ise, gelişen teknolojiler çerçevesinde büyük değişime uğramaktadır. Ürün çeşitliliği, değişen tüketici talepleri doğrultusunda tüm sektörlerle damgasını vurmaktadır.

Emek, sermaye ve hammadde faktörlerine artık bilgi faktörü de eklenmiş ve endüstri ilişkilerinin kapsamı değişmiştir. Artık zaman, mekan ve ürün birliği kavramları, toplumun ve özellikle bireyin ihtiyaçlarına göre dengelenmekte ve esneklik kavramı ön plana çıkmaktadır.⁵⁵

Küreselleşme, endüstri ilişkilerinde ve personel yönetiminde yeni tekniklerin geliştirilmesine ve modern yönetim biçimlerine yol açmıştır. Toplam kalite, tam zamanında üretim, ekip çalışması, arz zincirinin bütünleştirilmesi gibi uygulama ve metodlar firmaların üretim stratejileri arasında yer almaya başlamıştır.

Endüstri ilişkilerindeki değişim, işgücü niteliğinde de çok hızlı gelişmelere neden olmuştur. “Sanayi işçisi” kavramı, giderek yerini “bilgi işçisi” kavramına bırakmaktadır. Bilgi işçisi; öğrenmeyi öğrenen, öğrendiği herşeyi unu-

⁵⁴ A.g.e, s.82

⁵⁵ A.g.e, s.87

32 Küreselleşme ve Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye

tabilen ve yeniden öğrenebilen insanlar olarak tanımlanmakta ve yüksek teknoloji gerektiren alanlar için vazgeçilmez kişiler olarak nitelendirilmektedir.

Küreselleşme sürecinde, endüstri alanındaki taraflar arasında uzlaşma ve diyalogun önem kazanması da dikkat çekmektedir. Özellikle işletmelerde kalite anlayışının yerleşmeye başlamasıyla birlikte işçi ve işveren kesimleri arasında başlayan yakınlaşma ve uzlaşma felsefesi, endüstri ilişkilerinin bütününe yansımaktadır. Bu çerçevede toplu iş sözleşmelerinde kesimlerin, işletmelerin gereğine uygun düzenlemelere başvurdukları da gözlenmektedir.⁵⁶

⁵⁶ A.g.e, s.89

3. Küreselleşme ve Ulus Devlet'in Dönüşümü

Küreselleşme sürecinde, ulus devletlerin “krizden” söz edilecek ölçüde yeni sorunlarla karşı karşıya olduğu gözlenmektedir. Ulus devletler, bir yandan etnik ve bölgesel siyasetlerin artmasıyla birlikte merkezkaç güçlerin baskısı altına girerken, öbür yandan ekonominin küreselleşmesi ve savaş teknolojisinin gelişmesi gibi etkenlerin oluşturduğu dış tehditlerle karşı karşıya bulunmaktadır.⁵⁷

3.1. Egemenlik Anlayışı Değişiyor

Küreselleşme sürecinde ulus devletler paradigmasına bağlı geleneksel egemenlik anlayışı giderek geçerliliğini yitirmektedir. Bugün, artık devletleri bu anlamda bir egemenlikle tanımlamaya imkan yoktur. Hemen hemen bütün devletler kurallarını kendilerinin koymadıkları uluslararası, hatta Avrupa Birliği gibi örneklerde uluslarüstü hukuka göre, taahhüdler üstlenmek durumunda kalmaktadır. Aynı şekilde uluslararası ortak “insan hakları hukuku” da devletlerin kendi takdirlerine göre kural koyma ve uygulama yetkilerini büyük ölçüde sınırlandırmaktadır. 21. Yüzyılın başında, en güçlü devletler bile karşılıklı bağımlılığın gerçekleriyle baş etmek durumundadır. Mülktemelli (territorially-based) devletler; sınır tanımayan çok uluslu şirketler, sermaye akışları ve iktisadi problemlerle uğraşmak zorundadır. Ekonomik küreselleşme, ülkeleri dünya pazarlarında rekabet edebilmek için emeğin esnekliğini artırmaya ve üretim maliyetlerini düşürmeye zorlamaktadır.⁵⁸

Küreselleşmeyle birlikte ulus devletlerin mutlak egemenlik anlayışlarının da değiştiği, “kayıtlı egemenliğe” dönüştüğü gözlenmektedir. Kayıtlı egemenlik yaklaşımında, bir devletin dünya sistemine üyeliği onun kendi vatandaşlarına iyi davranmasına bağlı olmaktadır. Bu çerçevede, egemenliğin hiçbir devlete insani yardımı reddetme yetkisi vermediği kabul edilmekte, ayrıca devletin toplumda otoritenin en üstün ve nihai kaynağı olduğu düşüncesinin de terk

⁵⁷Küreselleşme, *a.g.e.* , s.55

⁵⁸*A.g.e.*, s.55

edilmesi istenmektedir.⁵⁹

Küreselleşme sürecinde ulus devlet, giderek artan ölçülerde, uluslararası insan hakları düzenine karşı sorumlu tutulmakta ve onun tarafından meşrulaştırılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, devletin, sadece biçim bakımından değil, fonksiyon bakımından da değişmekte olduğu görülmektedir. Ulus devletin egemenlik alanı ve rolü, işte bu uluslararası düzen tarafından tanımlanmaktadır. Ulus devlet, bu düzenin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Ulus devletin amaçları ve uygulamaları, yalnızca kendi ulusal sınırlarının veya çıkarlarının korunmasıyla sınırlı olmaktan çıkmıştır. Ulus devlet, daha büyük ve kapsamlı bir birime bağlı hale gelmiştir. Ulus devlet giderek dışa açılmış, ulusal sınırlar da akışkan, esnek bir niteliğe kavuşmuştur.⁶⁰

Ulus Devletin, hem ulusal hem de uluslararası düzeydeki rolü küreselleşme sürecinde köklü değişimlere uğramaktadır. Ulus devlet yapısı içinde, devlet egemenliğini ve kendi kaderini belirleme hakkını güçlendirmeye yönelik olarak dizayn edilen millet ya da milliyet kavramı, uluslararası insan haklarının etkisi altında yeniden gözden geçirilmektedir. Küreselleşme sürecinde “*bir ulusa mensup birey*” kavramından, “*uluslararası hukukun sujesi olan birey*” kavramına geçilmektedir. Ulus devlet giderek bir forum haline gelmekte; bireyler, gruplar ve sivil toplum örgütleri değişik devletlerle güçlü ya da zayıf birçok bağ kurmaktadır. Yeni oluşan uluslararası düzende ulus devletler, iç hukuk ve düzen bakımından eski egemen devletler sistemine göre daha fazla sınırlandırılmaktadır. Uluslararası insan hakları kodları, devletlerin kendi vatandaşlarıyla bağlarının niteliğini daha fazla belirler hale gelmiştir. Ulus devletlere insan hakları adına yapılan müdahaleler artık “meşru” görülmeye başlanmıştır.⁶¹

Gülten Kazgan, ulus devlet’in aşılmasında iki önemli boyuta dikkat çekmektedir: Birincisi; ulus devlet’in ekonomi düzlemindeki yetkilerini giderek ulusüstü kurumlara devretmesi, ikincisi ise; yerel yönetimlerin giderek güçlendirilmesi, merkezi devlet olanaklarının, yetki ve sorumluluklarının kendi içindeki alt birimlere devredilmesi...⁶²

Ulus devlet’in ekonomi düzlemindeki yetkilerinin ulusüstü kurumlara devredilmesinin bir ayağını, küresel çapta üyesi olan örgütler çerçevesinde alı-

⁵⁹ A.g.e, s.56

⁶⁰ Mehmet Yüksel, **Küreselleşme, Ulusal Hukuk Ve Türkiye**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2001, s. 145

⁶¹ David Jacobson, **Conclusion: The Global Future**, Boulder: Westview Press, 1994, s.218

⁶² Gülten Kazgan, **Küreselleşme Ve Ulus Devlet**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2000, s.34

nan kararlar oluşturmaktadır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra geliştirilen Dünya Bankası, IMF, OECD ve GATT gibi örgütler, bu süreçte öncü rol oynamaktadırlar.

Ulusüstü örgütlerde ikinci ayağı ise, bölgesel işbirliği anlaşmaları oluşturmaktadır. Bu anlaşmalar, ulus devlet'in karar alma, uygulama ve denetleme gücünü aşındırmakta, ulusüstü (küresel örgütler ve bölgesel anlaşmalar) bir oluşum ortaya çıkmaktadır.

Ulus devlet erkinin aşılmasında ikinci boyutu; yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, mali, idari ve ekonomik düzlemde özerkleşmesi, merkezi devlete bağlılığının azaltılması olgusu oluşturmaktadır. Böylece, ulus devletler'in gücü tepeden ve tabandan aşındırılarak sadece bir "araörgüt" haline getirilmek istenmektedir.⁶³

Ulus devlet'in küresel boyuttaki bu dönüşümünün arkasında yatan nedenler şöyle açıklanmaktadır:

"Mal, hizmet ve her biçimiyle sermaye için dünya pazarı özelleştirme yoluyla kurulurken, yerel yönetimler doğrudan küresel pazarla ilişki kuracak; ulusal pazar, ulusal sermaye ve emeğe ilişkin yetki ve sorumlulukları açısından ulus devlet, gücü en aza indirilmiş bir örgütte dönüşecek. Ulus devletin geçmişteki, ulusal pazarı ve emeği koruma, yerel girişimciye öncelik verme, ekonomiyi yerel ihtiyaçları karşılama yolunda güçlendirme işlevleri sona erecek. Uluslararası sermaye, ulus devletten kaynaklanan hiçbir dirençle karşılaşmadan küresel bir pazara ulaşacak ve istediği gibi at oynatabilecek. ..." ⁶⁴

3.2. Hükümetlerin Gücü Azalıyor

Giderek artan ekonomik ve kültürel bağlar, ulus devlet yapısı içindeki hükümetlerin gücünü ve etkinliğini azaltmaktadır. Hükümetler, artık sınırlarından ekonomik nesnelere, teknolojik yeniliklerin ve bilginin akışını kontrol etmekte güçlük çekmekte, iç politika tedbirleri de etkinliğini kaybetmektedir. Diğer bir deyişle, formel politik otorite alanı ile ulusal politik otoritenin etki alanını ve gerçek gücünü birçok tarzda sınırlayan ekonomik üretim, dağıtım ve değişim sistemi arasında bir uçurum oluşturmaktadır. Ekonomik süreç; iletişim, üretim, ticaret ve finans gibi birçok alanda giderek uluslararasılaşmaktadır. Gelişen teknoloji, ekonomik birimlerin hareketliliğini, pazarların ve toplumların birbirine karşı duyarlılığını birçok açıdan köklü bir şekilde artırmaktadır. İletişim ve ulaşım alanındaki teknolojik gelişmeler, pazarlar ve toplumlar arasın-

⁶³A.g.e, s.34

⁶⁴A.g.e, s.35

daki sınırların kalkmasına neden olmaktadır. Ulus devletlerin ulusal ekonomik politika izleme imkanı da giderek azalmaktadır. Pazar sınırlarının aşınması, bir anlamda ulusal siyasi sınırların aşınması anlamına da gelmektedir.⁶⁵

Küreselleşme sürecinde sermaye ile ulus devleti karşılaştıran Holloway, “para hızlı dolaşım niteliği sayesinde mekandan bağımsız olarak hareket eden, ulus devlet belirli bir mekanda işlev görmektedir. Bu durumda sermayenin hareketliliği ile ulus devletin hareketsizliği arasında bir çelişki ortaya çıkmaktadır” demektedir. Holloway, sermaye ile ulus devlet karşılaştırmasında şu yorumu yapmaktadır:

“Ulus devletler, sınırlarını ancak zorla değiştirebilirler, halbuki sermaye saniiyeler içinde dünyanın bir tarafından diğer tarafına geçebilmektedir. Ulus devletler katı ve sabit bir yapıdayken, sermaye akışkandır ve en çok kazanacağı yere en kısa sürede ulaşır. Çeşitli devlet düzenlemeleri ve tekeli konular sermayenin hızlı akışı önünde birtakım engeller oluştursa da para şeklindeki sermaye, hiçbir kişisel ve ulusal bağlılık tanımamaktadır...”⁶⁶

Uluslararası ilişkilerin yoğunlaşmasıyla devletler arasında akdedilen iki taraflı ve çok taraflı anlaşmaların sayısının artması da ulus devletin iktidarını zayıflatan bir etken olarak kabul edilmektedir. Bu anlaşmaların çoğu ekonomik konularda işbirliğine, yatırım, ticaret, yardım ve iletişim konularında olurken, geri kalanı da insan hakları ve hukuki konularla ilgilidir.⁶⁷

Sosyal refah devletinin 20. yüzyılın üçüncü çeyreğinden itibaren krize girmesi ulus devletin aşınmasında önemli bir başka etken olarak gösterilmektedir. Bu krizin başlıca sebepleri şöyle sıralanmaktadır:⁶⁸

*Halkın talepleri, devletin onları karşılama kapasitesinin ötesine geçmiştir. Devlete karşı ileri sürülen kolektif taleplerin yoğunluğu ve etkinliği, politik süreci tıkamaya başlamıştır.

*Gerçek devlet gücünün toplandığı yerler, gizli ya da üstü örtük yerler olmaya başlamıştır. İktidar gücünü perde arkasındaki bürokratlar ve teknisyenler kullanırken, politikacılar yalnızca talepleri uzlaştırma ve destek sağlamakla yetinir olmuşlardır.

⁶⁵ Held, a.g.e, s. 230

⁶⁶ John Holloway, “*Global Capital And The National State*”, **Capital and Class**, LII, Spring; 23-49, 1994, s.33

⁶⁷ Mathew Horsman, A. Marshall, **After The Nation State: Citizens, Tribalism And The New World Disorder**, Herper Collins Publisher, London 1995, s.39

⁶⁸ Malcolm Waters, **Globalization**, London And New York: Routledge, 1995, s.99

* Refah devleti uygulamaları bütçenin çok önemli bir bölümünü tüketmektedir. Refah devleti anlayışı, "devlet bağımlı" bir kültür oluşturmakta, uygulamalarıyla bağımlıların sayısını devamlı çoğaltmaktadır.

* Devletin ekonomik sorunlara müdahalesi, korumaya çalıştığı serbest piyasa sisteminin düzenini bozmaktadır. Ekonomiler, giderek zayıflayan ve önem kaybeden endüstriler ve gizli işsizlerle dolmaktadır.

* Devlet, uluslararası ittifaklar yoluyla, güvenlik sağlamaktan ziyade tehlike oluşturur hale gelmekte; dünyayı düşman kamplara bölerek zıt kampların askeri teknolojiye odaklanmalarına yol açmaktadır. Ulus devlet çerçevesindeki kriz ve bu çerçevedeki herhangi bir kırılma ya da zayıflama, politik krüselleşmeye kapı aralamaktadır. Devlet yapısındaki bu kriz, küreselleşmenin giderek artmasına ve hızlanmasına katkıda bulunmaktadır.

3.3. Devletlerarası İlişkiler de değişiyor

Küreselleşme sürecinde devletler arasındaki etkileşimin şekli de değişiyor. Hükümetler arasında işleyen ilişki modeli, artık toplumlara ve uluslararası örgütlere kayıyor. Ülkeler arasındaki temasın başlıca aktörleri olan dış politika, diplomasi ve askeri müdahale yerini uluslararası organizasyonlara ve küresel bilgi akışına bırakıyor.

Küreselleşme sürecinde devlet ortadan kalkmıyor ama rolü değişiyor; evrimleşiyor, küresel sürecin gereklerine cevap verecek stratejiler geliştirmek zorunda kalıyor. Devletler, vatandaşlarının ve şirketlerinin küresel rekabet çağında refaha kavuşmalarını sağlayacak şekilde daha koordine edici yapılar haline geliyorlar.

Ulusların geleneksel kimlikleri de küreselleşme sürecinde ciddi bir değişim talebiyle karşı karşıya kalıyor. Ulus devletlerin kendi toplumlarını küresel gelişmelerden tecrit etmesi neredeyse imkansız hale geliyor. Çünkü ulaşım kolaylıklarının yaygınlaşması, elektronik haberleşme teknolojisinin olağanüstü hızlı gelişmesi, nüfus hareketleri, emek ve sermayenin akışkanlığı gibi etkenler, insanların hem kendilerinden çok uzaktaki olaylardan ve değerlerden etkilenmelerine neden oluyor, hem de onları hayatın her alanında farklı kimliklerle yüzyüze getiriyor. Küresel bir kültürün ortaya çıkması, ulus devletin dayandığı ayrı ulusal kültürleri ve kimlikleri zayıflattığı ileri sürülüyor. Bu süreçte, ulusal kültürlerin gücünün kendini dış etkenlerden koruyabilmesinde değil, aksine onlara açık olup, kendini yenileyebilmesinde saklı olduğu belirtiliyor.⁶⁹

Ulus devlet'in kendi otoritesiyle, belirli bir toprak parçası üzerinde, tüm

⁶⁹ Küreselleşme, a.g.e, s.57

boyutlarıyla politik sonuçlar oluşturmaya muktedir, “yöneten” bir güç olarak değil, yönetim biçimlerinin önerildiği, meşrulaştırıldığı ve kontrol edildiği bir konumda görülmesi gerektiği de vurgulanmaktadır.⁷⁰

Bu görüşe göre ulus devlet, gücün dünya düzeyinden yerel düzeylere uzandığı karmaşık bir sistemde “bir güçler ve politik ajanlar sınıfı” olarak tanımlanmaktadır. Ulus devletinin toprak ve nüfusla ilişkisi nedeniyle “merkeziyet” taşıdığı belirtilerek şu değerlendirme yapılmaktadır:⁷¹

“İnsanlar toprağa bağlı kalırlar ve bir ulus devletinin vatandaşlığına tabidirler. Devletler, kendi topraklarında çok güçlü ve mutlak kudret sahibi oldukları için değil, bir bölgenin sınırlarını güvenlik altına aldıkları ve demokratik oldukları sürece bu sınırlar içinde yaşayan vatandaşların temsilcileri oldukları için “eğemen” kalırlar. Düzenleyici rejimler ve anlaşmalarla belirlenen ortak politikalar, büyük devletlerin bunları oluşturmak ve egemenliği bir merkezde toplayarak bunlara meşruluk tanımak konusunda anlaşmaları üzerine ortaya çıkar. Egemenlik yabancılaşabilir, devletler güçlerini devletlerüstü güçlere devredebilirler; ne var ki egemenlik sabit bir nicelik değildir. Bölünüp yabancılaşabilir; ama devletler güçlerini devretseler bile yeni roller edinirler. Egemenlik tanıyarak oluşturdukları otoriteleri desteklemek ve meşrulaştırmak gibi bir işleve sahip olurlar. Eğer bugün “egemenlik” ulusdevletlerin ayırıcı bir özelliği olarak belirleyici bir öneme sahipse, bunun sebebi, devletin güç transferinde ya da “üzerinde” veya “altında” yeni güçler belirlemede meşruiyetin kaynağı rolüne sahip olmasıdır. Devletlerarası anlaşmalarla uluslararası yönetim biçimleri oluşturup devam ettirmek yoluyla “üzerinde”; kendi topraklarında merkezi, bölgeselyerel yönetimler ve sivil toplum arasındaki güç ve otorite ilişkilerinin anayasal düzenlemesi yoluyla da “altında” yeni güçler belirlemesi sözkonusudur. Ulus devlet hala en önemli merkezdir; çünkü güç dağılımı süreci, diğer yönetimlere şekil ve meşruiyet verecek düzenleme süreci olarak yönetim sanatının temel uygulayıcısıdır. Ulus devletler, bunu başka hiçbir unsurun yapamayacağı biçimde yaparlar: Uluslararası unsurlar ile ulusaltı faaliyetler arasındaki temel eksendirler, çünkü toprakla sınırlanmış bir halkın kendisine ait sesi olarak meşruiyeti sağlarlar. Güç dağılımı süreci olarak yönetme sanatını, ancak halk desteği meşruiyetine sahip olarak kararlarını inandırıcı bir şekilde sunarlarsa uygulayabilirler.”

⁷⁰ Paul Hirst, Grahame Thompson, **Küreselleşme Sorgulanıyor**, Dost Kitabevi, Ankara, 1998, s.225

⁷¹ A.g.e, s.226

Dünya ekonomisinin uluslararasılaştığı ölçüde ulus devlet ihtiyacının yeniden ortaya çıkacağı, fakat ulus devletin bu kez geleneksel görünümüyle tek ege men güç olarak değil; uluslararası yönetim düzeyleri ve gelişmiş dünyanın eklem lenmiş halkları arasındaki kaçınılmaz bir bağlantı mekanizması olarak ortaya çıkacağı vurgulanmaktadır.⁷²

Ulus devlet için, “yaşamın büyük sorunları için küçük, küçük sorunları için de çok büyük” tanımlanması yapılmaktadır. Bu tanımlamayı yapan Bell, küreselleşme sürecinin modern devletin temel yapılarını çözmekte olduğu görüşünü paylaşmaktadır.⁷³

Küreselleşmenin, modern ulus devletin dört temel işleyiş mekanizmasıyla birlikte düşünülmesi gerektiğini belirten McGrew ise, bu mekanizmaları şöyle sıralamaktadır:⁷⁴

- a.Devletin sorunları çözme kapasitesi
- b.Devletin sorunları çözme biçimi
- c. Devletin özerkliği
- d. Devletin meşruluğu

Küreselleşme süreci bu anlamda, ulus devletin modernite içinde veri alınan ege menliğini çözmektedir. Bunun göstergesi de devletin sorunları çözme kapasitesinin krize girmesi, hatta kendisinin bir biçim olarak sorunların çözümüne engel olmasıdır. Ulus devlet özellikle küresel ekonomik sistem içinde özerkliğini yitirmekte ve toplum içinde belli bir meşruiyet krizine girmektedir.

Küreselleşme sürecinin ulus devlet ile olan ilişkisinden şu üç önemli sonuç çıkarılmaktadır:

1.Küreselleşme, iç politikanın sınırlarını yıkmakta, devletin karar alma süreçlerini dönüştürmekte ve devlet politikalarının dayandığı yasal ve idari çerçeveyi sorunsallaştıran bir nitelik taşımaktadır.

2. Küresel dinamikler, devlet ege menliğini sınırlamakta, ege menliğin yerleştirildiği siyasal mekanı uluslararası ve bölgesel örgütlere açarak çoğullaştırmaktadır.

3. Böylece modern devletin çözülüşüne yol açmamakla birlikte, küreselleşme, devlet ege menliği söyleminin temellerini sarsmakta ve “bugün var olandan daha karmaşık bir ege men siyasal mekan mimarisi” oluşturmaktadır.

⁷² A.g.e, s.227

⁷³ D. Bell, *The World and the U.S in 2013*, Deadlus, 116, 1987, Bkz. Keyman, a.g.e, s.8

⁷⁴ A. McGrew, *A Global Society*, S.Hall at all, Bkz. Keyman, a.g.e, s.9

Bu da küresel siyasal mekanın yeniden eklenmesi zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır.

Bu sonuçlardan hareketle şu değerlendirme yapılmaktadır:” Küreselleşme, modernite projesinin, devlet egemenliği söylemi yoluyla kurduğu belirlilik ölçütlerinin varlık koşullarını sarsıntıya uğratarak, modern yaşamı bir belirsizlik durumuyla karşı karşıya bırakmaktadır...⁷⁵

3.4. Ulus Devletin Yaşama Olasılığı

Ulus devlet’in gücünü kaybettiği yönündeki görüşlere karşı çıkan yaklaşımlar da mevcuttur. Bu yaklaşımı paylaşanlar ise, şu görüşleri ileri sürmektedirler:

“Her ne kadar coğrafi ölçekler sosyal süreçler tarafından belirlenip, zaman içinde bu ilişkilerin dönüşümüne koşut olarak yeniden tanımlanıyorsa da, bu ölçekler birkez oluşturulduğunda sosyal süreçler üzerinde belli bir etki yapıyorlar. Sosyal süreçlerin basit bir yansıması olarak görünüp bu ilişkilerin değişmesiyle otomatik bir biçimde değişime uğramıyorlar. Bunun da ötesinde sosyal ilişkilerin değişim sürecinde, örneğin sermayenin giderek küreselleşmesi sürecinde, kapitalist sınıfın ulusal ya da yerel düzeyde örgütlenmiş kesimleri de dahil olmak üzere, maddi ya da kültürel temelde küreselleşmeden kaybeden grupların olması kaçınılmazdır. İşte bu gruplar, ulus devlet ölçeğini küreselleşme karşısında bir mekansal sabit olarak savunmaktadırlar. Ulus devletin sadece bir ekonomik süreç içinde ortaya çıkmayıp aynı zamanda bir siyasi/kültürel proje olduğu düşünülürse, bu direnişin sıradan bir direniş olmadığı, kolayca geniş kitlelerin desteğini de alabildiği görülebilir...”⁷⁶

Ulus devlet olgusu, hem gelişmiş ülkeler hem de gelişmekte olan ülkeler açısından halen işlevsel bir yapı olma özelliğini sürdürmektedir. Gelişmiş ülkelerde, devletten beklenenler azalmamakta, aksine artmaktadır. Altyapının korunması, çevre kirliliğinin önlenmesi, sağlık ve emeklilik gibi hizmetlerin verilmesi hep ulus devletten beklenmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde de iç ve dış güvenliğin sağlanması, ekonomik kalkınmanın koordine edilmesi, eğitim, sağlık ve kültür gibi temel hizmetlerin sunulması ulus devletin fonksiyonları arasında yer almaktadır. Bu nedenle ulus devlet hala önemli bir “bağlanma merkezi” olmaya devam etmektedir.⁷⁷

⁷⁵Keyman, a.g.e, s.13

⁷⁶Ahmet Tonak, **Küreselleşme: Emperyalizm, Yerelcilik, işçi Sınıfı**, İmge Kitabevi, Ankara 2000, s.129

⁷⁷H.Martin, H. Schumann, **Globalleşme Tuzağı: Demokrasiye Ve Refaha Saldırı**, (Çev: S. Karadana), Ümit Yayıncılık, Ankara, 1997, s.206

Giddens da, küreselleşmenin ulus devlet ölçeğini giderek zayıflattığı fikrine katılmakla birlikte “ulus devlet tükenmiştir” yargısına varmanın çok aceleci bir tavır olduğunu belirtmektedir. Giddens, ulus devlet'in hala bir iktidar yatağı olma özelliğini sürdürdüğü görüşünü savunmaktadır.⁷⁸

⁷⁸ Anthony Giddens, **Violence And Nation State**, Polity, Cambridge, Bkz. Tonak, **a.g.e.**, s.131

4. Küreselleşme Sürecinde Hukukun Üstünlüğü ve Küresel Hukuk

Paul Hirst ve Grahame Thompson, uluslararası ekonomik sistemin, sadece ulus devlete özgü bir rol verdiğiinden söz etmektedirler. Bu rol, ulus devlete, toprak temsilcileri oldukları için yukarı doğru, meşru anayasal güçler oldukları için de aşağı doğru pazarlık belirleme gücü vermektedir.

Dünya ekonomisi uluslararasılaştığı ölçüde, ulus devlet ihtiyacı yeniden ortaya çıkmakta, fakat ulus devlet bu kez geleneksel görünümüyle tek eğemen güç olarak değil, uluslararası yönetim düzeyleri ve gelişmiş dünyanın eklenmiş halkaları arasındaki kaçınılmaz bir bağlantı menakizması olarak ortaya çıkmaktadır.⁷⁹

4.1. Ekonomik Başarı Ve Hukukun Üstünlüğü

Ulus devlet'in önemli bir politik organizasyon biçimi olarak kalmaya devam etmesi, devletin, hukukun ana kaynağı olmasına bağlanmaktadır. Hukukun üstünlüğünün kaynağı olarak ulus devletler gösterilmektedir. Uluslararası hukuk yoluyla gerçekleştirilen düzenlemelerin vazgeçilmez ön şartı olarak kabul edilen ulus devletler, en önemli kamu iktidarı olma sıfatları ve farklılaşmış yönetim biçimleriyle çoğulcu "ulusal toplumların" var olması için gerekli görülmektedirler. Devletler, geleneksel anlamda "eğemen" olmaksızın da hukukun üstünlüğünün ana kaynağı olabilmektedirler. Devletin mutlak yeterliliği ve mutlak kudreti, hukukun üstünlüğü için gerekli görülmemektedir.⁸⁰

Devletler bir yandan bağımsız yönetici ve karar alıcı güçlerin merkezidirler, diğer yandan da hem kendi hareketlerini hem vatandaşların hareketlerini kısıtlayacak kuralların kaynağıdır. Bu iki yön, büyük ölçüde iyi sonuçlar

⁷⁹Paul Hirst -Grahame Thompson, **Küreselleşme Sorgulanıyor**, (Çev: Çağla Erdem, Elif Yücel) Dost Kitabevi, Ankara, 1998, S.226

⁸⁰A.g.e, s. 227

44 *Küreselleşme ve Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye*

oluşturacak biçimde, birbirinden ayrılabilir. Politika belirleyicilik açısından ulus devletlerin gücü azalmaktadır.

Devlet, anayasal düzenin kaynağı olarak kendisinin ve diğerlerinin güçlerini kısıtlamasından, haklar ve kurallar aracılığıyla faaliyetleri yönetmesinden ötürü, hukukun üstünlüğü açısından, merkezi bir yer işgal eder. Toplum ve bireyler hukukun üstünlüğünün gerektirdiği bu minimum tutarlılık ve kesinliğe gereksinim duyarlar. Batı toplumları, hukukun üstünlüğünün kesinliğini ve güvenliğini sağladıklarında ancak ekonomik alanda başarılı olmuşlardır.

Politik sistem karmaşıklaştıkça, hukukun üstünlüğünün önemi de artmaktadır. Farklı politik güçlerden, hem ulusal hem de uluslararası organizasyonlardan oluşan dünyamızın, minimum standartları sağlayan ve faaliyetleri tutarlı bir şekilde düzenleyen kenetlenmiş bir “kamu güçleri ağına” ihtiyacı vardır. Bu güç, hukuk devleti ilkesidir.⁸¹

Global toplum yapısında hukuk önemli bir yer işgal etmektedir. İnsanların, sermayenin ve kültürün küresel ölçekte değiş tokuşu ve hareketliliği, büyük ölçüde hukuksal biçim, düzenleme ve mekanizmalarla sağlanmaktadır. Üretim, paylaşım ve tüketimin küresel çapta gerçekleşmesi hukuksal aktör ve mekanizmaların aktif katılımları sayesinde mümkün olabilmektedir. Küresel pazarlama, yeniden yapılandırma ve inşaa süreçleri ancak hukukun işbirliğiyle gerçekleşebilmektedir.⁸²

4.2. Uluslararası Hukuk Alanı

Az sayıda ortak standartların olduğu, güçlü bağlayıcı ortaklıkların azaldığı ve tercih topluluklarının bunların yerini aldığı, gayri resmi sosyal yaptırımların zayıfladığı bireyci ve çoğulcu bir toplumda hukukun üstünlüğüne daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Devletlerin hukukun üstünlüğünün kaynakları olarak taşıdıkları rol de uluslararası alanda giderek daha önemli hale gelecektir. Uluslararası ekonomi ile çevresel ve sosyal yönetim genişledikçe, uluslararası hukukun rolü de artacaktır.

Uluslararası hukukun, hukuku oluşturan ve sürdüren unsurlar olarak ulus devletler olmadan işlemesi mümkün değildir. Pekçok devlet birden hukuk düzeninin kaynağı değilse, uluslararası hukuk çelişkili bir teşebbüs olur. Bu, vatandaşlarına birtakım kurallar dayatan ancak kendisi bu kuralları içselleştirmeyen ya da faaliyetleri bu kurallara göre yönetmeyen bir devlete benzer. Bir

⁸¹A.g.e, s. 228

⁸²Susan Silbey, “Let Then Eat Cake: Globalization, Postmodern Colonialism And The Possibilities Of Justice”, *Law And Society Review*, XXXI, 1997, s. 209

devletler topluluğu olarak uluslararası toplum, kanun koymak ve bunlara uyulmasını sağlamak üzere ulusüstü yapılara dayanamaz, alt ve üstlerinde anayasal sınırlamalar kabul eden devletlere ihtiyaç duyar. Bu anlamda, anarşik bir devletler topluluğundan, devletlerin ortak bir birliğin parçaları oldukları bir dünyaya geçiş, bu birliğin üyesi olan devletlerin uluslararası yasal zorunluluklarını kabul etmelerini ve iç idarelerini hukuk düzeninin gereklerine göre düzenlemelerini gerektirir. Bu anlamda devlet, bağlayıcı kuralları koyan ve onlara uyan bir unsur olarak, uluslararasılaşmış bir ekonomi ve toplum için vazgeçilmez bir nitelik taşımaktadır.⁸³

Birleşmiş Milletler'in kurucu anlaşmasında "herkesin insan haklarına ve özgürlüklerine saygının geliştirilip güçlendirilmesinde uluslararası işbirliğinin sağlanmasından" sözedilmektedir. Bu amaca ulaşmak için gösterilen çabaların önemli araçlarından biri de hukuktur. Bu bağlamda özellikle hukuki standartların belirlenmesi ve geliştirilmesinde, uluslararası anlaşmalarla oluşturulan koruma ve denetim mekanizmaları, konunun en somut ve etkili yanını oluşturmaktadır.⁸⁴

4.3. Hukukun Küreselleşmesi Ve Sonuçları

Devlet temeline dayanmayan "küresel bir hukuk" sisteminin geliştiğine dikkat çeken Teubner, "Uluslararası ekonomik işlemler hukuku"nu, bu sistemin en güzel örneği olarak tanımlamaktadır. Teubner, "çok uluslu şirketlerin iç hukuk rejimleri devletsiz bir global hukukun en güçlü adayıdır" demektedir.⁸⁵

Teubner, küresel hukukun nitelikleri hakkında şunları söylemektedir:

"Küresel hukukun sınırları, ulusal sınırları aşmakta, uluslararası çatışmalardan ziyade sistemlerarası bir temel üzerinde yükselmektedir. Küresel gelişmelere bağlı olarak hukuk oluşturma sürecinde yasama organlarının rolü azalmakta, kendi kendini organize eden bir küresel hukuk gelişmektedir. Bu küresel hukuk kendi uzmanlaşmış sosyal tabanlarıyla yakın ve yaygın bir bağımlılık temeli üzerinde yükselmektedir. Küresel hukukla birlikte 'hukuk birliği' kavramı önemini kaybetmekte, küresel çapta birleşmiş birçok hukuksal kaynağın varlığı, yani 'hukuksal çoğulculuk' sözkonusu olmaktadır..."⁸⁶

Hukukun küreselleşmesi olgusu, başlıca iki sürece bağlanmaktadır: Eko-

⁸³Hirst, Thompson, **a.g.e.**, s. 229230

⁸⁴Turgut Tarhanlı, "*Uluslararası Hukuk, İnsan Hakları Ve Türkiye*", Bkz. **Türkiye'de Ve Dünya'da İnsan Hakları**, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s.292

⁸⁵Gunther Teubner, **Global Law Without a State**, Aldersshot: Dartmouth Publishing Company, 1997, s. 4

⁸⁶**A.g.e.**, s. 7

nomik küreselleşme ve insan haklarının evrenselleşmesi...

Daha çok hegemonyacı tipte bir tekbiçimciliğe eğilim gösteren ekonomik küreselleşme, hukuk alanında kendini “ulusal hukukun ulusal sınırlar dışında da geçerli olması” şeklinde kendini göstermektedir. Örneğin, ABD’nin başta Küba olmak üzere Libya ve İran ile ticareti yasaklayan kanunları bu kapsam içinde değerlendirilmektedir. ABD’nin bu yasağı tüm dünya şirketlerini kapsamaktadır. ABD’nin yasak gerekçesi “uluslararası terörizmle mücadele” dir, ancak, Amerikalı olmayan bir şirketin İran ya da Libya’da yapacağı bir petrol yatırımının ABD’yi olumsuz etkileyeceğini savunmak gerçekdışı bir yaklaşım olacaktır. Sonuçta ortaya şu tablo çıkmaktadır: Amerikan hukuku, sonunda dünya hukuku haline gelmektedir...⁸⁷

Amerika, hegemonya kurmakta, kendi çıkarları doğrultusunda istediği yatırımı istediği ülkeye uygulamakta, başka ülkelere de kendi yasaklarına uygulamalarını beklemektedir. Ekonomik ve politik gücünü kullanan ABD, bununla da yetinmemekte, uluslararası kuruluşlara (örneğin, BM, NATO vs. gibi) kendi isteği doğrultusunda kararlar aldırarak bunu başka ülkelere dayatabilmektedir.

Hukuksal hegemonyanın bir başka örneği de Doğu Avrupa ülkelerinde yaşanmıştır. Güçlü ülkelerin ulusal yasaları, toprak işgal etmeden, hatta ekonomik ve sosyal gelişme için yatırım bile yapmadan, toplumsal düzeni bütünüyle etkileyecek bir hukuk sistemi bu ülkelere “anahtar teslimi” olarak ihraç edilmiştir. Hukuksal küreselleşmeyle artık başka ulusların ekonomi ve kültür biçimlerini de “belirlemek” mümkün hale gelmiştir!...⁸⁸

İnsan haklarının evrenselleşmesi ise hegemonya tehlikesinden çok, “patlama ve parçalanma riskine” kapı aralamaktadır. İnsan hakları evrensel bildirgesine göre, sivil ve siyasi haklar ile ekonomik, kültürel ve sosyal haklar arasında hiyerarşi ve öncelik yoktur. İnsan haklarının evrenselliği de bu bölünmezliğe dayanmaktadır. Fakat uygulamalar tamamen farklı biçimde gelişmiştir.

İnsan hakları evrensel bildirgesinden sonra, biri sivil ve siyasi haklara, öteki de ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilişkin iki BM sözleşmesi oluşturulmuştur. Ama bütün ülkeler bu iki sözleşmeyi onaylamamış; Bazıları birine, bazıları da diğerine öncelik vermiştir. Böylece daha bu aşamada haklar birbirinden ayrılmıştır. Denetim mekanizmalarındaki büyük orantısızlık da bu ayrımı iyice belirginleştirmiştir. Uluslararası belgelerin devletler tarafından onay-

⁸⁷ Mireille Delmas Marty , “Hukukta Küreselleşme: Şanslar Ve Riskler”, Bkz. **Türkiye’de Ve Dünya’da İnsan Hakları**, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s.359

⁸⁸ A.g.e, s.360

lanması sırasında konulan çekincelerle de, insan hakları bir bakıma “yeniden ulusallaştırılmıştır.”⁸⁹

Hukuksal küreselleşme; ekonomik açıdan “tekbiçimleşmeye”, insan hakları bakımından ise “parçalanmaya” doğru giden bir seyir izlemektedir.

Küresel hukukun gelişmesiyle birlikte ulusal hukukun fonksiyonlarını tamamen kaybedeceği ya da ulusal niteliğini bütünüyle yitireceği düşünülmemelidir. Ancak ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel çoğulculuk dünya sistemi içinde varolduğu ve küreselleşme süreçleri bu hızla devam ettiği sürece, ulusal hukukun eskiden olduğu gibi ulus devlet çerçevesinde ve yasama organları eliyle şekillendirileceği de sanılmamalıdır. Hukuk artık, ulus devletler, uluslararası kuruluşlar, çok uluslu şirketler, hükümetlerdışı örgütler ve başka- ca aktörlerin rol oynadığı süreçlerle oluşturulacaktır. Bu süreçte kurumsal otoriteye sahip yapılar ile informal veya kültürel otoriteye sahip oluşumlar birlikte hareket edeceklerdir.⁹⁰

⁸⁹ A.g.e, s.361

⁹⁰ Mehmet Yüksel, **Küreselleşme, Ulusal Hukuk ve Türkiye**, Siyasal Kitabevi, Ankara 2001, s. 185

5. Küreselleşme Sürecinde Bilgi ve Enformasyon Altyapısının Önemi

Küreselleşme süreciyle birlikte bilgi toplumu kavramı ön plana çıkmaya başlamış, teknolojik gelişmeler beraberinde ekonomik, sosyal, politik ve kültürel alanlarda da çeşitli değişiklikleri getirmiştir. Bilgi toplumunun altyapısını ise iletişim teknolojileri oluşturmaktadır.

Sanayi toplumu ile Bilgi toplumu arasında bir kıyaslama yapıldığında ortaya şöyle bir tablo çıkmaktadır: “Sanayi toplumunda maddi mallar üretilirken, bilgi toplumunda bilişim teknolojileri sayesinde bilgi üretimi yapılmaktadır. Sanayi toplumundaki fabrikaların yerini bilgi toplumunda iletişim ağ sistemleri almaktadır. Bilgi toplumunda sanayi toplumunda olduğu gibi maddi mallar değil, bilimsel bilgi kullanılmaktadır. Sanayi toplumunda üretim ülkenin sanayi bölgelerinde yapılıyor ve malların satışı önce kolonilerde sonra uluslararası alanlarda gerçekleştiriliyordu. Bilgi toplumunda ise üretim ve pazarlama küreselleşti, sınırlar kalktı. Sanayi toplumu arz ve talep ilkeleri üzerinde işliyor ve kısa vadeli hedeflere yöneliyordu. Oysa bilgi toplumu yüzünü geleceğe dönüyor ve uzun vadeli hedefleri gözetiyor...”

Bilgi toplumuna erişmek için, üretilen bilgiyi depolayacak, çoğaltacak, dağıtacak, kullanılabilecek bir altyapının mutlaka bulunması gerekiyor. Bilgi üretmeyi bilen, üretilen bilgiyi kullanabilen insan kaynağı da bilgi toplumu için büyük önem taşıyor. Bilginin ucuz, standart ve taşınabilir olması; herkesce kolay, eşit ve çabuk erişilebilir olması ve uluslararası bilgi sistemlerine entegre olması gerekiyor. Ayrıca Bilgi toplumu olmak için “olmazsa olmaz” şartlar ise, “açık, çoğulcu ve demokratik bir toplum yapısına, bu yapıya uygun siyasi rejime sahip olmak ve bu değerleri paylaşan dünyada yer almak” olarak sıralanmaktadır.⁹¹

Bilgi toplumu en çok demokrasi ortamında büyüyüp gelişebilmektedir.

⁹¹Bülent Akarcalı, “*Bilgi Toplumu*”, *Yeni Türkiye Dergisi* 21. Yüzyıl Özel Sayısı, 1. Cilt, Yıl:4, Sayı:19, 1998, Ankara, s. 83

Demokratik değerlerin yaygınlaştırıldığı ve demokrasinin bir kültür olarak yerleştiği toplumlar, bilgi toplumu içinde en ön saflarda yer almaktadır.

5.1. Bilgi İdeolojik Devleti Yıkıyor

Geleneksel toplumlarda devlet, bir anlamda herşeydir ve meşruiyetini geleneksel değerlerden almaktadır. Ancak aslında ciddi bir meşruiyet sıkıntısı da çekmez. Çünkü geleneksel toplumda devlet egemenlik hakkını ve gücünü kimseye paylaşmak durumunda değildir. Kadiri mutlak bir otorite olarak devlet, toplumsal yaşamın en ince ayrıntısına kadar sirayet etmese de, siyasal otoritesini bir başka güçle paylaşma gereği görmez. Zira siyasetin kendisi sınırlı bir alandır ve o alanda da bulunan ancak devlettir.

Oysa, modern toplumda devlet, gücünü, başka bir deyişle egemenliğini toplumla, vatandaşla paylaşmak durumundadır. Modern dünyanın siyasal yapısının yegane tarzı olan demokratik rejimlerde devlet yasal, siyasal ve toplumsal denetim mekanizmaları tarafından denetlenmekte, böylece siyasal alana başka unsurları da dahil etmektedir. Artık devletler egemenliklerini uluslararası platformlarla paylaşmak durumuna gelmişlerdir. Uluslararası hukuk, ulusötesi enformasyon, insan hakları, özgürlük gibi temalardan oluşan evrensel değerler karşısında devletler kendi vatandaşları üzerinde nihai güç olmaktan çıkmışlardır.⁹²

Sivil toplum, bilgi toplumu ve postmodernizm gibi tartışmaların örüp sarmaladığı ve büyük ölçüde de siyasal değerlere yansıdığı bugünün dünyasında artık tek tip bir vatandaşlıktan söz etmek oldukça güçtür. Ulus devletin vatan-dışı olan birey, postmodernizmin etkisi altında kendi grubunun meşru bir parçası haline gelirken, bilgi toplumunun globalleştirici etkisiyle aynı birey global değerlerle bütünleşme durumuna gelmiştir. Bu bakımdan artık komünal, ulusal ve global olmak üzere üç tür vatandaşlıktan söz etmek mümkündür. Birey bu alanlardan yalnızca ulusal vatandaşlık karşısında hak ve yükümlülüklerle sahipken, diğer iki alandaysa yükümlülükten çok ilave haklara sahip olmaktadır. Başka bir deyişle komünal bağlarla global değerler bireyi ulus devletler karşısında güçlü bir konuma getirmektedirler. İletişim alanındaki gelişmelerin ulus devletin denetleyemeyeceği noktaya gelmesi ençok da ideolojik devleti abluka altına almıştır. Bilgi toplumunun dünyayı adeta global bir köy haline getirdiği günümüzde, ideolojik devletlerin daha fazla yaşama şansı da yoktur. Zira, ideolojik devletlerin en önemli dayanaklarından biri dünyaya kapalı kalmaktır. Başka bir deyişle, ideolojik devlet vatandaşının dünyadan ilişkisini kesmekte, olup bitenden habersiz kılmakta, onu devletin ideolojik aygıtları va-

⁹²Ömer Çaha, "Bilgi Çağında İdeolojik Devletin Dayanılmazlığı", *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı:19, Ankara, 1998, s.485

sıtasıyla propagandaya maruz bırakmakta ve gücünü de buradan almaktadır.⁹³

Ekonomik, sosyal, siyasal ve teknolojik alanlarda bilgiyi esas alan, doğmadan ve ideolojiden uzaklaşan toplumlar, hem ülkelerini kaldırmışlar ve geliştirmişlerdir hem de vatandaşlarına en geniş özgürlük alanlarını açmışlardır. Toplumlar, ideolojilerden uzaklaştıkça, bilgiye yakınlaşmışlar; bilgi de refahın ve kalkınmanın anahtarı olmuştur.

5.2. Bilgi Toplumuna Yönelik Eleştiriler

Bilgi toplumuna çeşitli eleştiriler de yöneltilmekte ve bilgi toplumunun sağladığı imkanların kötü niyetli kullanımı konusunda uyarılar yapılmaktadır. Erdoğan, bu uyarıları şöyle özetlemektedir:⁹⁴

* Enformasyon teknolojisi toplumda sosyal iktidarın fiilen az sayıda kararalıcının elinde toplanmasına ve böylece hakim çıkar gruplarının siyasal sistem içindeki konumlarını pekiştirmelerine yol açabilir. Enformasyon teknolojisi, “iyimserlerin” düşündüğü gibi bir “kitle demokrasisi” oluşturmaktan ziyade, bir sosyal kontrol aracı olarak, iktisadi ve siyasal iktidar mevkilerinde olanların bu gücü geniş toplum kesimleri aleyhine tekelleştirmeleri sonucunu doğurabilir. Bu tehlike, özellikle Türkiye gibi sivil toplum geleneğinin son derece zayıf olduğu ülkeler için geçerlidir. Nitekim bugün Türkiye’de, palazlanmasını geleneksel olarak devletle işbirliği yapmasına borçlu olan “büyük sermaye”, elindeki enformasyon teknolojisi imkanlarını kendi çıkarına işleyen statükoyu muhafaza etmek üzere kullanmaktadır.

* Enformasyon teknolojisinin imkanlarına dayanarak, yıkılması veya dönüştürülmesi imkansız siyasal iktidar yapıları tesis edilebilir: George Orwel’in “1984” kabusunu andıran bu senaryonun tümüyle gerçekleşmesi zayıf bir ihtimal olarak görünmekle beraber, bu teorik imkanın sivil özgürlüklerin tahkimine ve vatandaşların aktif katılımına dayanan bir sosyopolitik sistem için çaba sarfedecek olanların işini zorlaştırabileceği açıktır. Enformasyon kanallarına girişin yasal ve fiili tedbirlerle sınırlandırıldığı, devletin vatandaşlar hakkında sürekli bilgi depoladığı ve “kamu iletişim araçları” sayesinde geniş toplum kesimlerinin manipüle edilebildiği yerlerde, özgürlükçü demokratların işi gerçekten zordur.

* Bazı ülkeler, teknolojik gelişmeleri sivil özgürlükleri tehdit etmek amacıyla kullanabilirler, kullanılmaktadırlar: Bu zaten otoriter veya totaliter olan sistemlerden ziyade, ‘demokratik’ ülkelerde ortaya çıkabilecek bir tehlikedir.

⁹³A.g.e, s.486

⁹⁴Mustafa Erdoğan, “Bilgi Toplumu Ve Demokrasi”, *Yeni Türkiye Dergisi* 21. Yüzyıl Özel Sayısı, Yıl:4, Sayı:19, Ankara, 1998, s.467

Gerçekten de, birçok batılı demokraside, hükümetler ellerindeki ileri enformasyon teknolojisini vatandaşların mahrem alanlarına müdahale edecek ve özel alanı kısmen kontrol altına alacak şekilde kullanmaktadırlar. Bu ülkelerde sosyal güvenlik ve refah hizmetlerinin vatandaşlara sunulmasını “kolaylaştırmak” üzere oluşturulan devasa bilgi bankaları, bir anlamda neredeyse bütün vatandaşların “fişlenmesi” anlamına da gelmektedir.

* Silahların ve komuta kontrol sistemlerinin kompüterize olması, dünyamızın kaderini, güvenilirliği şüpheli son derece karmaşık enformasyon sistemlerine bağımlı hale getirmektedir. Bugün, enformasyon teknolojisindeki gelişmelerle, silah sanayiinin ve yeni askeri konseptlerin gelişmesi arasında yakın bir ilişki vardır. Bu durum, insanlığın kaderi için büyük bir potansiyel tehlike teşkil etmesinin yanında, demokrasi ve sivil yönetim imkanını da ciddi biçimde zayıflatan bir unsurdur. Çünkü karmaşık enformasyon sistemlerinin sınırlı sayıda uzmanın kontrolünde olması yüzünden, hem dünya barışı adeta pamuk ipliğine bağlı hale gelmiştir, hem de askeri stratejilerin geliştirilmesinde seçilmiş sivil iktidarın devre dışı bırakılması kolaylaşmıştır.

Bilgi toplumunu oluşturan iletişim teknolojilerindeki gelişmelere ihtiyatlı yaklaşan Batılı yazarlardan birinin şu uyarısı da oldukça dikkat çekicidir:

“İletişim sistemleri, bilgili yurttaşların yönetime geniş çapta katılmasının temelini oluşturabileceği gibi, bir seçkinler topluluğunun halkı köleleştirmek için kullandığı teknolojilerden biri haline de gelebilir. İletişim teknolojilerindeki son gelişmeler kuşkusuz her iki amaç için de kullanılabilir. Önemli olan, dizginleri elinde tutanların ne yaptığıdır...”⁹⁵

Bilgi toplumuna bir itiraz da, bilgi teknolojilerinin gündelik yaşamın şeklini değiştirmesine ve insan ilişkilerinin eski özelliklerini kaybetmesine yöneliktir. Bu yöndeki eleştiri şöyle dile getirilmektedir:

“Bilgi toplumunda yaşayan insanların bilgi ve refah seviyelerinin artmasıyla hayat süreleri uzamış, ulaşım kolaylaşmış, iletişim hizmetleri yaygınlaşmış, insanların fiziksel ve zihinsel yetenekleri gelişmiş, bilgi ağları yardımıyla evde oturduğu yerden banka işlemini, alışverişini ve hatta günlük görevini evinde yapabilir olmuştur. Tüm bu imkanlar bilgi teknolojisinin getirmiş olduğu yenilikler sa-

⁹⁵Frederick Williams, **The Communications Revolution**, New Amerikan Library, New York, 1983, s.158, Bkz. Haluk Şahin, **Yeni İletişim Ortamı, Demokrasi Ve Basın Özgürlüğü**, Basın Konseyi Yayını, 1991, İstanbul, s.38

yesinde gerçekleşmektedir. Bilgi teknolojilerinin getirdiği bu imkanlar, formal ilişkilerdeki kolaylığın yanında insanlar arasındaki sosyal ilişkilerde bir azalma ve topluma yabancılaşma, toplumdan kopma gibi sakıncaları da beraberinde getirmektedir. Bilgi teknolojisinin oluşturduğu yeni toplum tipinde, toplumsal önceliklerden bireysel önceliğe geçilmektedir. Her bireyin bir değer olduğu fikri bu yeni toplum tipinde öne çıkarak geleneksel toplum davranışları kaybolmaktadır...⁹⁶

Bilgi toplumu için demokratik bir ortam şarttır. Demokrasi kültürünün pekiştiği toplumlarda ancak bilgi gerçek anlamıyla kullanılabilir ve bireyin hizmetine sunulabilir. Demokrasi, bilgi toplumunun önünü açan, onu destekleyen, bireyin daha mutlu ve refah içinde yaşaması için çaba harcayan bir rejimdir. Bilgi toplumunun sağladığı imkanlar kötü niyetli kişiler tarafından kullanılınca elbette bazı olumsuzluklara neden olabilir ama bunun önlemlerini almak da pekala mümkündür. Demokrasi, bilgi toplumunun gelişmesi için gerekli ortamı sağlar ve bilgi bu elverişli ortamda topluma hizmet etmeye devam eder.

5.3. Enformasyon Altyapısının Önemi

Enformasyon, bir sistemin, “kendi durumunu başka bir sisteme bildirmesi” olarak tanımlanmaktadır. Bu bildirme, sistemin alacağı her durum için ayrı bir biçime girebilecek bir işaret (sinyal) aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Enformasyon kavramı, bildirme fiili sonunda elde edilen veriye, üzerinde uzlaşmaya varılan kurallardan yararlanılarak yöneltilecek anlamı da içermektedir. Enformasyon, yalnızca teknoloji alanının değil, bir yanıyla sanayi, bir başka yanıyla da bilim alanının konusudur. Enformasyon teknolojisi de, enformatiğin kapsamındaki enformasyonun toplanması, iletilmesi, işlenmesi, saklanması, enformasyonu veren ve alan kaynak arasındaki iletişim teknolojilerinin toplamı olarak tanımlanmaktadır.⁹⁷

5.4. Hizmet Sektörü Ve İletişim Ağları

Küreselleşme sürecinde ekonomik faaliyetlerin hizmetler sektöründe yoğunlaştığı görülmektedir. Hizmetler sektörü içinde özellikle bilgi/teknoloji üretimi ve araştırma/geliştirme çalışmaları uluslararası rekabetin itici gücü konumuna gelmektedir. Hizmetler sektörü; bilgi taşıyıcı hizmetler (eğitim, danışmanlık, mesleki hizmetler gibi), bağlantı hizmetleri (ulaşım, toptan ve pera-

⁹⁶ İsmail Hakkı Yücel, **Bilim Teknoloji Politikaları Ve 21. Yüzyılın Toplumunu**, DPT Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara 1997, s.39

⁹⁷ **Enformatik Alanına Yönelik Bilim, Teknoloji Ve Sanayi Politikaları Çalışma Grubu Raporu**, TÜBA, TÜBİTAK Ve TTGV Ortak Yayını, Ankara, 1995, s.1

kende satış ağları, emlak gibi), iletişim hizmetleri (reklamcılık, tanıtım, telekomünikasyon, radyotelevizyon gibi) ve bilgi hizmetleri (bilgi işleme, haber ajansları, bilgi bankaları gibi) şeklinde alt sınıflara ayrılmaktadır. Çok uluslu şirketlerin dünya çapında yaptıkları faaliyetlere dayanarak yapılan gruplamada ise hizmet sektörü; Telekomünikasyon hizmetleri, müteahhitlik hizmetleri, turizm hizmetleri, mali hizmetler ve profesyonel iş hizmetleri şeklinde tanımlanmaktadır.⁹⁸

Geçtiğimiz on yıl içinde hizmet sektörü yatırımlarının büyük bölümünün gelişmiş ülke pazarlarına yöneldiği, hizmetler alanında çalışan çok uluslu şirketlerin büyüdüğü ve aynı zamanda hizmet dışı firmaların hizmet sektörüne girdiği bilinmektedir. İşte bu gelişmeler, “iletişim ağlarının” önemini artırmaktadır. Özellikle bilgi yoğun hizmet firmaları, iletişim ağlarını kullanarak, tüketici ve üreticinin aynı yer ve zamanda biraraya gelmesi gereğini bile ortadan kaldırmaktadır. İletişim ağları olmadan, hizmet sektörünün dünya çapında ticaret yapması mümkün değildir.⁹⁹

5.5. Değişen Teknoloji Tabanı

Ulusal ve uluslararası ekonomideki yeniden yapılanma süreci, üretim sisteminin oturduğu teknoloji tabanını değiştirme noktasında odaklanmıştır. Üretim sisteminin oturduğu teknoloji tabanını değiştirmek, 1970’lerde egemen olan teknolojileri değiştirmek, onların yerine yeni “jenerik” teknolojiler ikame etmek demektir.

Yeni jenerik teknolojiler, ekonomik faaliyet alanlarını bütünüyle değişime uğratma ve hatta, daha önce var olmayan yeni ekonomik faaliyet alanlarını/sektörleri oluşturma yeteneği içeren teknolojilerdir. Yeni jenerik teknolojiler, son derece kapsayıcı ve yayılğan etkileriyle yaşadığımız çağa damgasını vurmaya başlamıştır. Eğer üretime bu teknolojiler egemen kılınabilirse, pek çok sorunun çözüme kavuşacağına inanılmaktadır. Yeni jenerik teknolojiler içinde belirleyici rolü ise enformasyon teknolojileri üstlenmektedir. Buhar teknolojisi, İngiliz sanayi devrimi olarak anılan tarihsel süreçte nasıl bir rol oynamışsa, enformasyon teknolojisinin de çağımızda aynı role sahip olduğu belirtilmektedir. Enformasyon çağı ya da enformasyon toplumu gibi kavramların temelinde de söz konusu teknolojilerle üretim sürecinde yükselen bu rol yatmaktadır.

Enformasyon teknolojisi, bir yandan mevcut sanayi yapısının esnek üretim, esnek otomasyon, yeni iş yönetimi ve yeni iş organizasyonu teknolojileri bazında yeniden biçimlenmesini mümkün kılarken, diğer yandan yepyeni mal ve hizmet üretim sektörlerinin doğmasına da kaynaklık etmektedir. Ulusal

⁹⁸ A.g.e, s.10

⁹⁹ A.g.e, s.11

ekonomilerin enformasyon teknolojileri bazında yeniden yapılanmalarının ve geleceğin enformasyon toplumunun omurgasını ise, kuracakları enformasyon şebekeleri ve bu şebekeler ekseninde geliştirecekleri telematik hizmetler ağı oluşturmaktadır. Ulusal ekonomiler bazındaki bu şebekeler ve ağların, dünya ölçeğinde, birleşik bir yapı oluşturarak geleceğin yeni dünya düzeninin omurgasını da oluşturacağı belirtilmektedir.¹⁰⁰

5.6. Küresel Bilgi Ağı Altyapısı

Küreselleşme sürecinde yaşanan değişimin gerçekleşebilmesinin önündeki en önemli engel, uygun bir enformasyon altyapısının olmayışı idi. Gelişmiş ülkelerce kısa süre içinde anlaşılan bu gerçek, ülkeleri “küresel bilgi ağı altyapısı” üzerinde çalışmaya yöneltmiştir. Küresel bilgi ağı altyapısının ilk ciddi adımı 1995 yılında Brüksel’de toplanan G7 ülkelerinin bakanlar toplantısında atılmıştır. Bu toplantıda, devletlerin öncülüğü, desteği ve katkısı ile özel sektör tarafından kurulması istenen küresel bilgi ağı altyapısı için uygulanacak devlet politikalarının genel çerçevesi belirlenmiştir. Bu çerçeveye göre, küresel bilgi ağı altyapısını kullanan bireyler için ortak bir vizyonun, birlikte hareket etmenin ve ortak ilkelerin şart olduğunun altı çizilmiştir. Küresel bilgi ağına herkesin açık olması ve fırsat eşitliğinin mutlaka korunması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca küresel bilgi ağı altyapısının oluşumunda devlete önemli görevlerin düştüğü vurgulanarak, bilgi teknolojilerinin yaygın kullanımını sağlamak amacıyla devletin sanayi ile toplum arasında katalizör olması istenmiştir. Parasal giderlerin, bilgi birikimlerinin ve insan gücünün paylaşımı için de ortak projelerin oluşturulması gerektiği vurgulanmıştır.¹⁰¹

Küreselleşme sürecinde gelişmiş ülkelerin enformasyon altyapılarından büyük beklentileri olduğu gözlenmektedir. Ulusal enformasyon altyapılarını kurmaya başlayan ülkeler, bu çok büyük ve kapsamlı yatırımı yaparken aynı zamanda yeni teknolojiler ve güçler de elde etmektedirler. Enformasyon teknolojisi üretebilme gücüne sahip olan ülkeler, hem rekabet üstünlüğüne kavuşmakta hem de ürettikleri teknoloji, stratejik bir öneme sahip olduğu ve başka alanlara da taşınabildiği için ekonomilerine önemli bir kazanım sağlayabilmektedirler.¹⁰²

5.7. Enformasyon Altyapısının Ekonomik Başarıdaki Yeri

Enformasyon altyapısını kurup geliştiren ülkeler ile bunu başaramayan ülkeler arasında ekonomik, sosyal ve kültürel bir uçurum oluşmaktadır. Küre-

¹⁰⁰ A.g.e, s.16

¹⁰¹ Yurdakul Ceyhan, M. Ufuk Çağlayan, **Bilgi Teknolojileri Türkiye İçin Nasıl Bir Gelecek Hazırlamakta**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1997, s. 78

¹⁰² Enformatik... a.g.e, s. 20

selleşme sürecinin hızlanarak sürmesiyle birlikte de bu uçurum artmaktadır. Üstün bir teknoloji yeteneğine ve bu yeteneği destekleyen geniş bir ARGE faaliyetine sahip olan ülkeler üstünlüklerini pekiştirmektedir. Enformasyon altyapısı olmayan ülkelerin bilgiye ulaşmaları güçleşmektedir. Bilgiye ulaşamayan ülkelerin, rekabet güçleri olan alanlarda bile rekabet edemez duruma geldikleri görülmektedir. Örneğin, tekstil sektörü buna iyi bir örnek teşkil etmektedir. Çünkü ürünlerin tasarımında, üretilmesinde, pazarlanmasında, dağıtılmasında yüksek rekabet gücü sağlayan hizmetler sektörü devreye girmektedir. Ürün ve yöntem yenileme, tasarım, reklam, tanıtım ve pazarlama gibi yüksek insan ve para gücü gerektiren yetenekler önem kazanırken, bu yetenekleri üreten ve kullanan ülkelerin firmaları, bu yetenekleri kendi tekelleri altına almaktadır.¹⁰³

Enformasyon altyapısına yatırım yapan şirketlerin bir amacı rekabet üstünlüğü sağlamaksa, diğer amaçları da pazar payını ve satışlarını artırarak firmalarını piyasada iyi konuma getirmektir. Stratejik bir alanda enformasyon altyapısı yatırımı yapan şirketler, genellikle belirli bir dönemde sektör için yeni olan, dolayısıyla özünde risk taşıyan bir enformasyon teknolojisi kullanma yoluna gitmektedirler. Yapılan araştırmalar, stratejik teknoloji yatırımlarının, merkezi olarak koordine edilen enformasyon teknolojisi yatırımlarının yüzde 8'ini, işletme birimi düzeyindeki yatırımların yüzde 24'ünü ve toplam portföyün yüzde 14'ünü oluşturduğunu göstermektedir.¹⁰⁴

Rekabet üstünlüğünü korumak her zaman zordur ve aynı şey enformasyon teknolojisiyle sağlanan üstünlük için de geçerlidir. Stratejik enformasyon teknolojisiyle sağlanan rekabet üstünlüğünün ömrünün iki/üç yıl olduğu saptanmıştır. Aynı yolu izleyen ya da taklit eden rakiplerin kısa sürede liderin üstün konumunu zayıflattığı görülmektedir. Enformasyon teknolojisi, stratejik amaçlı olarak en çok finans sektöründe kullanılmakta, onu imalat sektörü izlemektedir.

Enformasyon altyapısını kuran şirketlerin eleman başına gelir artışı daha hızlanmakta, genel gelir artışı daha sağlam olmakta ve piyasaya yeni ürün sürme güçleri daha da artmaktadır.¹⁰⁵

Enformasyon ağlarına erişmeden, enformasyon altyapısını kurmadan, küreselleşen dünyada ne üretilen malların dağıtımı ve pazarlanması mümkündür, ne de ezici rekabet ortamında yer alıp ayakta kalmak olasıdır...

¹⁰³ A.g.e., s. 23

¹⁰⁴ Peter Weill, Marianne Broadbent, **Enformasyon Altyapısı: Şirketler için Yeni Bir Kaldıraç**, (Çev: Ayfer Gündal Ünal), Boyner Holding Yayınları, İstanbul, 1999, s. 32

¹⁰⁵ A.g.e., s. 70

5. KreselleŖme Sürecinde Bilgi ve Enfarmasyon Altyapısının nemi 57

Enfarmasyon altyapısı hem ülkeler için hem de Ŗirketler için hayati derecede önem taŖımaktadır. KreselleŖme süreci geliŖtike de bu önem daha da artmaktadır.

6. Küreselleşmenin Ekonomik, Kültürel ve Siyasi Sonuçları

Küreselleşme bir yandan gelişmesini sürdürürken, diğer yandan da ekonomik, siyasi ve kültürel sonuçlarıyla hayatımızı derinden etkilemektedir.

6.1. Küreselleşmenin Ekonomik Sonuçları

Ekonomik küreselleşme , teknolojik devrimle birlikte, GATT, WTO ve IMF gibi uluslararası kuruluşların girişimleriyle dünya ekonomisinde sağlanan liberalleşme hareketleri, ülkelerin hızlı ve sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmek için piyasa ekonomisinin önemini kavramaları, uluslararası firmaların sınırötesi satış yapma ve maliyeti düşürmek amacıyla daha ucuz kaynak sağlama istekleri gibi faktörlere bağlı olarak ortaya çıkmıştır.¹⁰⁶

Küreselleşmenin ekonomik sonuçları, daha çok üretim ve finans alanlarında kendini göstermektedir. Üretimin küreselleşmesiyle birlikte ülke bazında faaliyet gösteren firmalar üretimlerini, sınırötesi sabit sermaye yatırımı, sınırötesi iştirak ve fason imalat anlaşmaları gibi değişik şekillerde uluslararası alana taşımaktadırlar. Üretim alanı olarak bütün dünyayı hedefleyen bu firmalar, dünyanın neresi daha cazipse üretimlerini hemen oraya kaydırmaktadırlar. Özellikle işgücü maliyetlerinin düşüklüğü, bu firmalar için en önemli ölçü olmaktadır. Mikro elektronik ve motorlu taşıt üretimi gibi alanlarda küresel fabrikalar ortaya çıkmış, bir malın parçalarının üretimi değişik ülkelerde yapılabilir hale gelmiştir. Finansın küreselleşmesiyle de sermaye, herhangi bir coğrafi sınır içerisinde kalmadan düşük riskle yüksek kazanç sağlayacağı alanlara yayılmaya başlamıştır. Küreselleşme süreciyle birlikte hızla birbirine entegre

¹⁰⁶ Özlem Özkıvrak, Dilek Dileyici, “*Globalleşme, Bölgeselleşme, Mega Rekabet ve Türkiye*”, Dış Ticaret Dergisi, Ocak 2001, (www. foreigntrade.gov.tr)

olan finans piyasaları, uluslararası sermaye hareketlerinin kaynağının, kanallarının ve hacminin değişmesine de neden olmuştur. ¹⁰⁷

Küreselleşme üretimin örgütlenme tarzında da değişikliklere yolaçtı. Sanaayi yeniden yapılanma yoluna gitti. Bu yeniden yapılanma beraberinde teknolojik gelişmeyi, rekabeti ve üretimde kaliteyi getirdi. İşletmelerde dikey entegrasyon azalırken, maliyetler düştü, kârlar ise arttı. Ayrıca küreselleşme üretimi “vatsız” hale getirdi. Şirketler, nerede daha ucuz üretebiliyorlar ve daha fazla kâr elde edebiliyorlarsa, orayı tercih etmeye başladılar. ¹⁰⁸

Küreselleşmenin ekonomik sonuçlarından biri, çokuluslu şirket sayılarındaki artıştır. Çok uluslu şirketler, küreselleşmeyle birlikte öylesine yaygınlaşmışlar ve büyümüşlerdir ki, pekçok şirketin cirosu, devletlerin gelirlerini bile aşmıştır. Örneğin General Motors’un cirosu Danimarka’nın, Toyota’nın ki de Norveç’in gayri safi milli hasılasından daha fazladır. ¹⁰⁹

Küreselleşmenin ekonomiye yaptığı en önemli etki, sermaye hareketlerine getirdiği akışkanlıktır. Küreselleşme sayesinde dünya finans piyasaları birbirine entegre olmuştur. Finans piyasalarının günlük işlem hacmi 1.5 trilyon doları aşmaktadır. Sermayenin bu inanılmaz hızla el değiştirmesi sonucu reel ekonominin payı da giderek azalmaktadır. Bu durum üretime ayrılan payların azalmasına da neden olmaktadır. ¹¹⁰

Finans piyasalarının küreselleşmesi bir çok problemi de beraberinde getirmektedir. Finansal hareketlerin çok hızlı gelişmesi yıkıcı etkilere neden olabilmektedir. Uluslararası finansal güçler hemen hiçbir sorumluluğu olmaksızın tüm dünyada rahatça hareket edebilmekte, eğer girdikleri piyasada umdukları kâr hadlerine ulaşmazlarsa hemen başka bir ülkenin piyasasına girebilmektedirler. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte hızını arttıran uluslararası finans piyasaları, en küçük olumsuzluklara bile aşırı refleks vermektedirler. Böyle bir ortamda yaşanan ekonomik krizlerin etkileri ve alanı çok geniş çaplı olmaktadır. Asya krizi buna en iyi örnektir. ¹¹¹

Uluslararası finans piyasalarının oluşturduğu yapının kontrol edilmesi ol-

¹⁰⁷ Coşkun Can Aktan, **Globalleşme, Ekonomik Kriz Ve Türkiye**, TOSYÖV Yayınları, Ankara, 1999

¹⁰⁸ **Dünya’da Küreselleşme Ve Bölgesel Bütünleşmeler**, 7. Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 1995, s.10

¹⁰⁹ Ignacio, Rambert, “*Globaliter Rejimler, Başka Türü Totalitarizm*”, İTÜ Vakıf Dergisi, sayı:29, Haziran:1999, s.25

¹¹⁰ Şenol Baştürk, “*Bir Olgular Olarak Küreselleşme: Sorunlar Ve Bir Çözüm Önerisi; Küresel Yönetişim*, (<http://www.isguc.org/senol1.htm>)

¹¹¹ Osman Ulagay, **Quo Vadis**, Doğan Kitapçılık, İstanbul,1999, s. 21

dukça zordur. Gelişmiş ülkelerin aldığı önlemler yetersiz kalırken, gelişmekte olan ülkeler ise böylesine ürkütücü bir yapıdan korunmak için gerekli mekanizmaları oluşturamamaktadırlar.

Küreselleşme sürecinin ekonomik alandaki sonuçlarından bir diğerini de dış ticaretin artması oluşturmaktadır. Dünya nüfusunun artması, ulaşım ve iletişimi kolaylaştıran bilimsel ve teknolojik gelişmeler ile birçok ülkenin serbest piyasa ekonomisine geçmesi uluslararası ticareti de artırmıştır. Son yıllarda dünya ticaretindeki artış, dünya ekonomisinde sağlanan artışın daima önünde seyretmesi de bunun bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Günümüzde gelişmiş işbölümü ve bunun uluslararası neden olduğu karşılıklı bağımlılık da dış ticaretin giderek artması yönünde olumlu bir baskı oluşturmaktadır. Dış ticaret arttıkça, bağımlılık da artmaktadır.¹¹²

Küreselleşmenin ekonomik sonuçlarına bakıldığında firmaların hedefleri ve örgütlenme biçimlerinin de farklılaşmaya başladığı görülmektedir. Küreselleşme, ulusal piyasaları yıkarken, pazardan pay alma yarışını da artırmıştır. Artan serbest rekabet karşısında firmalar artık faaliyetlerini uluslararası alanda yürütmek, farklı kültür ve coğrafyalara ürün pazarlayabilecek esnek yapıya sahip olmak zorunda kalmışlardır.¹¹³

Küreselleşme sürecinin ekonomik anlamdaki en önemli bir başka sonucu da, dünya ekonomisinin tüketim yönünde gösterdiği değişimlerdir. İletişim ve ulaşım konusundaki teknolojik buluşlar ve üreticiler arasındaki büyük rekabet, toplumlara daha çok, daha ucuz, daha kaliteli ve daha çeşitli mal ve hizmet imkanı sunmuş, dünyanın her köşesindeki alıcı ve satıcılar birbirlerine kolayca ulaşabildikleri için tüketim istek ve eğilimi artmıştır. Bu süreçte tasarruf bilinci önemini kaybetmiş, kişilerin artan tüketim eğilimi ile üreticilerin daha fazla mal satıp kâr elde etme hedefleri birbirini besleyerek, ekonomik küreselleşme sürecini hızlandırmıştır.¹¹⁴

6.2. Küreselleşmenin Kültürel Sonuçları

Küreselleşme kavramı incelenirken genellikle ekonomik boyut ön plana çıksa da bu sürecin kültür üzerinde de önemli etkileri bulunmaktadır. Yeni teknolojilerin kullanılmaya başlanmasıyla birlikte küreselleşme sürecinde yeni kodlar tüm dünyaya rahatlıkla yayılmaktadır. Bu türden bir yapı, dünya çapında gündelik tecrübe ve pratikleri dönüştüren, yeni kültürel üretim ve yeniden üretim tekniklerini ortaya çıkartan kendine özgü bir düzen kurmaktadır.¹¹⁵

¹¹² Küreselleşme, **a.g.e.**, s.24

¹¹³ Baştürk, **a.g.e.** (<http://www.isguc.org/senol1.htm>)

¹¹⁴ Özkıvrak, Dileyici, **a.g.e.**, (www.foreigntrade.gov.tr)

¹¹⁵ Mike Featherstone, **Postmodernizm ve Tüketim Kültürü**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1996, s. 94

Küreselleşme sürecinin kültürel sonuçlarını değerlendiren yorumlara bakıldığında birbirine zıd iki farklı görüşün ortaya çıktığı görülmektedir. Bu yorumlardan birincisi, küresel kültürü uluslararası barış ve işbirliğini destekleyen olumlu bir gelişme olarak görürken, diğeri, küresel kültürü ulusları milli kimliklerinden kopartacak tehlikeli bir oluşum olarak değerlendirmektedir. Bu nedenle kültürel küreselleşmenin olumlu mu, yoksa olumsuz bir gelişme mi olduğu sorusunun cevabı, bakış açısına ve söz konusu toplumun dünyadaki konumuna göre değişmektedir.¹¹⁶

Kültürel küreselleşme, görüntüler ve semboller aracılığıyla yaşanmaktadır. Bu doğrultuda yaşadıklarımız algıladıklarımız homojen bir küresel kültür içinde gerçekleşmemektedir. Etkili olan kültürel küreselleşmedir; bunun anlamı da farklı kültürlerin küresel olarak akmasıdır. Kültürün küreselleşmesinin ivmesini, teknolojik gelişmeler ve ekonomi oluşturmaktadır. Teknolojik gelişmeler, geniş kapsamlı zaman/mekan deneyimlerini küresel olarak mümkün hale getirmektedir.¹¹⁷

Kültürel küreselleşmeyle ortaya çıkan kültür, batı kültürüdür. Kısaca, batılı değerlerin dünyada hakimiyet kurmasıdır. Dünya da çok sayıda farklı kültür mevcuttur. Yerel kültürler küresel kültürü benimsediği ölçüde ancak kültürel küreselleşme gerçekleşebilecektir. Fakat yerel kültürlerin küresel kültüre karşı bir reaksiyon göstermesi ihtimali de her zaman mevcuttur. Diğer taraftan kültürel küreselleşmenin ortaya çıkardığı batı tüketim anlayışının ve yaşam biçiminin, diğer ülkeler için bir tehdit mi yoksa bir fırsat mı olduğu kişilerin bakış açısına göre değişebilmektedir.

Kültürel küreselleşmenin etki ve sonuçları, bu sürece maruz kalan ulusal/yerel kültürün kendine özgü şartlarına göre değişmektedir. Bu durumda, ulusal/yerel kültürü tamamen reddedip küresel kültüre bağlanmak veya kendi kültürü içine hapsolüp dış dünyaya kapanmak şeklinde tercihler gündeme gelmektedir. Bu iki tercihin dışında küreselleşme ve yerelleşme arasında orta bir yol bulunup insanların kendi kültürel değerlerini kaybetmeden, küresel değerlerle bütünleşmeleri de söz konusu olabilmektedir.¹¹⁸

Küresel kültür karmaşık bir yapıya sahiptir ve farklı kaynaklardan beslenmektedir. Tek bir küresel kültür yoktur, bugün sözkonusu olan değişik kültürlerin

¹¹⁶ **Küreselleşme, Bölgesel Entegrasyonlar Ve Türkiye**, 7. Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 1995, s. 2

¹¹⁷ Rana Aslanoğlu, "*Bir Kültürel Karışım Olarak Küreselleşme*", Bkz. Ali Yaşar Sarıbay, E. Fuat Keyman (Der.) , **Global Yerel Eksende Türkiye**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, s.335

¹¹⁸ Coşkun Can Aktan,H.Şen, **Globalleşme, Ekonomik Kriz ve Türkiye**, Ankara: TOS-YÖV Yayınları, 1999

biraraya gelmesiyle oluşan kompleks bir yapının etki alanını genişletmesidir.¹¹⁹

Küreselleşme sürecinin kendi içinde iki tür kültür barındırdığı ifade edilmektedir: Birincisi, belli bir kültür tüm dünya üzerinde yayılmakta ve diğer farklı kültürler bu baskın kültüre entegre olmaktadır. “Global kitle kültürü” olarak da adlandırılan bu kültürün en önemli özelliği homojenleştirici olmasıdır. Global kitle kültüründe dünya, ortak bir global kültürün varolduğu tek bir yere dönüşmektedir. İkinci tür kültür ise, o ana kadar birbirinden ayrı olan kültürlerin, birbiriyle karşılıklı olarak etkileşime geçmesi ile oluşan kültürdür. Son yıllarda tüm dünyada bir kültürel entegrasyon yaşanmasına rağmen, çoğulculuk günümüz dünyasının en önemli özelliklerinden biri haline gelmiştir. Şimdiye kadar seslerini duyuramamış ve temsil edilmemiş olan yeni özneler, ilk defa seslerini duyurma olanağı bulmaktadır. Böylece farklılığın ve kültürün çok boyutlu yapısı ortaya çıkmaktadır. Küreselleşme süreci, globallik ile yerellik gibi zıt kutupları bir araya getirmektedir.¹²⁰

Küreselleşmenin kültürel temelde hem bir benimsemeyi hem de bir reddiyeyi içerdiğini belirten Sarıbay, benimsemeyi “küreselleşmede öncü Batı toplumlarının kültür kodlarının, Batı dışı toplumlarca maddi bir tüketimde bulunur gibi tüketilmesi” şeklinde tanımlamaktadır. Sarıbay’a göre küresel kültürü benimseyenler, tıpkı para ve mal gibi toplumsal ve kültürel şeylerin de edinilmesinin ve gösterilmesinin vzgeçilmez bir arzu olarak toplumda yerleşmesine katkıda bulunmaktadırlar. Bu görüşün karşısında yer alan “reddiyeciler” ise, ya doğrudan öncü toplumların kültür kodlarından arınma veya o kodların yerel kültüre dahil olmasını önleme yolunu seçmektedirler.

“Kültürel bir olgu olarak küreselleşme iki sureti içeren bir süreç olarak algılanabilir” diyen Sarısay, “bir sureti Batılı öncü toplumların kültür kodlarının dayatıldığı türdeşleşmeyi yansıtır, öbür sureti ise kültürler arası farklılaşmayı parçalanma düzeyinde gerçekleştirirken Batı dışı toplumların kendilerini yeniden tanımalarına ve tanımlamalarına dair bir imkan sunar. Böylece o toplumların artık geri dönüşü olmayan bir sürece kendi şahsiyetleri ile dahil olarak Batılı toplumların kültürel tekelini eriten yeni bir ortak kültür arayışına yönelmelerini gündeme getirir” değerlendirmesini yapmaktadır.¹²¹

Kültürel küreselleşmenin etki ve sonuçları bu sürece tabi kılınan yerel kültürün güncel küresel değerlere yakınlığına, esnekliğine ve direnç gücüne göre değişmektedir. Kendi kültürünü reddedip tamamen küresel kültüre bağ-

¹¹⁹ Baştürk, a.g.e. (<http://www.isguc.org/senol1.htm>)

¹²⁰ Filiz Başkan, “Küreselleşme, Sivil Toplum Ve Fethullah Gülen”, Bkz. Sarıbay, Keyman, a.g.e, s. 277

¹²¹ Ali Yaşar Sarıbay, “Kültürel bir Olgu: Globalleşme”, *Zaman Gazetesi*, 29 Nisan 2002, s. 12

lanmak ya da kendi kültürü içine hapsolüp dünyaya sırt dönmek aşırı tepkiler olarak görülürken, uluslar kendi kültürel değerlerini kaybetmeden dünya değerleriyle bütünleşmelerini sağlayacak sentezlere ihtiyaç duymaktadırlar. Küresel kültürün içinde özelliklerini kaybetmeden yaşayabilme şansına sahip olan kültürler için, küresel sistemin teknolojisini kullanarak uluslararası boyutta kendi bölgesel ve iletişim ağlarını kurabilme imkanı da bulunmaktadır.¹²²

Türkiye'nin bütünleşmek için çaba harcadığı Avrupa Birliği'nin kültür politikalarına bakıldığında, AB üyesi her ülkenin kendi yerel kültürleriyle birlik içinde varoldukları görülmektedir. Bunda elbette birlik üyesi ülkelerinin güçlü ekonomik yapılarının önemli etkisi bulunmaktadır. Güçlü ekonomik yapıya sahip ülkeler küresel kültürün olumsuzluklarından daha az etkilenmektedirler. Konunun Türkiye açısından görünümü ise, maalesef AB üyesi diğer ülkeler gibi değildir. Ekonomik yapısı bozuk olan ve kültürel değerlerine bağlılığını her geçen gün yitiren Türkiye, küresel kültürün olumsuzluklarına açıktır ve bunları yoğun olarak yaşamaktadır. Kendi yerel kültürünü koruyamayan ve onu yaşatmada başarılı olamayan Türkiye, küresel kültür fırtınasında dalgalarla boğuşmakta, yerel ile küreseli harmanlayamamaktadır.

6.3. Küreselleşmenin Siyasi Sonuçları

Siyasal küreselleşmeyi “siyasal mekanın devletler üstü bir tarzda yeniden eklemlenmesi ve devletlerarası ilişkilerin artık evrensel ya da bölgesel uluslararası örgütlerin çatısı altında yeniden düzenlenmesi” olarak tanımlanmak mümkündür.¹²³

Küreselleşme sürecinde siyasal alandaki pekçok konu ulusal alandan uluslararası arenaya taşınırken, özgürlük ve demokrasi, küresel kimliğin ayrılmaz bir parçası haline gelmektedir.¹²⁴

Küreselleşme sürecinde demokrasi ve insan hakları talepleri ön plana çıkmaktadır. Bu talepler ulusal düzeyde dile getirildiği gibi küresel dinamikler tarafından da desteklenmektedir. İnsan haklarına saygı da, devletlerin egemenlik hakkını ulusal ve uluslararası düzeylerde sınırlayan ahlaki, siyasal ve hukuksal bir boyut kazanmaya başlamıştır.¹²⁵

Küreselleşme sürecinde ulusal rejimin niteliği, ülkenin dış politika davranışlarını da belirli ölçülerde şekillendirmektedir. Kendi halkına karşı baskıcı ve acımasız olan rejimlerin başka ülkelerin halklarına karşı adil ve barışçıl dav-

¹²² Küreselleşme, Bölgesel Entegrasyonlar Ve Türkiye, **a.g.e.**, s.7

¹²³ E. Fuat Keyman, **Türkiye Ve Radikal Demokrasi**, Alfa Yayınları, İstanbul 2000, s.24

¹²⁴ Küreselleşme, **a.g.e.**, s.24

¹²⁵ **A.g.e.**, s.70

ranmaları beklenmemektedir. Dolayısıyla, insan hakları sorununa duyarlılık, barış ve güvenlik arayışlarının bir gereği olarak görülmektedir.¹²⁶

Güvenlik, barış ve demokrasi artık devletlerarası ilişkilerle sınırlanmaması gereken ve küresel bir yaklaşımı gündeme getiren sorunlar olarak ele alınmaktadır. Bu sorunların çözümünde devletlerin, ya devletler üstü siyasal birimlerle ya da uluslararası örgütlerle işbirliği içinde olması gerekmektedir. Uluslararası örgütlerden, insan hakları ve hukuk devleti ilkelerine dayalı, demokrasi anlayışını evrenselleştirecek kararlar alması ve bunları uygulaması beklenmektedir. Siyasal küreselleşme, küresel toplumun ortaya çıkmasıyla dünyanın küçülmesi anlamına gelmektedir.¹²⁷

¹²⁶ A.g.e, s.71

¹²⁷ A.g.e, s.24

7. Küreselleşmeye Yöneltilen Eleştiriler

Küreselleşme olgusu benimsendiği ve savunulduğu kadar, pekçok yönden de eleştirilmektedir... Eleştirinin temel noktasını, küreselleşmeyi “teknolojik gelişmenin kaçınılmaz bir sonucu olarak görme” yaklaşımına itiraz oluşturmaktadır. “Küreselleşme teknolojik gelişmelerin bir sonucu değildir” diyenler, küreselleşme olgusunu “kapitalist sermaye birikimi süreciyle ilişkilendirip, bu çerçevede, kazananları ve kaybedenleri olan siyasal bir süreç” olarak tanımlamaktadırlar.¹²⁸

7.1. Küreselleşme Ve Eşitsizlik Olgusu

Küreselleşmenin “eşitsiz ve dengesiz” bir gelişmeyi de beraberinde getirdiğinin altını çizenler, küreselleşmenin dünya üzerinde belli bir “iktidar geometrisi” kurduğunu belirtmektedirler.¹²⁹

Küreselleşme sürecindeki değişim ve dönüşümler mekanı küçülterek “zamansal ve mekansal sıkışmaya” yol açıyorlar. Bu nedenle dünyanın herhangi bir yerinde olan bir gelişme ya da bir olayla ilgili alınması gereken kararlar coğrafi olarak çok uzakta gündemde olan gelişmelerden etkileniyor. Fakat bu etki hiç de masum, yararlı ve olumlu bir şekilde gerçekleşmiyor.

Kapitalizmin tamamiyle küreselleşmesi, eşitsiz ve dengesiz gelişme oluşturma özelliğini değiştirmiyor. Küçülen dünyada hâlâ sanayileşmiş ülkeler dünya nüfusunun %26’sını oluştururken ürün ve hizmetlerin %78’ine, enerji tüketiminin %81’ine ve silah sanayisinin %87’sine sahipler... Bir Amerikan vatandaşı 7 Meksikalı, 55 kıızıldereli, 168 Tanzanyalı ve 900 Nepalli kadar enerji harcıyor... Tekstil ve elektronik sanayilerinde çalışan üçüncü dünya işçileri Batı Avrupa’da, Amerika’da ve Japonya’da çalışan işçilerden 20 kez daha

¹²⁸ Tarık Şengül, “Siyaset Ve Mekansal Ölçek Sorunu: Yerelci Stratejilerin Bir Eleştirisi” Bkz. **Küreselleşme: Emperyalizm, Yerelcilik, İşçi Sınıfı**, İmge Kitabevi, Ankara, 2000, S.111

¹²⁹ Doreen Massey, “A Global Sense Of Place”, Marxism Today, 7, 1991, Bkz. Keyman, a.g.e, s.23

az ücretle çalışıyorlar... Dış borcu olan üçüncü dünya ülkeleri, yılda ortalama olarak yeni aldıkları borçlardan 30 milyar dolar daha fazla ödeme yaparken, bu bölgedeki fakir insanlara yapılan yiyecek yardımı her yıl %30 oranında düşüyor...¹³⁰

Gelir dağılımında hem küresel ve bölgesel boyutta, hem de toplumsal düzeyde eşitsizliklerin arttığı bir gerçektir. ABD’de bile yoksulluk oranı genel olarak yüzde 10 dolaylarında iken, bu oran çocuklar arasında yüzde 20, siyah çocuklarda ise yüzde 44’e kadar çıkmaktadır.¹³¹

Küreselleşme sürecinde teknolojideki hızlı gelişme bilgiye ulaşmayı kolaylaştırırken, bilgi teknolojilerini üretenler ile tüketenler arasındaki uçurumu ise daha da derinleştirmiştir. Bilgi teknolojilerini üreten ülkelerin vatandaşları birer “dünya vatandaşı” haline gelip refah içinde yaşarken, bu teknolojileri üretmekten yoksun ülkeler ve vatandaşları ise adeta küresel sistemin dışına itilmekte, dışlanmaktadır. Dünya Bankası verilerine göre bugün dünyada yoksulluk sınırının çok altında, günde 1 dolardan daha az bir gelire yaşamak zorunda kalan insan sayısı iki milyarı geçmektedir.¹³²

Küreselleşme sürecinin büyük bir eşitsizlik meydana getirdiğine dikkat çeken Şaylan, “Dünyada insanların çok küçük bir bölümü eğer insan gibi yaşıyorsa, geri kalan beşte dördlük kısmı bir goril gibi bile yaşamını sürdürüyor” demektedir. Dünya Bankası rakamlarına göre 1978’de gelişmiş ülkelerde kişi başına gelir ortalamasının 8 bin 500 ile 9 bin dolar civarında olduğunu altını çizen Şaylan, 1990’larda gelişmiş ülkelerde kişi başına gelirin 23 bin doları geçtiğini, gelişmekte olan ülkelerde ise ancak 2 bin 500 doları bulduğunu belirterek, “işte pratikte küreselleşmenin eşitsizliği...” yorumunu yapmaktadır.¹³³

Daimler Benz firmasının eski Başkanı Edzard Reuter, İstanbul’da Sabancı Üniversitesi’nde küreselleşme üzerine verdiği konferansta, “sadece büyümeyi, sadece güçlenmeyi, sadece daha büyük kazancı hedef alan, hertürlü değer yargısını bir yana iten, toplumsal ihtiyaçlara, ahlaki değerlere önem vermeyen, fakir ile zengin arasındaki uçurumun derinleşmesine yol açan küreselleşme nereye kader gidecektir?” diye sormaktadır.

Bu can alıcı sorunun cevabı da yine Reuter şöyle vermektedir: “Kuralsız ve sınırsız bir küreselleşme hareketi dünyada fakirliği, huzursuzluğu artırmak-

¹³⁰ E. Fuat Keyman, **Türkiye Ve Radikal Demokrasi**, Alfa Yayınları, İstanbul 2000, s.22

¹³¹ H. Danziger Sheldon, Gary D. Sandefur, Daniel H. Weinberg, **Confronting Poverty**, Harvard University Press, 1994, s. 82

¹³² **World Development Report**, World Bank 1999/2000, Washington, 2000, s.25

¹³³ Gencay Şaylan, “*Küreselleşmenin Geleceği*”, Bkz. Işık Kansu, **Emperyalizmin Yeni Masah Küreselleşme**, Güldikeni Yayınları, Ankara, 1999, s.13

la kalmayacak, insani ve kültürel değerleri de yok edecektir...”

Küreselleşme sürecinde ekonomik ve finansal gücün belli ellerde toplanmasına, birleşmeler ve satın almalar yoluyla büyüyen az sayıda şirketin dünyaya hakim olacak duruma gelmesine karşı ise Edzard Reuter, şu uyarıyı yapıyor: “ Son yirmi yılda tüm dünyada üretim ortalama yüzde 8 civarında büyüdü. Ama aynı dönemde bazı şirketlerin piyasa değerlerinde yüzde 1.000 artış görüldü. Bu artışın bir bölümü ‘balon’ olsa da, bu artış dünya nimetlerinin belli şirketlerin ve bu şirketlerin hisse senetlerine sahip olanların eline geçtiğini gösteriyor. Bu gelişme sonucu zengin ile fakir arasındaki uçurum büyüyor. İşsiz sayısı bugüne kadar görülmemiş büyüklüğe ulaştı. Yarım milyar insan, günde 2 doların altında gelire yaşamaya çalışıyor...”¹³⁴

Küreselleşme sürecinin öncü devletlerinden ABD’nin doğrudan yabancı sermaye yatırımı ile dış ticaret verilerine bakıldığında da küreselleşme sürecinin dayattığı eşitsizliği görmek mümkündür.

Amerika Birleşik Devletleri’nin 2000 yılında yaptığı 1.2 trilyon dolarlık doğrudan yabancı sermaye yatırımından düşük gelirli ülkeler yüzde 1 oranında pay alırken, gelişmekte olan ülkeler yüzde 18 oranında yararlanmışlardır. Yani zengin ülke yine zengine yatırım yapmış, fakir ülkeler küresel sermaye yatırımından yoksun kalmışlardır.

ABD, 2000 yılında dış ticaretinin sadece yüzde 1’ini düşük gelirli ülkelerle yaparken, yüzde 80’ini gelişmiş ülkelerle yapmıştır. Yani zengin ülke yine zengin ülkelerle ticaret yapmaktadır. Yoksul ülkelerin teknolojik gerilikleri ve zaten fakir oldukları için ticaret yapacak mallarının bulunmaması da, küreselleşme sürecinde fakir ülkelerin iyice dışlanmasına neden olmaktadır.¹³⁵

Küreselleşme kavramı, “iletişimin küresel düzeyde ve hızlı akışı, ulusal pazarların dış ticarete serbestleşmesi, sermayenin serbestçe dolaşımı” gibi olguları anlatmak için kullanılırsa hiç de yanlış olmadığını belirten Geray ise, ancak hem Türkiye’de hem de gelişmekte olan ülkelerde böyle kullanılmadığını belirterek şu eleştiriyi getirmektedir: “Küreselleşme, Başbakanların, siyasi parti liderlerinin halklarını ikna etmek için başvurdukları bir yanılsama, yani illüzyon haline alıyor. Bu yanılsama da, yeni dünya düzeni söyleminin bir parçası haline gelmiş bir masal oluyor. Küreselleşme masalı, bu egemen kullanım biçimiyle, gelişmekte olan ülkelerin kendilerini uluslararası hiyerarşinin tepesindekilere teslim edip, onların önerdiği piyasa çıkışlı uygulamaları yaparlarsa, küreselleşmiş bir dünyada refah, özgürlük, eşitlik ve demokrasinin kendiliğinden-

¹³⁴ Güngör Uras, “Birleşmenin Sonu: Ya Saadet Ya Felaket”, *Milliyet Gazetesi*, 19 Ekim 2001, s. 7

¹³⁵ Hurşit Güneş, “Küreselleşme Sona Eriyor Mu?”, *Milliyet Gazetesi*, 29 Ekim 2001, s. 8

den, otomatik olarak geleceği masalından ibarettir.”¹³⁶

7.2. Küreselleşmenin İşsizliği Artırdığı İddiası

Küreselleşme sürecinde üretim artmakta, uluslararası ticaret fazlalaşmakta, para akışı hızlanmakta ama işsizlik tüm dünyanın en önemli sorunu olmaya devam etmektedir. Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın verilerine göre dünyada 1 milyar “işgücü fazlası” bulunmaktadır. Bu insanlar, “iş bulma ümidi de olmayan” bir kitle olarak tanımlanmaktadır.¹³⁷

Küreselleşme sürecinde üç olumsuz eğilim gördüğünün altını çizen Taner Timur, Birleşmiş Milletler'in, OECD'nin, IMF'nin ve diğer uluslararası kuruluşların verilerine dayanarak bu eğilimleri şöyle sıralamanın mümkün olduğunu belirtmektedir:¹³⁸

1. 1990'lardan sonra ulusların ve devletlerin ulusal gelirlerindeki dağılım adaletsizliği artmıştır. Bütün veriler göstermektedir ki, milli gelirden en yüksek pay alan %20'lik dilimlerle, en az pay alan en alt dilimler arasındaki fark artmış, büyümüştür. Küreselleşme, bütüncül bir oluşumu aklımıza getirdiği halde, gördüğümüz küreselleşme, kısmi bir küreselleşmedir. Reel ekonomideki, gerçek maddi üretimdeki küreselleşme az hissedilir boyutlardadır; finansal küreselleşmenin çok gerisinde kalmıştır.

2. Nüfuz suistimali uluslararası bir afet haline gelmiştir. Nüfuz suistimalerinin artması ve beynelminel hale gelmesi, uluslararası örgütlerin müdahalesine yol açmıştır. Artık IMF gibi örgütler kredi verirken yolsuzlukla mücadele maddeleri koymaya başlamışlar ve uluslararası planda yolsuzlukla mücadele konferansları tertip eder olmuşlardır. Özellikle kalkınmakta olan ülkelerde kendini gösteren nüfuz suistimali ve yolsuzluklar, uluslararası planda çeteleşme hareketlerine yol açmaktadır. Arjantin, Pakistan, Endonezya ve Türkiye gibi daha pekçok ülkede bunlar uzun tartışmaların konusu olmuştur.

3. Küreselleşme, işsizliği artırmaktadır. Küreselleşme, zaten mevcut olan işsizlik sorununu azaltma değil, daha da büyütme yönünde etkiler yapmaktadır. Bugün Avrupa'da 20 milyona yakın işsiz vardır. Küreselleşmenin bu olumsuz yanları, demokrasiyi tehdit eden unsurlar haline gelmiştir.

Küreselleşmenin ekonomik boyutu üzerinde duran Korkut Boratav da küreselleşmenin ulusal ekonomiye yansıyan yüzünün “sosyal vahşet” boyutu-

¹³⁶ Haluk Geray, “İletişim, Bilgi Toplumu Ve Küreselleşme”, Bkz. Kansu, a.g.e, s. 39

¹³⁷ United Nations, **World Summit for Social Development**, UN, Copanhangen, 612 March, s. 4

¹³⁸ Taner Timur, “Küreselleşme, İnsan Hakları Ve Türk Demokrasisi”, Bkz. **Türkiye’de Ve Dünya’da İnsan Hakları**, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s.241

na ulaştığını belirtmektedir. Devletin siyasi ve ekonomik işlevlerinden yoksun tutulmasını, KİT sisteminin özelleştirilerek işsizliğin arttırılmasını, işsizliğe karşı hiçbir sosyal güvencenin getirilmemesini, eğitim ve sağlığın önce ticarileştirilmesini sonra da özelleştirilmesini, iş gücü piyasasına siyasi düzenin getirdiği koruma mekanizmalarının ortadan kaldırılmasını küreselleşme sürecinin olumsuzlukları arasında sayan Boratav, “böyle bir durumda herkesin bireysel hakları, seçme ve seçilme özgürlüğü, yahut kanun önünde eşitliği sağlanmış olsun farketmez. Uzun yıllar sonucu elde edilen bütün sosyal haklar, küreselleşme süreciyle birlikte hızla yok edilmek isteniyor...” demektedir.¹³⁹

7.3. Küreselleşmenin Emeği

“Zorunlu Göçe” Tabi Tuttuğu İddiası

Küreselleşmenin olumsuzluklarından birinin de emeği “zorunlu göçe” tabi tutması gösterilmektedir. Küresel üretim tarzı, dünyanın değişik yerlerinde üretim yaptığı için işçiler de zorunlu olarak ülkelerini terk edip, üretimin yapıldığı çok uzak yerlere göç etmek, oralarda yaşamak zorunda kalıyorlar. 100 milyon insanın bu nedenden dolayı devamlı olarak kendi ülkeleri dışında ikamet ettikleri, 27 milyon insanın ise mülteci ve göçmen statüsünde yaşadığı belirtilmektedir. Her yıl çoğu işle ilgili olmak üzere 1 milyar denizaşırı seyahat yapıldığı vurgulanmaktadır.¹⁴⁰

Davidson, küreselleşmenin yol açtığı bu zorunlu göçle ilgili şu çarpıcı bilgileri aktarmaktadır:

“Asya bölgesinde, çoğu devletlerin yüzölçümünün büyüklüğü nedeniyle göçlerin çoğu ülke içinde gerçekleşmektedir. Çin’de heryıl milyonlarca insan yer değiştirmektedir. Endonezya’da, zorunlu göç programıyla, son yirmi yılda tam 6.5 milyon insanın yeri değiştirilmiştir. Hong Kong’da yaşayanların neredeyse yüzde 40’ını yeni gelenler oluşturmaktadır. Japonya’da, Korelilerden başka kaçak çalışan 300 bin kişi bulunmakta, Filipinler’den heryıl 700 bin göçmen işçi, çalışmak için başka yerlere gitmek zorunda kalmaktadır. Yeni Zelanda’da Cook Island’dakinden daha fazla Cook Island’lı yaşamaktadır. Yine son ırkçı sınır dışı edilmelerden önce, Fiji’de yaşayan Hintli göçmenlerin sayısı da Fijililerden fazlaydı. Küreselleşmenin dayattığı bu zorunlu göç manzarasının ortaya koyduğu sonuç ürkütücüdür. Tüm dünyada işçiler hizmet sektöründe iş bulabileceği küresel merkezlerle çekilmektedir. Eski üretken sektörler de hızla yok olmaktadır.”¹⁴¹

¹³⁹Korkut Boratav, “*Ekonomi ve Küreselleşme*”, Bkz. Kansu, a.g.e, s. 35

¹⁴⁰Alastair Davidson, “*Yeni Küresel Üretim Tarzı: Başarılar Ve Çelişkiler*” Bkz. Fikret Başkaya (Der.), *Küreselleşme mi? Emperyalizm mi?*, Ütopya Yayınları, Ankara,1999, s.90

¹⁴¹ A.g.e, s.90

Küreselleşmeyi “aşırı zenginlere daha hızlı para kazanma fırsatı verdi” diye eleştiren Washington Politika Araştırma Enstitüsü’nden John Kavanagh, “küreselleşme paradoksu”na şöyle dikkat çekiyor: “Zenginler, en son teknolojiyi büyük miktarlarda parayı aşırı bir hızla dünyanın etrafında döndürmek ve giderek daha etkili bir biçimde spekülasyon yapmak için kullanıyorlar. Bu teknoloji, ne yazık ki, dünyanın yoksul insanların hayatlarını hiçbir şekilde etkilemiyor. Aslında küreselleşme bir paradoks: Çok az sayıda insana çok büyük faydalar sağlarken, dünya nüfusunun üçte ikisini dışarıda bırakıyor ve kenara itiyor...”¹⁴²

7.4. Küresel Sermayenin Hakimiyeti İddiası

Küreselleşme sürecinde çok uluslu sermayenin dünya üzerinde yayılmasına da ciddi eleştiriler yöneltiliyor. Çok uluslu sermayenin yalnızca Batı’da değil dünyanın diğer ülkelerinde de yaygınlık kazanmak istediğini vurgulayan Çeçen, bazı tehlikelere şöyle dikkat çekiyor: “Uluslararası sermaye, Afrika, Latin Amerika, Asya ve Uzakdoğu ülkelerinde yayılmak istiyor. Dünyanın çeşitli ülkelerinde kendisine rakip olan firmaları, uluslararası sermaye yavaş yavaş teslim alıyor. Çöken, iflas eden firmaları, kuruluşları kendisine bağlı bir yapıya dönüştürüyor. Örneğin, Mc Donalds, Franchising sistemiyle tekelci ana şirket, bütün dünya ülkelerinde kendine bağlı şubeler açma çabası içine giriyor. Ekonomik gidiş, franchising sistemi doğrultusunda olunca, siyasal gelişmeler de bu doğrultuda oluyor. Yani, merkezde ana güç ve ona bağlı küçük küçük yapılar... Tekelci sermaye kuruluşları, yeni dünya düzeni ile böyle bir yapı kurmak istiyorlar. Bir firma, merkeze bağlı aynı ürünü veriyor, her sattığı mal karşılığında merkeze belli bir ödeme yapıyor ve kendisine rakip olabilecek diğer ürünlere pazarda yer vermiyor. Burada, uluslararası tekelin karşısında en önemli engel, artık ulusal şirketler değil, ulusal devletler kalıyor. Yani, uluslararası tekeller, imparator şirketlere dönüşüyor. Devlet yapılarının yerini almak istiyorlar.”¹⁴³

“Küreselleşme ile evrenselleşiyoruz, sınırlar kalkıyor ama hangi gücün egemenliği altına giriyoruz?” diye soran Işıklı ise, cevabı yine kendisi veriyor: “Kurulmakta olan, insanlığın eşitliği ve kardeşliği temelinde demokratik bir dünya değildir. Piyasa düzeninin, serbest rekabet düzeni olduğu iddiası, Adam Smith ve onun dogmatik izleyicilerinin savlarıdır. Gerçek hayatta, serbest rekabetten bu anlamda söz etmek mümkün değildir. Günümüz dünyasında, serbest rekabet düzenine egemen olan güç, tekelleşen sermayedir... Kurulmak istenilen dünya devleti, düpedüz demokratik olmayan bir imparatorluktur. Çün-

¹⁴² Bauman, a.g.e, s.83

¹⁴³ Anıl, a.g.e, s.89

kü, halkların ve insanlığın çoğunluğunun iradesi ile değil, yeni dünya düzenine hakim olan uluslararası sermaye tarafından yönetilmektedir... Küreselleşme sürecinde sınırların kalkması yalnızca sermaye için bir anlam ifade etmektedir. Sınırlar emek için daha katı ve aşılmaz hale gelmektedir...”¹⁴⁴

Küreselleşme sürecinin sağladığı hızlı sermaye akışı da eleştirilmekte, sermayenin çok fazla akışkan olmasının tehlikelerine dikkat çekilmektedir. Küresel ekonomide günlük para akışının trilyon dolarlarla ifade edildiği göz önüne alınırsa, küresel sermaye gittiği ülkelerde zaman zaman refaha yol açsa da, o ülkeden çıktığı anda çok ciddi yıkımlara neden olabilmektedir. Son yıllarda pekçok ülkede görülen bankacılık krizinin arkasında küresel sermayenin ülkeden çıkışı yatmaktadır.¹⁴⁵

Küresel sermayenin hem kendi ulusal kimliğinden tümüyle sıyrıldığı hem de girdiği ülkeyi ulusal kimliğinden yoksunlaştırdığı belirtilmektedir. Küresel sermayenin ‘kimlik özellikleri’ vurgulanırken şu dört özellik üzerinde durulmaktadır:

*Küresel sermaye hem çıktığı hem de girdiği ülkede sürekli bir istikrarsızlık unsuru haline gelmiştir.

* Küresel sermaye artık anonim ve evrensel bir sermayeye dönüşmüştür.

* Küresel sermaye gelişmiş ülkelerden çok, gelişme halindeki ülkelere akmaktadır.

* Küresel sermaye, reel ekonomideki yatırıma değil, spekülasyon kazanca yönelmektedir.¹⁴⁶

Sonuçta, küreselleşmeye yöneltilen eleştiriler çok ciddi verilere dayanıyor. Özellikle eşitsizlik, gelir dağılımındaki adaletsizlik, işsizlik ve küresel sermayenin tekelleri uygulamaları üzerinde önemle durmak ve gereken önlemleri gecikmeden almak gerekiyor. Eğer küreselleşme sürecinin bu olumsuzlukları en aza indirgenemezse, önümüzdeki yıllarda çok daha acı faturaları ile karşılaşmamız içten bile olmayacaktır.

¹⁴⁴Alpaslan Işık, “*Sosyal Politika Açısından Küreselleşme*”, Bkz.Kansu, **a.g.e.**, s. 73

¹⁴⁵ Meryem Koray, “*21. Yüzyıldan Beklentiler: Gerçek Bir Küresel Toplum Olma Hayali Olabilir Mi?*”, **Mercek Dergisi**, MESS Yayını, Ocak 2001, Yıl:6, Sayı:21 s.62

¹⁴⁶ Yurdakul Fincancıoğlu, “*Küreselleşme Olgusu, Yeni Evrensel Sermaye Ve Üçüncü Yol Doktrini*” Bkz. Murat Yalçınan (Der.), **Üçüncü Yol Arayışları Ve Türkiye**, Büke Yayınları, İstanbul, 2000, s. 173

8. Türkiye, Küreselleşen Dünyada Nerede Yer Alıyor?

Küreselleşme süreci tüm hızıyla ilerliyor... Yoğun bir şekilde eleştirilen eşitsiz ve adaletsiz yanlarına rağmen, bu süreci durdurmak ya da yavaşlatmak mümkün değil. Küreselleşme sürecine uyum sağlamak, küresel sürecin gerektirdiği altyapı ve kurumları oluşturmak, yapılması gereken en iyi şey olarak değerlendiriliyor.

Küreselleşme sürecinin altyapısını “demokratikleşme” oluşturmaktadır. Thomas Friedman’ın da ifade ettiği gibi “dijitalleşmeyle teknolojinin demokratikleşmesi, finans piyasalarının oluşmasıyla finansın demokratikleşmesi ve fiberoptik kablolarla bilginin demokratikleşmesi küreselleşmenin altyapısını hazırlamıştır.”¹⁴⁷

Türkiye’ye bakıldığında küreselleşmenin altyapısını oluşturan teknolojinin, finansın ve bilginin küresel sürece uyum sağlayacak şekilde “demokratikleşmediği” görülmektedir.

Küreselleşmeyi “*altından yapılmış bir deli gömleği*” ne benzeten Thomas Friedman, “küreselleşme sürecine ayak uydurmak isteyen her ülkenin bu deli gömleğini mutlaka giymek zorunda olduğuna” şöyle dikkat çekmektedir:¹⁴⁸

“Bu gömlek her mevsimde giyilebilecek tek kıyafettir ve herkesin bedeni de ona uymak zorundadır. Deli gömleğini giyip küreselleşme sürecine eklenilebilmek için devlet yönetiminden para piyasalarına, özelleştirmeden düzenleyici kurullara kadar bir dizi reformun mutlaka yapılması gerekir. Her ülke bu gömleği giyebilmek için form tutmalı, kendini gömleği giyebilecek hale getirmelidir... Bu gömleği giymeden küreselleşmek mümkün değil, kimse bunu aklından çıkarmamalıdır.”

¹⁴⁷Thomas Friedman, **Lexus Ve Zeytin Ağacı / Küreselleşmenin Geleceği**, (Çev: Elif Özsayar) Boyner Holding Yayınları, İstanbul, 2000, s. 71

¹⁴⁸ Thomas Friedman, “*Küreselleşmenin Türkiye için anlamı*”, İstanbul Bilgi Üniversitesi Konferans Konuşması, 31 Mayıs 2001

Ülkelerin devlet ve yönetim sistemlerini bilgisayarların “işletim sistemlerine”, bu sistemlerin içeriğini de “yazılımlara” benzeten Friedman, küreselleşme sisteminin işleyişini ve demokrasiyle ilişkisini şöyle ifade etmektedir: “Sizin eğer devlet ve hükümet yapınız eskimiş ise küreselleşmenin gerektirdiği yazılım sistemini işletemezsiniz. O zaman sistem kilitlenir. Bugün artık bütün ülkelerin liderleri, uluslararası yatırımcılara “gelin bize yatırım yapın” diye sesleniyor. Ama o ülkelerin çoğunda sözünü ettiğim işletim ve yazılım sistemi, uluslararası sermayenin işleyeceği gibi değil. O yüzden de yüksek voltajlı bir elektrik teli gibi olan sermaye o ülkelere gidince sistem iflas ediyor. Bu yüzden yeni yazılım (küreselleşme) için işletim sisteminizi (devlet/hükümet) değiştirmelisiniz. Geçen yıl en hızlı büyüyen ülke Bostwana, en kötüsü ise Zimbawe idi. İkisi arasındaki fark şuydu: Bostwana’da temel sistem iyiydi, şeffaftı. Ötekinde ise bol miktarda hırsız vardı. Adil yargılama yoktu. Hepsinden önemlisi de demokrasi yoktu!...”¹⁴⁹

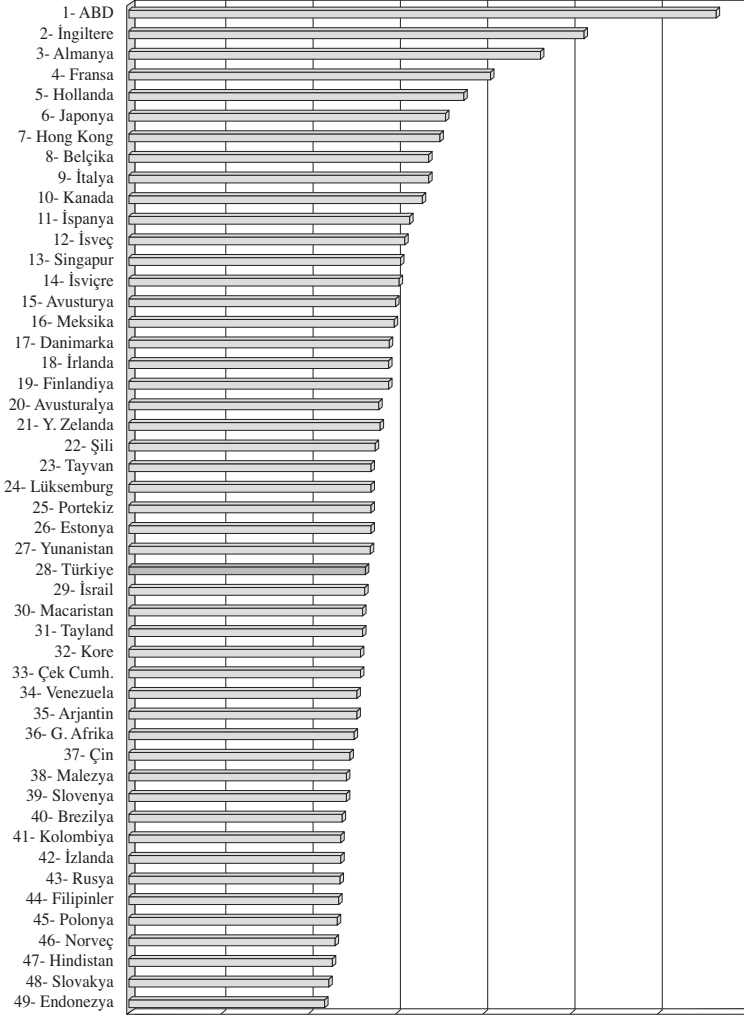
Demokrasiyi, küreselleşme süreci için “olmazsa olmaz” bir gereklilik olarak niteleyen Friedman, “çağdaş hukuk sistemi, iyi kurumlar, etkin yönetim ve demokrasi olmadan küreselleşme sistemini işletmek mümkün değildir” uyarısını yapıyor.

Friedman’ın küreselleşme sürecine uyum sağlamak için dikkat çektiği temel unsurların hemen hepsinde ülkemizde sorunlar yaşanmaktadır. Çalışmamızın ikinci bölümünde de vurgulayacağımız gibi, Türkiye’nin demokrasisi kurumsallaşmış ve özgürlükçü değildir. Türkiye’nin demokratikleşmesinin önünde önemli engeller bulunmaktadır. Türkiye hukukun üstünlüğünü hayata geçirmekte zorlanmaktadır. İyi kurumlara ve etkin yönetime sahip değildir; aksine istikrarsız bir siyasal ortam mevcuttur. Siyasal sistemin işleyişinde önemli sıkıntılar bulunmaktadır ve siyasal kültürümüz demokrasimizle uyum içinde değildir. Hak ve özgürlükler üzerindeki baskı ve dayatmalar bizi küresel sürece eklemekten alıkoymakta, şeffaflığın ve etkin yönetimin önünü tıkamaktadır.

Türkiye, küreselleşme sürecine uyum bakımından halen 49 ülke arasında 28. sırada yer almaktadır. Türkiye, AB’ye uyum için çaba harcadıkça, bu sıradaki yeri de yukarılara doğru çıkacaktır. Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne girmek için yaptığı tüm düzenlemeler aynı zamanda ülkemizin küresel sürece eklenmesinin de zeminini oluşturacaktır. AB’ye girmeye hazır olan bir Türkiye, küreselleşme sürecinin faturasını ödeyen değil, imkanlarından yararlanan bir ülke haline gelecektir.

¹⁴⁹A.g.k., 2001

KÜRESELLEŞME

Tablo 1: 2002 Küresel Teknoloji Endeksi

META Grubunun hazırladığı 2002 Küresel Teknoloji Endeksi, 49 ülkenin küreselleşme sürecindeki yerini ölçmektedir. Bu endekse göre Türkiye 49 ülke arasında 28. sırada yer almaktadır. (Kaynak: Türkiye'nin bilgi ekonomisindeki yeri, TİSK Yayınları, Ankara, 2003)

8.1. Türk Ve Dünya Kamuoyu Küreselleşmeye Nasıl Bakıyor?

Environics International tarafından 20 ayrı ülkede küreselleşmenin etkileri üzerine yapılan geniş kapsamlı araştırmadan çarpıcı sonuçlar çıkmıştır. Aynı araştırmayı Türkiye’de gerçekleştiren *Yöntem Araştırma Şirketi* de çok ilginç sonuçlara ulaşmıştır.¹⁵⁰

8.1.1. Küreselleşmenin Ekonomik Etkileri Nelerdir?

Environics International tarafından gerçekleştirilen araştırmada, küreselleşmenin ekonomik etkileri saptanmaya çalışılmış ve “dünyada küreselleşmenin ekonomik etkilerini olumlu bulanların sayısının giderek arttığı belirlenirken, Türkiye’de azaldığı” görülmüştür.

Dünya genelinde 2001 yılında küreselleşmeyi olumlu bulanların oranı %57 iken, 2002 yılında bu oran artarak %62’ye ulaşmıştır. Türkiye’de ise 2001 yılında küreselleşmeyi olumlu bulanlar %51 iken, 2002 yılında bu oran büyük düşüş göstermiş ve %27’ye inmiştir.

Türkiye’de ekonominin küreselleşmesine karşı duyulan bu büyük tepki de, 2002 yılında yaşanan ekonomik kriz ile devalüasyonun etkisi gözönünde bulundurulmalıdır. 2002 yılındaki ekonomik krizde Türkiye’nin milli geliri 3 bin dolardan 2 bin dolar civarına düşmüş, toplumun tüm kesimleri fakirleş-

Küreselleşmenin ekonomik etkileri(%)

	Dünya		Türkiye	
	2002	2001	2002	2001
Olumlu	62	57	27	51
Olumsuz	22	24	61	29
Fikri yok	9	13	-	12
Cevap yok	7	6	8	8
Baz	26.013	20.978	1.200	1.200

Tablo 2: Küreselleşmenin ekonomik etkileri nasıl algılanıyor?

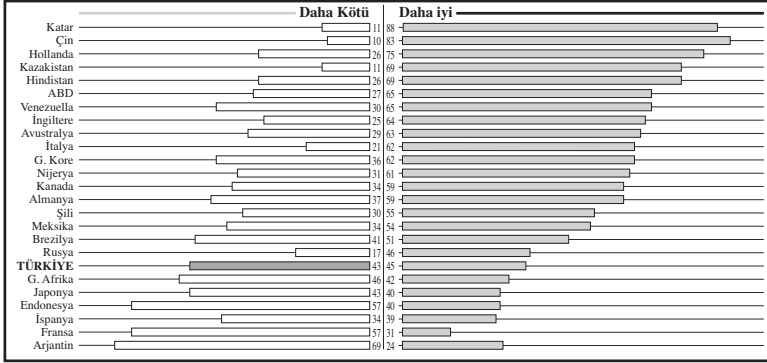
Environics International tarafından gerçekleştirilen araştırmada, dünya genelinde küreselleşme ekonomik alanda olumlu bulurken, Türkiye’de olumsuz yönlerine dikkat çekilmektedir. Türkiye, ekonominin küreselleşmesinden olumsuz etkilenmektedir.

¹⁵⁰Bülent Gündoğmuş, “Dünyanın Aradığı Yanıt: Küreselleşme”, *Görüş Dergisi*, TÜSİAD Yayınları, Haziran:2002, İstanbul

miş, işsizlik artmış, fabrikalar birer birer kapanmış, Türk parası tarihi denebilecek oranlarda değer kaybetmiş, ekonominin çarkları durma noktasına gelmiştir. IMF ve Dünya Bankası kredilerinin, üretime değil, faiz ve borç ödemelerine, bankalara aktarılması da kamuoyunda küresel dinamiklere karşı büyük bir tepki oluşturmuştur.

Küreselleşmenin ekonomik etkilerini olumlu bulan ülkelerin başında %87'lik oranla Hollanda ve %78'lik oranla Katar gelmektedir. Her iki ülkenin de ekonomik olarak hemen hiçbir sorunlarının olmaması ve gelir dağılımlarının düzgün olması dikkat çekmektedir. Ekonomik olarak iyi durumda olan ülkeler genellikle küreselleşmeden yana tavır almaktadırlar. Çünkü küreselleşmenin nimetlerinden bu ülkeler faydalanmaktadır.

Küreselleşmenin ülke ekonomisine etkileri

Tablo 3: Küreselleşme Ülke Ekonomilerini Nasıl Etkiliyor?

Araştırma sonucu, ekonomisi iyi durumda olan ülkelerin küreselleşmeyi desteklediklerini göstermektedir. Ekonomisi krizde olan ve gelir dağılımı bozuk olan ülkeler ise küreselleşmenin ağır faturasını ödemektedirler.

8.1.2. Teknolojik Ve Kültürel Alanda Küreselleşme

Küreselleşme sadece ekonomik alanda değil, teknolojik ve kültürel alanlarda da etkisini yoğun olarak hissettirmektedir. Dünya üzerinde tıpkı sermaye gibi, bilgi, kültür ve teknoloji de hızlı bir biçimde akmakta, çok kısa sürelerde dünyanın bir ucundan diğerine yayılmaktadır.

Araştırma sonucu, dünya genelinde küreselleşmenin teknolojik ve kültü-

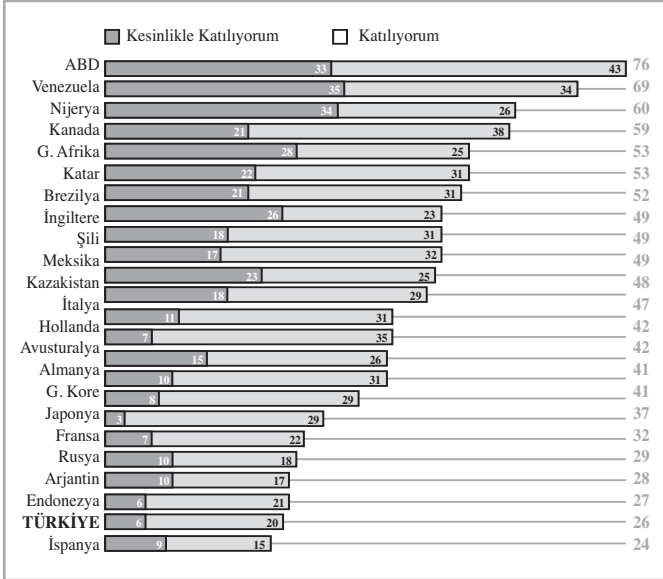
Küreselleşmenin teknolojik ve kültürel etkileri (%)

	Dünya				Diğer
	Genel	Kişi Başına Gelir			
		Yüksek	Orta	Düşük	
Olumlu	71	76	64	74	76
Olumsuz	14	13	17	12	13
Fikri yok	8	8	9	6	-
Cevap yok	6	3	10	6	11
Baz	26.013	9.447	8.818	7.748	1.200

Tablo 4: Küreselleşmenin Teknolojik Ve Kültürel Etkileri Nasıl Algılanıyor?

Kişi başına gelir arttıkça, küreselleşmenin teknolojik ve kültürel etkilerini olumlu bulma oranı da artmaktadır.

“Amerikan kültürü dünya üzerinde olumlu etki yapmaktadır.”

Tablo 5: “Amerikan Kültürü”ne Bakış...

Amerikan kültürü, Küreselleşme sürecinin hakim kültürünü oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan ülkelerde, kişilerin yarısı, Amerikan kültürünü “olumsuz” olarak nitelermekte, dünya üzerinde pek çok olumsuz etkisinin bulunduğu dikkat çekmektedir.

rel etkilerinin “olumlu” bulunduğunu göstermektedir. Gelir düzeyi düşük olan bireyler, küreselleşmenin teknolojik ve kültürel sonuçlarına daha fazla sahip çıkmaktadır. Düşük gelirli bireylerin %74’ü teknolojik ve kültürel küreselleşmeyi olumlu bulurken, orta gelir grubuna dahil kişilerin %64’ü olumlu bulmaktadır. Genel olarak ise %71 gibi yüksek bir oranda, küreselleşmenin teknolojik ve kültürel etkileri “olumlu” bulunmaktadır.

Küreselleşmenin hakim kültürünün “Amerikan kültürü” olduğu tezi, bu araştırmanın da sonuçları arasında yer almaktadır. Amerikan kültürü, küreselleşmeyle birlikte tüm dünyaya yayılmakta, yerel kültürler önemli bir tehditle karşı karşıya kalmaktadır. Hatta, yerel kültürlerin yerini, zamanla Amerikan kültürünün unsurları almaya başlamaktadır.

Araştırmaya katılan ülkelerde kişilerin %48’i Amerikan kültürünün olumsuz etkilerinin olduğu konusunda birleşmektedir. Türkiye’de ise 2001 yılında Amerikan kültürünü olumsuz bulunanların oranı %50 iken, 2002 yılında bu oran %74’e çıkmıştır.

8.1.3. Küreselleşmenin Sosyal Etkileri

Environics International tarafından 20 ayrı ülkede gerçekleştirilen araştırma, küreselleşmenin sosyal etkileri üzerinde de durmaktadır. “Başka ülke ve kültürlerden yeni fikirler öğrenme” isteği, dünya genelinde de ülkemiz bağlamında da genel kabul görmektedir. Dünya genelinde %82, Türkiye’de ise %78’lik bir oranla kişiler başka ülke ve kültürleri yakından tanımak istemektedir.

Araştırma sonuçlarına göre geleneksel değerler hala insanlar için çok büyük önem taşımaktadır. Küreselleşme, bireyleri yeniliğe; yeni ortam ve mekanlara yönlendirmekte ama buna rağmen insanlar geleneksel olandan yine de kolay kolay kopamamaktadır.

Ancak insanlar “dünyanın doğru yolda ilerlediği” konusunda kuşku taşımaktadır. Dünya genelinde %68, Türkiye’de ise %83 oranında geniş bir kitle dünyanın mevcut gidişatını sağlıklı bulmamaktadır.

Küreselleşme sürecine karşı duyulan tepkilerin arttığı, bu araştırmanın sonucundan da anlaşılmaktadır. Araştırma sonucuna göre, dünya kamuoyunun %46’sı küreselleşmeye karşı gösterileri desteklemektedir. Türkiye’de ise bu oran daha da yükselerek %73’e çıkmaktadır. Yalnız araştırmaya katılanlar, küreselleşme karşıtlarının şiddete başvurmalarına da karşı çıkmaktadır.

Araştırma sonucu da göstermektedir ki; hem ülkemizde hem de dünya genelinde küreselleşmenin ekonomik boyutlarından kaygı duyulmakta, tekno-

“Aşağıdaki her ifadeye ne derece katıldığınızı belirtiniz.”

Sosyal Argümanlar	Dünya		Türkiye	
	2002 %	2001 %	2002 %	2001 %
Başka ülke ve kültürlerden yeni fikirler öğrenmek hoşuma gidiyor	82	78	78	75
Geleneksel değerler benim için en önemli şeydir	80	77	75	67
Dünyadaki değişimin hızı toplumumuz için sağlıklı olmayacak kadar hızlı	62	63	57	60
Küreselleşme ülke kültürümüzü tehdit ediyor	49	55	58	59
Kendimi ülke vatandaşından çok dünya vatandaşı olarak görüyorum	44	42	33	49
Bence dünya doğru yolda ilerliyor	32	37	17	46

Tablo 6: Küreselleşme Ve Sosyal Argümanlar

Environics International tarafından yapılan araştırmanın sosyal sonuçları oldukça dikkat çekicidir. Araştırmaya katılan kişilerin hem dünya genelinde hem de ülkemiz bağlamında çok büyük bir oranı yeni kültürleri tanımak ve yeni fikirleri öğrenmek istemektedir. Ama buna rağmen, geleneksel değerlerini de korumayı arzu etmektedir.

lojik ve kültürel boyutlardaki küreselleşme eğilimlerine sıcak bakılmaktadır. Araştırma sonuçları, küreselleşme sürecinde sosyal konulardaki ağır faturanın az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere ödetirildiğini ortaya koymaktadır.

Türkiye de gelişmekte olan ülkeler kategorisinde yer almakta ve araştırma sonuçlarının işaret ettiği “faturayı ödeyen” ülkeler arasında bulunmaktadır.

Türkiye mutlaka ekonomik kalkınmasını bir an önce tamamlamalı, küreselleşme sürecinin gerektirdiği altyapıyı oluşturarak “fatura ödeyen” değil, “fırsatlardan yararlanan” ülke konumuna gelmelidir.

Bunun yolu da demokratikleşmeden, insan hak ve özgürlüklerine saygıdan, hukukun üstünlüğünü uygulamaktan geçmektedir. Küresel sistemin “işletim sistemi” olan demokratikleşme, Türkiye’nin de tek çıkış yoludur.

II. KÜRESELLEŞEN DÜNYA'DA BÖLGESEL BÜTÜNLEŞMELER, AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE'NİN KONUMU

1. Küreselleşme ve Avrupa Birliği

Küresel bütünleşme; ülkeler arasındaki iktisadi, siyasi, sosyal ilişkilerin yaygınlaşması ve gelişmesi, ideolojik ayrımlara dayalı kutuplaşmaların çözülmesi, farklı toplumsal kültürlerin, inanç ve beklentilerin daha iyi tanınması ve ülkeler arasındaki ilişkilerin yoğunlaşmasını kapsamaktadır. Bir anlamda küreselleşme maddi ve manevi değerlerin ve bu değerler çerçevesinde oluşmuş birikimlerin ulusal sınırları aşarak dünya çapında yaygınlaşması anlamı taşımaktadır. Ülkelerdeki çeşitli piyasaların işleyiş biçimleri ve bu piyasaların birbirleri hakkındaki ortak düşünceleri, benimsenecek siyasi sistem, demokrasi, insan hakları ve özgürlükler gibi düşüncelerin evrenselleşmesi fikri bu kapsam içinde değerlendirilmektedir.¹⁵¹

Birinci ve İkinci dünya savaşı ve sonrasında yaşanan ABD/SSCB rekabeti insanlığı tehlikeli bir noktaya getirmişti. İki blok arasındaki gerilimin azaltılması için “güç”ün yerine “norm”un işlerlik kazanması gerçeği kendini hissettirdi. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) düşüncesi bu normun ortaya çıkış noktası oldu. Helsinki Konferansı’nda kabul edilen nihai senet ile iki blok arasında güvenlik, ekonomi, ticaret, enerji ve insani konularda genel bir anlaşmaya varıldı. Ardından 1977/78 Belgrad, 1980/83 Madrid, 1986/89 Viyana ve 1990 yılındaki Paris zirveleri gerçekleştirildi. “Yeni bir Avrupa için Paris şartı” kabul edildikten sonra 1990 Kopenhag, 1991 Moskova insani boyut, 1992 Prag ve Viyana Güven artırıcı önlemler ile Helsinki zirveleri gerçekleştirildi. AGİT’in 1999 İstanbul zirvesiyle “sınır tanımayan insan hakları” kavramı gündeme alındı ve 2000’li yıllarda demokrasi ve insan haklarının önplana çıkacağı ifade edildi.¹⁵²

Küreselleşme sürecinde artık yeni bir “demokrasi anlayışı” ortaya çık-

¹⁵¹Dünya’da Küreselleşme ve Bölgesel Bütünleşmeler, a.g.e, s. 1

¹⁵²Küreselleşme, a.g.e, s. 50

maktadır. Küreselleşme sürecinin yeni demokrasi anlayışını; ulus devlet yapısını aşan, ulusların diğerini denetleyebileceği ve gerekirse yaptırım uygulayabileceği bir süreç oluşturmaktadır. Bu süreç de ifadesini “Paris Şartı”nda bulmaktadır.¹⁵³

“Yeni demokrasi anlayışı”nın temelini oluşturan Paris Şartı şu ilkelerden oluşmaktadır:

1. Devletlerin egemen eşitliği ve egemenliğin özündeki haklara saygı
2. Tehdit veya kuvvete başvurmama
3. Sınırların dokunulmazlığı
4. Devletlerin toprak bütünlüğüne saygı
5. Uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümü
6. İçişlerine karışmama
7. Düşünce, vicdan, din ve inanç özgürlükleri de dahil olmak üzere, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı
8. Halkların hak eşitliği ve kendi kaderlerini tayin hakkı
9. Devletler arasında işbirliği
10. Uluslararası hukuk çerçevesinde üstlenilen yükümlülüklerin iyi niyetle yerine getirilmesi

Bu temel ilkelere uyulduğu takdirde, bütün dünyada savaşın yerini barış, çatışmanın yerini uzlaşma, tahakkümün yerini işbirliği alacaktır. Küreselleşmenin az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından ortaya çıkan olumsuzluklarını da, Paris Şartı’nda ifadesini bulan yeni demokrasi anlayışının ilkeleleriyle gidermek mümkün olabilecektir.

Avrupa Birliği de insan haklarına saygı, demokrasi ve hukukun üstünlüğünü birliğin temel öğeleri arasında saymaktadır. İnsan haklarına saygı, demokrasi ve hukukun üstünlüğünü “birliğe ait olmayı tanımlayan şartlar” olarak belirleyen AB, yalnız birlik içinde değil, birliğin ilişkiye girdiği ülkelerle olan ilişkilerde de bu şartları eylemlerine yön veren değişmez ilkeler olarak kabul ettiğini vurgulamaktadır. Avrupa Komisyonu Türkiye temsilciliği, birliğin bu konudaki görüşlerini şöyle açıklamaktadır: “Birliğin ortak dış politika ve güvenlik politikaları ve Avrupa Topluluğu kalkınma için işbirliği politikalarının genel hedefleri; demokrasi ve hukukun üstünlüğünün yanısıra, insan hak-

¹⁵³ Mehmet Altan, “Bilgi Toplumu Ve Demokrasi”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı:19, Ankara, 1998, s.472

ları ve temel hak ve özgürlüklere saygıdır. Demokrasi ve insan haklarına saygı, evrensel ortak değerlere bağlılığın da göstergesidir. AB'nin insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğüne saygı gösterilmesi ve yüceltilmesi yönünde aldığı bu tavır aynı zamanda Birleşmiş Milletler sözleşmesi ve İnsan hakları evrensel bildirgesi'nin de bir gereğidir..."¹⁵⁴

Çalışmamızın bu bölümünde küreselleşme sürecinin yeni demokrasi anlayışını esas alan ve Paris Şartı'nın ilkelerine göre şekillenen Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde Türkiye'nin demokrasi, insan hakları, özgürlükler gibi temel konulardaki durumunu ele alacağız. AB ile bütünleşmek isteyen Türkiye, acaba küresel sürecin gerektirdiği demokrasi anlayışına sahip mi? Paris Şartı'nın ilkelerini ne kadar karşılıyor? Bu soruların cevabı aynı zamanda, AB'ye üye olmak isteyen Türkiye'nin üyelik sürecindeki konumunu göstermesi bakımından da önem taşımaktadır. Türkiye'nin AB ile bütünleşme sürecinde yaptıkları ve daha yapması gerekenleri saptamayı amaçlayan çalışmamız, Türkiye'nin nasıl bir yol haritası izlemesi gerektiğini vurgulamaya da çaba harcayacaktır.

¹⁵⁴ “İnsan Hakları Ve Demokratikleşme”, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliğinin Bildirisi, 2001,s.1 (info@mazlumder.org.tr)

2. AB Kopenhag Siyasi Kriterleri Bakımından Türkiye'nin Durumu

2.1. AB 'Kopenhag Kriterleri' Ne İstiyor?

Avrupa Birliği'ne üye olmak isteyen ülkelerin karşılamak zorunda oldukları Kopenhag Kriterleri demokrasiyi, insan haklarını ve hukukun üstünlüğünü temel almaktadır.

Avrupa Birliği Konseyi'nin Kopenhag'ta yaptığı zirve sonrasında yayınladığı bildiri "Kopenhag Kriterleri" şu şekilde ifade edilmiştir:

"Üyelik, aday ülkelerin demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını ve azınlıkların korunmasını, saygı görmesini teminat altına alan kurumların istikrara kavuşturulmuş olmasını, işleyen bir piyasa ekonomisinin mevcudiyetini, AB içindeki rekabet ve piyasa güçleriyle başetme kapasitesini gerektirir. Üyelik, adayın, siyasi, ekonomik ve parasal birliğe katılım da dahil olmak üzere, üyeliğin getirdiği yükümlülükleri üstlenebileceğini varsayar..."¹⁵⁵

Avrupa Birliği'ne üye olmak isteyen Türkiye'nin de Kopenhag Kriterlerini yetire getirmesi; yani demokratikleşmesi, insan haklarına saygı göstermesi, hukuk devleti ilkesini hayata geçirmesi, azınlık haklarını koruması ve işleyen bir piyasa ekonomisine sahip olması gerekmektedir.

2.2. Türkiye'nin Kopenhag Kriterleri'ne Uyum Çabaları

Bugünkü durum itibariyle Türkiye, Kopenhag Kriterlerini karşılamaktan uzaktır. Mevcut siyasal iktidar AB'ye üyelik için Meclis'ten birbiri ardına "uyum paketleri" çıkartmakta, AB'nin bizden istediği Kopenhag Kriterlerine u-

¹⁵⁵Avrupa Birliği'ne Tam Üyelğe Doğru: Siyasi Kistaslar Ve Uyum Süreci, TÜSİAD Yayınları, Yayın No: 276, İstanbul, 1999, s. 13

yum için yoğun çaba harcamaktadır. Meclis'ten geçen 6. uyum paketi ve onu takip eden 7. uyum paketiyle Türkiye, Kopenhag kriterlerini karşılamak için önemli adımlar atmış bulunmaktadır.

Avrupa Birliği Katılım Ortaklığı belgesinde yer alan ve Türkiye'nin ulusal programında da düzenlenmesi zorunlu görülen “kısa vadeli siyasi kriterler şu şekilde sıralanmaktadır: ¹⁵⁶

- * Düşünce özgürlüğü
- * Toplanma ve örgütlenme özgürlüğü
- * İşkence uygulamaları ile mücadele
- * Yargı öncesi gözaltı prosedürü
- * İnsan hakları ihlallerine karşı düzenlemeler
- * İnsan hakları eğitimleri
- * Yargının işlerliğinin ve işleyişinin geliştirilmesi

Katılım ortaklığı belgesinde yer alan bu istekler, Türkiye'nin öncelikle yapması gereken kısa vadeli düzenlemelerdir. Hak ve özgürlükler üzerindeki baskı ve dayatmaların kaldırılmasını öngören kısa vadeli düzenlemeler, yargıya işlerlik ve etkinlik kazandırmayı da amaçlamaktadır.

Avrupa Birliği Katılım Ortaklığı belgesinde yer alan orta vadeli siyasi kriterler ise şunlardır: ¹⁵⁷

* Temel hak ve özgürlüklerden yararlanmada kanun önünde eşitlik ilkesinin uygulanması

* Türkiye Anayasasının ve ilgili yasaların, hak ve özgürlüklerin gerçekleştirilmesi yönünde gözden geçirilmesi

* Ölüm cezasının kaldırılması

* Kültürel hakların güvence altına alınması

* Milli Güvenlik Kurulu'nun anayasal statüsünün ve rolünün değiştirilmesi

“Orta vadeli siyasal kriterler” arasında yer alan “ölüm cezasının kaldırılması”, yapılan düzenlemeyle gerçekleştirilmiştir. AB Kopenhag Siyasi Kriterleri'nin kapsamında yer alan taleplerin tümü, demokratik, özgür, adil ve şeffaf bir toplum projesi niteliği taşımaktadır. Türkiye'nin Kopenhag Siyasi Kriterle-

¹⁵⁶ Süheyl Batum, *Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri Ve AB Kopenhag Siyasal Kriterleri: Görüşler Ve öncelikler*, TÜSİAD Yayınları, İstanbul, 2001, s. 10

¹⁵⁷ A.g.e, s. 11

rini yerine getirmesi, Küresel süreçte yerini alabilmesi açısından da büyük önem taşımaktadır.

Kopenhag siyasi kriterlerine uyum sürecinde 2 Ağustos 2002 tarihinde Meclis'ten çıkartılan "AB uyum yasaları", Türkiye'nin demokratikleşmesinde önemli bir adım olarak nitelendirilmektedir.

Meclis'te muhalefet partilerinin de desteğiyle çıkartılan ve AB sürecinde tam bir mutabakat sağlanan "demokrasi paketi"nde şu yeni düzenlemeler yer almaktadır:¹⁵⁸

* Terör suçlarında idam cezaları kaldırıldı. İdam cezası artık sadece savaş ve çok yakın savaş tehdidi hallerinde işlenmiş suçlarda verilebilecek.

* RTÜK yasasının anadilde yayın yapılmasını yasaklayan 4. maddesi değiştirilerek, "Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde de yayın yapılabilir" hükmü eklendi. Böylece özel radyo ve televizyonların Türkçe dışında yayın yapmalarına olanak tanındı.

* Hükümeti, Meclis'i güvenlik kuvvetlerini, adliye eleştirmek suç olmaktan çıktı. Yazarlar, gazeteciler, aydınlar artık düşüncelerini açıkladıkları için cezaevine girmeyecek, kitap ve yayınlar toplatılmayacak.

* Yurtdışında basılan eserlerin Türkiye'ye sokulma yasağı kaldırıldı.

* Polisin insan haklarına aykırı olan kimi uygulamaları yeniden düzenlendi. Polis, artık gözaltına aldığı kişiye yakalama gerekçelerini açıklayacak ve yakınlara bilgi verecek.

* Konser, tiyatro ve film gösterimlerinde önceden izin alma koşulu kaldırıldı. Artık 48 saat önceden bildirimde bulunmak yeterli olacak.

* Ticari amaçlı olarak video ve ses bandı dolduranların, piyasa çıkmadan önce bir adedini polise verme zorunlulukları kaldırıldı. Bu düzenlemeyle 'fiili sansür' dönemi de sona ermiş oldu.

* Polis, artık mahkeme kararı ya da yazılı emir olmadıkça ev ve işyeri basamayacak, arama yapamayacak.

* Dernek ve vakıflar, Bakanlar Kurulu izniyle yurtdışında şube açabilecek, yurtdışında benzer amaçlı kuruluşlara üye olabilecek.

* Kamu görevlileri dernek kurmakta daha özgür olacak

* Toplantı ve gösteri yürüyüşlerini haber verme saati 72 saatten 48 saate indirildi. Yabancılar da İçişleri Bakanlığı'nın izniyle toplantı ve gösteri yürüyüş-

¹⁵⁸ "AB'ye Uygun Hayat", **Radikal Gazetesi**, 4 Ağustos 2002

şü düzenleyebilecek, vali ve kaymakamların izniyle düzenlenmiş toplantılarda konuşma yapabilecek.

* Ceza yasasına ilk kez “göçmen kaçakçılığı” suçu girdi. Bu suçu işleyenlere ağır hapis ve para cezaları getirildi.

* Cemaat vakıflarına Bakanlar Kurulu izniyle taşınmaz mal edinme ve taşınmazlar üzerinde tasarrufta bulunma hakkı tanındı. Azınlık vakıflarına taşınmaz mallarını vakıf adına tescil etme imkanı getirildi.

* Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin kararı üzerine, eğer uğranılan ihlal hükmedilen tazminatla giderilemeyecek sonuçlar doğuruyorsa, yeniden yargılama yoluna gidilebilecek. Yeniden yargılama kararını Yargıtay Hukuk Genel Kurulu verecek.

Meclis’in 2002 yılında çıkardığı AB uyum yasaları, Türkiye’nin AB adaylığı sürecinde ilerlemesine yönelik komisyon raporuna da yansdı. 9 Ekim 2002 tarihinde yayınlanan ilerleme raporunda şu görüşlere yer verildi:

“Türkiye siyasi kıstaslara uyum konusunda kayda değer ilerlemeler kaydetmiştir. Anayasal reform ve yasal değişiklikler paketi aracılığıyla Katılım Ortaklığı’nda belirlenen temel önceliklerin pek çoğu ele alınmıştır. Özellikle Ağustos 2002 tarihinde Meclis’in onayladığı yasal değişiklikler, geniş etkili reformlar yapmak konusunda Türkiye’nin istekliliğini göstermesi açısından son derece olumlu karşılanmıştır. Reformların gerçekleştirilmesi, Türk siyasi liderlerinin büyük bölümünün Avrupa değerleri ve standartlarına uyumda ilerleme kaydedilmesi yönünde kararlılığının önemli bir işaretidir. AB Komisyonu gelişmeleri olumlu karşılamaktadır ve Türkiye’deki siyasi ortam çerçevesinde bu gelişmenin öneminin farkındadır. Reformlar çok zor koşullar altında onaylanmıştır. Bu reformlar, Türk siyasi sisteminin şimdiye kadar çok hassas görülen alanlarda dahi ilerleme kaydetme istek ve kapasitesini kanıtlamaktadır.”¹⁵⁹

AB Komisyonu’nun Türkiye ilerleme raporunda “özgürlükler üzerindeki kısıtlamalar halen devam etmektedir” denilerek, reformların eksik olduğuna vurgu yapılmakta, uygulamanın yetersiz olduğu raporda açıkça ifade edilmektedir. İlerleme raporları da açıkça göstermektedir ki, Mayıs 2004 tarihinde yapılan 9 maddelik anayasa değişikliğine rağmen, Türkiye’nin Kopenhag kriterlerine tam uyum sağlayabilmesi için daha önünde katetmesi gereken uzun bir yol bulunmaktadır.

¹⁵⁹ www.tüsiad.org.tr

2.3. Türk Demokrasininin AB Raporlarındaki Görünümü

Avrupa Komisyonu 15 Temmuz 1997'de yayınladığı "Gündem 2000" raporunda ve sözkonusu raporun eklerini oluşturan ülke raporlarında, aday ülkelerin siyasi kriterleri ne ölçüde karşıladıklarını değerlendirirken aynı zamanda aday ülkelerde demokrasininin gerçek hayatta nasıl uygulandığı da inceleme-ye tabi tutmuştur.

Gündem 2000 raporunun Türkiye ile ilgili bölümünde, demokrasimizin önemli eksiklikleri olduğu vurgulanmakta, özellikle kişi hakları ve ifade özgürlüğü alanlarında AB standartlarının çok altında bir düzeyde bulunduğumuz vurgulanmaktadır. İnsan hakları ihlallerine de dikkat çekilerek, insan haklarına daha fazla saygı gösterilmesi gerektiği belirtilmektedir.¹⁶⁰

Türkiye'nin AB'ye katılım yönünde ilerlemesine ilişkin hazırlanan "ilerleme raporlarında" da demokrasimizin Kopenhag Kriterleri'ne uymayan yönlerine dikkat çekilmektedir. 1998 yılı ilerleme raporundaki şu görüşler dikkat çekicidir: "Siyasi açıdan değerlendirme, kamu otoritelerinin işleyişinde bazı düzensizlikler olduğunu ve insan hakları ihlallerinin sürdüğünü göstermektedir. Ordu üzerinde sivil denetimin olmayışı endişe konusudur. Millî Güvenlik Kurulu kanalıyla ordunun politik yaşamda oynadığı büyük rol bunu yansıtmaktadır. İnsan hakları ihlalleriyle mücadelede daha kararlı olunmalıdır..."

1999 yılı ilerleme raporunda ise açıkça Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterleri'ni karşılamaktan uzak olduğu belirtilmektedir: "Türkiye'de demokratik sistemin temel özellikleri mevcut olmakta birlikte, hala Kopenhag siyasi kriterlerini karşılanamamaktadır. İnsan haklarının korunmasında hala ciddi eksiklikler vardır. İşkence sistematik olmamakla birlikte yaygındır. İfade özgürlüğü yetkili makamlarca devamlı olarak kısıtlanmaktadır. Millî Güvenlik Kurulu, siyasi yaşamda büyük bir rol oynamaya devam etmektedir. Yargı bağımsızlığı konusunda alınan önlemler yetersizdir..."¹⁶¹

AB'nin 2000 ve 2001 yılı ilerleme raporunda da aynı temel konulardaki eleştirilerin yer aldığı görülmektedir. 2002 yılı ilerleme raporunda ise Türkiye'nin yaptığı reformlara dikkat çekilerek, bunların önemli adımlar olduğu ifade edilmekte ama yeterli bulunmadığı belirtilmektedir. 2002 ilerleme raporunda Türkiye'nin henüz Kopenhag Siyasi Kriterleri'ni karşılayamadığı açıkça belirtilerek, temel hak ve özgürlüklerin kullanılması üzerindeki sınırlamaların tam olarak kalkmadığına işaret edilmektedir. 2002 ilerleme raporu, daha önceki raporlarda olduğu gibi Türk demokrasininin eksikliğine vurgu yapmaktadır.

¹⁶⁰ Türkiye Avrupa Birliği ilişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, Ankara, 2000, s. 141

¹⁶¹ A.g.e., s. 142

Türkiye'nin Kopenhag Kriterlerine uyum sürecinde yapması gerekenler özetle şu şekilde ifade edilmektedir:¹⁶²

* Düşünce ve anlatım özgürlüğünü sınırlayan anayasa maddelerinde değişiklik yapılmalıdır

* İnsan haklarını ihlal eden uygulamalara son verilmeli, kişi dokunulmazlığı ve özgürlüğünü kısıtlayan hükümler yasalardan çıkarılmalıdır.

* Kollektif özgürlükler kapsamında yer alan, dernek kurma, toplantı ve gösteri yürüyüşleri, sendikal özgürlüklere ilişkin mevzuatta demokratik toplumlarda olması gereken düzenlemeler gerçekleştirilmelidir.

* Sivil Toplum Kuruluşları, anayasal güvenceye ve statüye kavuşturulmalıdır.

* Seçim sisteminde düzenleme yapılarak daha adil hale getirilmeli ve siyasi partiler rejimi demokratikleştirilmelidir.

* Yargı bağımsızlığını sınırlayan hükümler kaldırılmalı, yargı organlarını ve hakimleri dolaylı da olsa idarenin denetimine sokan hükümler anayasadan ayıklanmalıdır.

* İdarenin eylem ve işlemlerine yargı yolunu kapatan anayasa hükümleri yeniden düzenlenmelidir.

* Adil yargılama hakkının bir parçası olarak, yargının yükünü azaltıcı ve yargılama sürecini kısaltan düzenlemeler yapılmalıdır. Adli kolluk kuvveti kurulmalıdır.

* İletişim özgürlüğünü kısıtlayan hükümler kaldırılmalı, basın ve yayım kuruluşlarının bağımsızlıkları güçlendirilmeli, cezalar azaltılmalıdır.

2.4. Türk Demokrasinin Yaşadığı Sorunlar

Bir yaşam biçimi olan demokrasinin tüm kurum ve kurallarıyla hayata geçirilebilmesi için öncelikle devletin buna uygun biçimde örgütlenmesi ve işletilmesi gereklidir. Demokratik gelenekleri güçlü olan toplumlarda bile, eğer devlet demokratik bir biçimde örgütlenmemişse, demokrasiyi hayata geçirmek imkansız hale gelmektedir. Demokratik refleksleri zayıf olan toplumların demokrasiye hazır hale gelmelerinde ise en büyük unsur demokratik yönetimin varlığıdır. Demokrasi için ilk koşul, devletin demokratik olmasıdır.

Türkiye'de de demokrasinin gelişmemesi, demokrasi kültürünün oluşmamasının altında da devletin demokratik bir biçimde örgütlenememesi soru-

¹⁶² A.g.e, s. 148

nu yatmaktadır. Devlet, demokratik bir biçimde örgütlenemeyince, toplum da bundan olumsuz bir biçimde etkilenmekte ve demokratik ülkelerde olmaması gereken uygulamalar ortaya çıkabilmektedir. Hukuk devleti ilkesi zedelenmekte, özgürlükler kısıtlanmakta, insan hakları ihlal edilebilmektedir... Demokrasinin can damarı olan hak ve özgürlükler kısıtlanınca, bireyler kendilerini baskı altında hissetmekte, bu durumda devlet de demokratik olma özelliğini yavaş yavaş yitirmeye başlamaktadır.

Demokrasinin evrensel standartları vardır. "Kişiyeye ya da ülkeye özel" demokrasi kavramı kabul edilemez. Küreselleşme sürecinde demokratik bir ülke olabilmek için bu evrensel standartlara uymak, onların gereklerini yerine getirmek gerekmektedir. Bu yapılmadığı takdirde hem çağın gerisine düşüyor, hem de küreselleşme çağında demokratik olmayan ülkeler ekonomiden siyasete kadar hemen her alanda çeşitli zorluklarla karşılaşılıyorlar, işbirliklerin ve ortaklıkların dışında kalarak adeta yalnızlığa mahkum ediliyorlar.

Türkiye'de de demokratikleşmenin önünde ciddi engeller bulunmaktadır. Başta siyasal sistemin işleyişinde yaşanan tıkanıklıklar olmak üzere hukuk devleti ilkesinin tam olarak tesis edilememesi, düşünce özgürlüğü ile insan haklarının istenilen ölçülerde sağlanamaması, gelir dağılımındaki anormal bozukluk ile bölgesel eşitsizlik ülkemizin demokratikleşmesine sekte vurmaktadır.

Ayrıca Türkiye'de demokrasinin önündeki en büyük engellerden birinin de "sanayisizlik" olduğu vurgulanmaktadır. Sanayi ve demokrasi arasında önemli bir ilişki olduğuna dikkat çeken Hocaoğlu, "bütün dünyada sanayi toplumu haline gelememiş ülkeler aynı zamanda demokratik toplum haline de gelememişlerdir. Sanayileşmesini tamamlamış olup da demokrasinin dışında kalan tek bir ülke olmadığı gibi, sanayileşmemiş ülkelerin arasında bir tane bile demokratik ülke bulunmamaktadır" demektedir. Hocaoğlu, Türkiye'deki demokratikleşmeye karşı ciddi direncin ancak sanayileşme ile kırılabileceğine inanmakta ve sanayileşme arttıkça demokratikleşmenin de önünün açılacağını belirtmektedir.¹⁶³

Türkiye'de demokrasi açısından ciddi sıkıntılar yaşandığını belirten Hüsnü Erkan, bu yüzden Türkiye'de demokratikleşmenin stratejik önceliğe sahip bir konu olduğuna dikkat çekmektedir. Türkiye'de demokrasinin görünümüne bakıldığında hiç de içacıcı bir durumun olmadığını belirten Erkan, Türk demokrasisinde yaşanan sorunları ana başlıklar halinde şöyle sıralamaktadır:¹⁶⁴

¹⁶³ Durmuş Hocaoğlu, "Türkiye Ve Demokrasi", **Yeni Türkiye Dergisi Türk Demokrasi Özel Sayısı**, Yıl, 3, Sayı,17, Ankara, 1997, s. 35

¹⁶⁴ Hüsnü Erkan, **Bilgi Uygurluğu İçin Yeniden Yapılanma**, İmge Kitabevi, Ankara, 2000, s. 225-230

* Demokrasinin temelinde özgür ve bağımsız, yani 'bireyci kişilik modeli' varken, Türk siyasi modelindeki kişi egemenliğinde 'bağımlı ve sosyal kişilik modeli' geçirlidir. Bağımlı kişiliğin "kontrol odağı" kendi içinde değil, başka bir üst otoritededir. Üst otoriteden emir alınarak harekete geçilir ve karar üst otoriteden beklenir. Bu nedenle kişi dokunulmazlığı ile temel özgürlükler anayasamızda yer almasına karşın ülkemizde ciddi bir insan hakları sorunu yaşanmaktadır.

* Kişi egemenliği modeli, kapalı toplum yaratıyor. Türkiye'deki kapalı toplum modeli kişisel güçle sınırlı kaldığı için örgütlenme düzeyi de görece kısım kalıyor. İnsanlar kendi güç pozisyonlarıyla orantılı olarak kapalı toplum modelleri yaratıyorlar. Açık toplum yerine, kişi egemenliğinin yarattığı, bağımlı insanların kendi inisiyatifini kullanmadığı kapalı devreler, Türk politikasındaki örgütlenmeyi, çoğulculuğu ve katılımı engelliyor. Politikaya da daha çok kişi egemenliği biçiminde güç pozisyonuna sahip kişiler egemen oluyor. Bu kişiler ülke sorunlarını çözmek yerine kendi egemenliklerini daha da pekiştirmek için çaba harcayınca, ülke sorunları da çözümsüz kalıyor.

* Kişi egemenliği modeli demokrasinin temel unsuru olan seçimlere de yansıyor. Kişi egemenliği nedeniyle seçimlerde devamlı olarak egemen pozisyondakiler seçiliyor. Böylece seçimlerden beklenen yenilenme işlevi yerine getirilemiyor. Bu nedenle Türk demokrasisi, "şekli ve seçimlik demokrasi" olmaya devam ediyor.

* Çağdaş çoğulcu demokrasilerde parlamento çoğunlukla örgütlü sosyal grupların temsilcilerinden oluşmaktadır. Oysa Türkiye'de kişisel katılmada herkes kendini temsil ettiği için sosyal kesimler ve onların çıkarları parlamento yeterince yansımamaktadır. Bilgi toplumu katılımcı demokrasiye dayanır. Ancak Türkiye'de örgütlerin kişilere bağlılığı, katılma sürecini engellemektedir. Sosyal gruplar ve onların ortak çıkarlarından daha çok, güçlü kişilerin egemenliği, keyfilğe dayalı politik uygulamalara kaynaklık etmektedir.

* Demokrasilerde iktidarın gücünün yine demokratik yollarla sınırlanması gereklidir. Ancak Türkiye'de örgütlü katılımın yaygın olmaması nedeniyle, demokratik kontrol mekanizmaları yetersiz kalmaktadır. Durum böyle olunca da, yönetenler, iktidar imkanlarını kullanarak kontrol fonksiyonu yapması gerekenleri de kendi kontrolleri altına alabilmektedirler.

* Demokrasilerde devletin temelini hukuk, yani ilke ve kurallar oluşturur. Bu sayede keyfilik de ortadan kalkar. Oysa Türkiye'de demokrasi kültürü tam olarak yerleşmediği için, hukuk kuralları çoğu kez uyulması gereken ilkelere değil, aksine etraftan dolaşılması gereken engeller olarak görülmektedir.

* Türkiye'de kişi eğemenliğinin varlığı, başarı ilkesini de devre dışı bıraktıyor. Bunun yerine "ilişki" ilkesini ikame ediyor. İlişki ilkesi, politik ve sosyal bağımlılıklara dayalı olduğu için, demokrasi ve ekonomik gelişme yonun-de değil, kişi eğemenliklerini guctlendirici yonde işliyor.

* Türkiye'de toplumsal hayatın her dizeyinde kişi eğemenliklerinin ve bağımlı kişilik yapısının yaygınlığı, demokrat insanların ve demokratik davranışların sınırlı kalmasına yol açmaktadır. Bu nedenle Turk demokrasisi, demokratları olmayan bir demokrasi gorunumu arzetmekte, şekli olmaktan kurtulamamaktadır.

* Türkiye'de, ozgur ve bu ozgurlugunu sorumluluk bilinci içinde kullanan kamuoyundan soz etmek de mumkun degildir. Kamuoyu oluşturmada on planda olan işadamları ve medya kuruluşları, karşılıklı çıkar ilişkileri nedeniyle ozgur bir kamuoyunun oluşumunu engellemektedir.

Erkan'ın da dikkat çektiği gibi, Turk demokrasisi hem yapısal hem de uygulamaya donuk pekçok sorun yaşamaktadır. Bu sorunlar ozulmeden demokrasinin bir kultur olarak içselleştirilmesi beklenmemelidir.

AB ile butunleşme çabasında olan Türkiye, oncelikle demokratikleşmenin onundeki engelleri kaldırmalı, demokrasiyi tum kurum ve kurallarıyla hayata geçirmelidir.

Kopenhag Siyasi Kriterleri'ni yerine getiren bir Türkiye, kureselleşme surecinde de hak ettiği yeri almada zorluk cekmeyecektir. Demokrasi, ozgurluk ve insan hakları sorununu ozen Türkiye, ekonomik kalkınmasına hız verebilecek, teknolojik gelişmeleri yakından izleyebilecek, bilgi toplumunun aktif bir uyesi olma yolunda hızlı adımlarla ilerleyebilecektir. Demokrasi sorununu ozen Türkiye, bugun karşı karşıya kaldığı diğer pekçok sorununu da çözme yolunda mesafe katedecektir.

3. AB Süreci ve Türk Siyasal Sisteminin İşleyişindeki Yapısal Bozukluklar

Türkiye’de mevcut siyasal sistemin işleyişinde önemli yapısal bozukluklar bulunmaktadır. Bunların nedenleri arasında, “parti sisteminin parçalanmışlığı, istikrarsız ve etkin olmayan koalisyon hükümetleri, parlamentodışı güçlerin siyasal sürece müdahaleleri ve ülkemizin geleceği için önemli olan reformların siyasi partilerin kısa vadeli politik maliyet kaygılarıyla ertelenmesini” saymak mümkündür.¹⁶⁵

Demokrasilerde “iyi yönetim” denilince akla “etkin yönetim” gelmektedir. Etkin bir yönetim için ise öncelikle ; yönetimin toplumda var olan çeşitli çıkarları temsil etme, birleştirme ve uzlaştırma kapasitesi ile politika üretme ve yenilik yapma kapasitesinin bulunması gerekmektedir.

Bu iki unsuru uzlaştırmak her zaman kolay değildir. Çoğulcu toplumlarda yönetimin yenilik yapma girişimleri direnişe yol açabilmekte, bunun politik maliyetinin yüksek olduğunu düşünen liderler de meşruluğu koruma kaygısıyla yenilik yapmaktan kaçınabilmektedirler.

Gerekli dönüşümü zamanında yapamayan bir yönetim, zaman içinde temsil kapasitesini yitirdiği için meşruluğu sorgulanır hale gelebilmektedir. “Kötü yönetim”, istikrarsız, yetersiz, etkin olmayan ve güçsüz yönetimdir. “İyi yönetim” ise icraat yapabilen ve bu icraatın sorumluluğunu taşıyan yönetimdir.¹⁶⁶

Türkiye’de siyasal sistemin işleyişinde esas sorun, “icraat yapabilen ve bu icraatın sorumluluğunu taşıyan yönetimlerin” eksikliğidir. Böyle bir yöne-

¹⁶⁵ Gündüz Aktan, **Siyasal Rejim Tartışmaları**, TESEV Yayınları, İstanbul, 2000, s. 11

¹⁶⁶ Nihal İncioğlu, “*Siyasal Rejimler: Başkanlık, Yarı Başkanlık Ve Seçilmiş Başkanlık Seçenekleri Türkiye’ye Neler Sunabilir?*” Bkz. **Siyasal Rejim Tartışmaları**, TESEV Yayını, İstanbul, 2000, s. 18

timin eksikliği ise beraberinde istikrarsız bir siyasi yapıyı, yetersiz ve güçsüz bir yönetimi getirmektedir. Türkiye’de siyasal sistem, “kötü yönetim” nedeniyle tıkanmakta ve aksamaktadır. Türkiye’nin siyasal sisteminin işleyişindeki bu eksiklikler, Avrupa Birliği’ne üyelik sürecinde ciddi bir sorun niteliği taşımaktadır.

3.1. Parlamenter Rejim Ve Siyasal Sistem Krizi

Türkiye’de uygulanan siyasal rejim türü, “parlamenter rejim” dir. Parlamenter rejimin belirleyici özelliği “hükümetin yasama organının güvenine sahip olması zorunluğu ve bu nedenle yasama çoğunluğu önünde sorumlu olması ilkesi” dir. Türkiye’de uygulanan rejimin temel niteliği de bu ilkedir. Hükümetin parlamentoda beliren çoğunluğun iradesine bağımlı olması olgusu, rejimin işleyişini, siyasal partilerin işleyişine sıkı sıkıya bağlamaktadır. Meclis’te beliren parti ya da partiler çoğunluğu, hükümetin arkasında olduğu takdirde sistem rahatlıkla işlemekte, tersi bir sonuç halinde ise sistem, sıkıntılı bir sistem olarak işlemektedir. Parlamenter rejimde tüm siyasal kurumlar tek bir meşruluk kaynağı olan Meclis seçimlerinden, bu seçimler sonucu oluşan çoğunluktan beslenmektedir. Sistemin işleyişindeki kilit unsur, Meclis’te beliren bu çoğunluk ve onun iradesidir.¹⁶⁷

Parlamenter sistemi oluşturan faktörlerin birbirleriyle uyumsuz olması Türkiye’de siyasal sistemi krize sokmaktadır. Türkiye’deki parlamenter sistemin iyi işlememesinin nedenleri şöyle sıralanmaktadır:¹⁶⁸

* Türkiye’de siyasal sistem tek merkezli olarak işlemektedir. Sivil toplum örgütleri, yerel yönetimler gibi unsurlar iktidarı paylaşmamakta, paylaşsa bile çok etkisiz kalmaktadır.

* Parlamento, siyasal parti liderlerinin istekleri doğrultusunda oluşmaktadır. Siyasal partilerin yapısı lider oligarşisini beslemekte, seçimlerde çoğunlukla parti liderlerinin seçtiği kişiler Meclis’e girmektedir.

* Türkiye’de, siyasi partilerde önemli bir parçalanmışlık mevcuttur. Ayrıca siyasal partiler anayasal kurallara karşın kendi içlerinde demokratik olmayan esaslara göre yönetilmektedir. Partiler, liderlere ve onların tercihlerine endeksli kurumlar biçiminde ortaya çıkmaktadır. Türkiye’de tüm siyasal yaşam, “liderlerine endeksli” siyasal partiler etrafında bütünleşmektedir. Böyle olunca da parlamenter sistem daha baştan aksamakta, sağlıklı işleminin önüne geçilmektedir.

¹⁶⁷ Sühely Batum, “1990’larda Dünya’da Ve Türkiye’de Siyasal Rejim Tartışmaları”, Bkz. **Siyasal Rejim Tartışmaları**, TESEV Yayını, İstanbul, 2000, s. 57

¹⁶⁸ A.g.e, s. 58

* Türkiye’de devlet ile toplum, devlet ile vatandaş arasındaki ilişkilerin tutarlı bir temele ve işleyişe dayandırılmaması da parlamenter sistemin işleyişinde önemli sıkıntılara neden olmaktadır. Bu sıkıntılar hem toplumsal hem de hukuksal sorunlara yol açmakta, siyasi sistemin işleyişindeki aksaklıkları çözmede de önemli bir engel teşkil etmektedir.

Türkiye’nin temel sorununun hükümet sistemi tercihiyle ilgili olmadığına vurgu yapan Erdoğan ise, asıl sorunun siyasal sistemin özgürlükçü ve demokratik bir özellik taşınamamasından kaynaklandığına dikkat çekerek, “Türkiye’nin asıl sorunu ideolojik iddiası, bürokratik tahakkümcü yapısı, otoriter devletçi geleneği, devletin şubesi gibi olan partileri, bünyevi bir özelliği halini almış bulunan vesayetçi yapısı, rant dağıtma mekanizması şeklindeki örgütleniş ve işleyiş ve yerleşik düzenin meşrulaştırıcısı olarak işleyen medyası ile, bir bütün olarak siyasal sistemin özgürlükçü ve demokratik bir özellik taşınamaması sorunudur...” değerlendirmesini yapmaktadır. Türkiye'nin kendisini dönüştürmesi gereken modeli "anayasal demokrasi" olarak tanımlayan Erdoğan, “siyasi kurumlar, yönetme dahil, mümkün olduğunca demokratikleştirilmeli ve siyasi kurumların hesap sorulabilirliği sağlanmalıdır” demektedir.¹⁶⁹

3.2. Siyasal Partiler Ve Seçim Sistemindeki Eksiklikler

Demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları olan siyasi partiler, siyasi sistemin sorunsuz işleminde de büyük rol üstlenmektedirler. Sivil toplum örgütlerinin kamuoyunun siyasal sistemle bağlantısını kurmada yetersiz kalması da, siyasal partilerin rollerini daha da artırmaktadır.

Siyasi partilerin bu önemli işlevi dolayısıyla da siyasal sistemin işleyişindeki problemlerden, ekonomik, kültürel sorunlara kadar pekçok konuda siyasi partiler ve siyasal kadrolar sorumlu tutulmaktadır. Toplumun sıkıntıya sokan tüm sorunların çözümü siyasal partilerden beklenmekte, onlara çok büyük sorumluluk yüklenmekte ve bu sorumluluk olgusu da toplumun demokratik siyasal sistemle olan ilişkisini hatta demokratik siyasal sisteme bakış açısını da etkilemektedir.¹⁷⁰

Siyasi partiler, demokratik hayatın vazgeçilmez unsurları olmalarına karşın ne yazık ki ülkemizde çeşitli sorunlarla içiçe yaşamakta ve bu sorunlar siyasal sistemin işleyişini olumsuz etkilemektedir. Siyasi partilerin sorunlarının başında örgütlenme biçimleri gelmektedir. Siyasi Partilerin iç işleyişleri demokratik biçimde gerçekleşmemektedir.

¹⁶⁹ Mustafa Erdoğan, “Türkiye’nin Sistem Arayışı”, Bkz. **Siyasal Rejim Tartışmaları**, TESEV yayını, İstanbul, 2000, s. 83

¹⁷⁰ Süheyl Batum, **Türkiye’de Demokratikleşme Perspektifleri Ve AB Kopenhag Siyasal Kriterleri / Siyasal Partiler**, TÜSİAD Yayınları, İstanbul, 2001, s. 7

Siyasi partilerin toplum gözünde de itibarları zedelenmiştir. Özellikle son yıllarda kimi siyasal yolsuzluklara bazı siyasi partilerin ve yetkili kişilerinin adının karışması kamuoyunun güvenini iyice sarsmıştır. Yapılan tüm kamuoyu araştırmalarında siyasi partilere ve milletvekillerine güvenin giderek azaldığı görülmektedir. Ülkemizin demokratikleşmesi açısından siyasal sisteme ve siyasal aktörlere duyulan bu derin güvensizlik duygusunun ortadan kaldırılması ve toplum ile devlet arasında yeni bir 'toplum sözleşmesi' yapılması zorunludur.¹⁷¹

Siyasi sistemin tıkanma nedenlerinden biri de seçim sistemidir. Seçim sistemindeki eksiklik ve yanlışlıklar, milli iradenin sandığa tam olarak yansımamı engellemektedir. Nitekim, araştırma sonuçları kamuoyunun da seçim sisteminin çok kötü işlediği konusunda birleştiğini göstermektedir. Halkın yüzde 79'u seçim sisteminin çok kötü işlediğini belirtmektedir. Halkın yüzde 53'ü mevcut seçim sisteminin küçük partilerin Meclis'e girmesini engellemeyi amaçladığına inanmaktadır.¹⁷²

Mevcut siyasi partiler işleyişiyle AB'ye üye olma yolunda yürüyemeyeceğimiz ve demokratikleşme çabalarımızda mesafe katedemeyeceğimiz açıktır. Siyasi Partilerin işleyişindeki çarpıklıklar ve yanlışlar nedeniyle siyasal sistemimiz de tıkanma noktasına gelmiştir. Siyasi Partilere güven duymayan kamuoyu, aynı zamanda siyasi sisteme de inancını kaybetmektedir. Siyaset kurumuna güvenini kaybeden, ülke sorunlarını siyasetçilerin çözemeyeceğine inanan halk, demokrasidışı arayışlara prim verir duruma gelecektir. Bu elbette hiçkimse istemeyeceği bir durumdur.

Türkiye, siyasi sistemindeki tıkanıklıklar nedeniyle demokratikleşme yolunda yeterince hızlı ilerleyememekte, Avrupa Birliği'ne üye olabilmesi için yapması gereken reformları gerçekleştirememektedir. Bunlar yapılmadığı için de ülkemiz başta ekonomik olmak üzere sosyal ve siyasal pekçok alanda sıkıntı çekmektedir. Türk demokrasisi sağlıklı bir siyasal sistem ile beslenmedikçe başarıya ulaşmak mümkün olmayacaktır.

¹⁷¹ A.g.e, s.8

¹⁷² Seçim sistemi ve Siyasi Partiler Araştırması, TÜSİAD yayınları, İstanbul, (2 cilt) s. 70

4. Demokrasi Kültürü Perspektifinden Türkiye'nin Siyasal Kültürü

Bugün Türkiye'de demokrasinin işleyişinde önemli sorunlar yaşanmaktadır. Bu sorunların nedenleri, siyasal sistemin işleyişinden başlamakta; hukuk devleti ilkelerinin uygulanamamasına, adaletsiz gelir dağılımına, hak ve özgürlükler üzerindeki baskılara kadar uzanmaktadır.

Demokrasilerin gelişmesinde, siyasal kültür önemli bir rol oynamaktadır. Siyasal kültür demokrasiyle uyum içinde olduğu zaman, demokrasinin önündeki engeller kalkmakta, demokrasi gelişip büyüyecek zemin bulabilmektedir.

4.1. Siyasal Kültür Kavramı

Siyasal kültürü "insanların içinde yaşadıkları toplumun yönetimiyle ilgili algı, ilgi, bilgi, değer ve eylemleri ile bunları etkileyen maddi ve manevi şartların bütünü" olarak tanımlanmak mümkündür.¹⁷³

Siyasal kültür genellikle bütünsel kültürün siyasal yönleri olarak da algılanmaktadır. Böyle bir yaklaşıma katılmayan Duverger, siyasal kültür kavramını daha açık bir hale getirmek için onun bütünsel, yerel ve altkültürlerle ilişkilerinin kurulması gerekliliğini belirtmektedir.¹⁷⁴

Bir toplumun siyasal kültürü, toplum üyelerinin siyasal nesnelere karşısındaki değerleri ve yönelimleriyle, siyasal semboller hakkındaki ampirik inançlarından oluşmaktadır. Siyasal kültür bir yandan kamusal olaylardan diğer yandan da özel deneyimlerden beslenmektedir. Siyasal kültür, bir toplumun temel

¹⁷³ Özer Ozankaya, "Prof. Dr. İnan Özer'in Siyasal Kültür, Demokrasi Ve Demokratik Değerler Adlı Makalesinin Değerlendirilmesi" Bkz. (www.liberaldt.com)

¹⁷⁴ Maurice Duverger, **Siyaset Sosyolojisi**, Varlık Yayınları, İstanbul, 1995, s.88

siyasal değerlerine de biçim vermektedir. ¹⁷⁵

Almond ve Verba 1958/1963 yılları arasında A.B.D, İngiltere, Almanya, İtalya ve Meksika'da yaptıkları araştırmada "siyasal kültür demokrasinin gelişmesine destek mi yoksa engel mi oluyor?" sorusuna cevap aramışlardır. Araştırma sonucunda üç ayrı siyasal kültür düzeyi saptanmıştır: Yerel kültür, tebaa kültürü ve katılımcı kültür. Bu sınıflamada, katılımcı kültür tipinin olduğu ve yaşandığı toplumlarda demokratik işleyişin varlığı saptanmıştır. Katılım, seçme, denetleme, ilgi ve bilgi sahibi olma gibi davranışlar çoğulcu ve katılımcı kültürlerde görülmektedir. ¹⁷⁶

4.2. Türk Siyasal Kültürünün Özellikleri

Ülkemizdeki siyasal kültür ortamına baktığımız zaman bazı önemli eksiklikler hemen göze çarpmaktadır. Bu eksiklikler de öncelikle siyasal kültürümüzün "bize özgü" olan niteliklerinden kaynaklanmaktadır. Siyasal kültürümüzün belli başlı özelliklerini şöyle sıralamak mümkündür: ¹⁷⁷

* Toplumumuz kendini dayanışmacı bir cemaat olarak algılamaktadır. Toplum kendi içinde yeterince farklılaşmamıştır. Herkes kişiliğini topluluk içinde bulduğu, topluluk dışında algılayamadığı bir bütün olarak görmektedir. Bu durum da siyaset alanını yakından etkilemektedir. Farklılaşmanın ifadesi güçleşmekte, farklılaşmanın dile getirilmesi bölücü bir eylem olarak değerlendirilmektedir. Düşünce üzerine sınır koyma eğilimleri de artmaktadır. Toplumda ortalamadan sapan davranışlara ve görüşlere karşı hoşgörüsüz bir tutum takınılmaktadır. Toplumun dayanışmacı bir cemaat olarak algılanması, toplumsaldan daha alt düzeyde ifade edilen çıkarların seslendirilmesine olumsuz yaklaşılmasıyla sonuçlanmaktadır. Dayanışmacı cemaat anlayışı ortalamadan ayrılanların toplum dışında görülmesini de beraberinde getirmektedir. Bu anlayış gerek toplumun tümü gerekse de toplumdaki alt gruplar için geçerlidir. Ayrıca siyasal kültürümüz bireysellikten çok toplumsallığa önem vermektedir. Birey/Toplum ilişkilerinde eşitlik görülmemekte, toplumun bireyin önünde bulunduğu varsayılmaktadır.

* Toplumsal hayatımız, sosyal, siyasi, iktisadi ve diğer alanların ayrışmadığı bir bütün olarak algılanmaktadır. Bu algılama sonucu toplumsal hayatın bütün alanları siyasetle ilgili görülmekte ve siyasetin müdahale alanının kapsamı çok genişletilmektedir. Demokratik sisteme taşıyamayacağı kadar büyük

¹⁷⁵Samuel P. Huntington, Jorge I. Dominguez, **Siyasal Gelişme**, Çeviren: Ergun Özbudun, Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Ankara, 1995, s. 19

¹⁷⁶Ozankaya, **a.g.m.**, (www.liberaltdt.com)

¹⁷⁷İlter Turan, "*Türkiye'de Demokrasi Kültürü*" Bkz. **Demokrasi Kültürü**, Aybay Yayınları, İstanbul, 1996, s. 25

yükler yüklenmektedir. Toplumda siyasetin sınırı bu anlayış yüzünden belli değildir. Vatandaş hertürlü isteğinin devlet tarafından karşılanmasını beklerken, devlet de kendisinde her alana sınırsız müdahale hakkını görmektedir. Hertürlü isteğin devlet tarafından karşılanmasının beklenmesi beraberinde herşeyin siyaset aracılığıyla elde edilebileceği düşüncesini de getirmektedir. Bu da demokrasinin işleyişini zorlaştırmaktadır.

* Toplumumuzda merkezi devlet dışında, özerk kurumlar veya topluluklar yeterli düzeyde bulunmamaktadır. Devlet, kendisi dışındaki kurum, kuruluş ve topluluklar karşısında kayıtsız bir üstünlüğü sahip olarak görülmekte, bunlar devlete tabi olması gereken birimler olarak değerlendirilmektedir. Halbuki, demokrasilerde özerk kurum ve topluluklar devletin desteğine, onayına gerek duymaksızın varlıklarını sürdürebilmekte, siyasal sürece kendi inisiyatifleriyle katılabilmektedirler. Türkiye'de özerk olması gereken kuruluşlar, dernek ve vakıflar yasalarla iktidarın görüşlerine uygun hareket etmeye itilmekte, baskı altında tutulmaktadır. Toplumun yönetim sürecine örgütlü bir şekilde katılmasının önü tıkanmaktadır.

* Siyasal kültürümüzde uzlaşmaya değer verilmemektedir. Toplumsal anlayışlarımızdan ödün vermek bir zaaf belirtisi olarak görülmektedir. Buna karşılık, siyasal demokrasi; farklı çıkarlar arasında yapılan ve herkesin uzlaşarak biraz kazandığı, fakat kimsenin tamamen kazanmadığı bir yarışı öngörmektedir. Uzlaşma rejimi olarak tanımlanan demokrasiyle, uzlaşmacı olmayan kültür arasında sürekli bir gerilim yaşanmaktadır.

* Siyasal kültürümüzde ayrıca "siyasal seçkincilik" anlayışı da görülmektedir. Siyasal seçkincilik, belirli niteliklere haiz kişilerin toplumu yönetmekte özel hak sahibi olduğuna ilişkin bir anlayıştır. Merkezden değişim modeli, niteliği itibarıyla, seçkinci bir toplumsal değişim modelidir. Bu modelde toplumsal değişimin öncülüğünü bürokrasi ile aydınlar yapmakta ve bunlar doğrusunu, iyiyi, güzeli kendilerinin bildiklerini varsaymaktadırlar. Oysa günümüzde böylesine "merkezden değişim modeli" terk edilmiştir. Türkiye'de özellikle bürokrasinin hala böyle bir işleve sahip olduğu görülmekte; gelişmiş demokrasilerde kamu hizmetçisi niteliği ağır basan bürokratlar ülkemizde devletin topluma göre üstün bir konumda olduğu ideolojisini ön plana çıkarmakta ve bu davranış da toplum tarafından fazlaca yadırganmamaktadır. Bu da siyasal kültürümüzde demokrasiyi zedeleyen önemli bir unsur olarak görülmektedir.

İşte siyasal kültürümüzün uzlaşmadan uzak, devleti merkez alan, farklı düşünce ve fikirlere tahammül edemeyen bu yapısı nedeniyle ülkemizde demokratikleşme yönünde ciddi reformların yapılmasında güçlük çekilmektedir. Demokrasi kültürünün ülkemizde yerleşebilmesi için mevcut siyasal kültürü-

müzün eksikliklerinden arındırılması zorunludur.

4.3. Demokrasiyi yaşatabilme yeteneği

Demokrasi ile siyasal kültür arasındaki ilişkiyi inceleyen Ersin Kalaycıoğlu, demokrasinin kurumları olan ve birbirinden hukuken ayrı olarak yapılandırılmış meclis, yürütme ve yargıyı, siyasal partileri, gönüllü kuruluşları fiilen oluşturmanın ve siyasal hakları hukuk sistemine uyarlamının "kolay bir iş" olduğunu belirttiikten sonra asıl zor olanın siyasal değer, inanç ve tutumların demokrasiye uyarlanması olduğunu vurgulamaktadır. Siyasal sistemlerin demokrasiyi yaşatabilme yetenekleri büyük ölçüde siyasal kültüre bağlı olmaktadır.¹⁷⁸

Kalaycıoğlu, demokrasinin ancak "özel bir siyasal kültür ortamında" gelişeceğini belirtmektedir. Demokrasi bir rekabet ortamı içermektedir: Adaylar ve siyasal partiler rekabet edecekler, bazıları kazanacak, bazıları da kaybedecektir. Kaybetmek tahammül edilemez bir şey olarak algılanmamalıdır. Bunun için de öncelikle toplumsal hoşgörüyü ihtiyaç vardır. Hoşgörü, demokrasinin ilk temel kültürel ögesini oluşturmaktadır. Kalaycıoğlu, demokrasinin diğer kültürel öğelerini şöyle sıralamaktadır:¹⁷⁹

* Hoşgörü kadar önemli bir diğer kültürel öge de başkalarıyla birlikte hareket edebilme yeteneğidir. Farklı kişilerle ortak hedeflere yönelik çalışmanın ilk koşulu da başkalarına güven duymaktır. Güvenin olmadığı yerde demokratik örgütlerin işlerlik kazanması mümkün değildir.

* Kişilerin demokrasinin kurum, kural ve kuruluşlarına güven duymaları da gereklidir. Demokrasinin siyasetçisine, yasama meclisine, yargısına, polisine, memuruna güvenmeyen bir vatandaşın, demokrasinin gerektirdiği siyasal hayata katılımında da bir amaç görmeyeceği ve bu koşullarda demokrasinin de işlerlik kazanamayacağı açıktır.

* Demokraside vatandaşın siyasal kararlar üzerinde etkisi olabileceği duygusuna sahip olması gereklidir. Eğer siyasal etkinlik duygusu olmazsa, vatandaş yanlış alındığına inandığı bir siyasal kararı gördüğünde bunun düzeltilmesi için harekete geçerek siyasal otoriteleri etkileyip kararı değiştirmenin mümkün olduğuna inanmazsa, o zaman siyasal katılımın oluşması da zor olacaktır.

Kalaycıoğlu, siyasal kültürü oluşturan unsurları, ülkemizin siyasal kültür ortamıyla kıyasladığında ortaya hiç de içaçıcı olmayan sonuçlar çıkmaktadır. Dünya değerler araştırmasına dayanarak, ülkemizdeki siyasal kültür ortamını

¹⁷⁸Ersin Kalaycıoğlu, "*Türkiye'de Siyasal Kültür Ve Demokrasi*", Bkz. **Türkiye'de Demokratik Siyasal Kültür**, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara, 1995, s. 49

¹⁷⁹ **A.g.e.**, s. 50

başka ülkelerin siyasal kültür ortamlarıyla kıyaslayan Kalaycıoğlu, ülkemizin siyasal kültür ortamında önemli eksiklikler bulunduğunu, bunun da demokrasimizin gelişmesine zarar verdiğini belirtmektedir. Kalaycıoğlunun saptamaları şunlardır:¹⁸⁰

* Türkiye'de ciddi boyutlarda bir hoşgörüsüzlük ortamı mevcuttur. Bunun demokrasinin gereği olan yarışan veya rekabet eden partiler arasındaki ilişkileri dejenere etme veya siyaseti itidali tamamen terk ederek yapılan bir savaşa dönüştürme eğilimi vardır. Bu eğilim, hem siyasal seçkinler arasındaki temasları hem de seçmenler arasındaki ilişkileri kavga ve dövüş noktasına kadar sürükleyebilmektedir. Türkiye'de demokrasi pekiştirilmek isteniyorsa, demokrasi ve hümanizm ağırlıklı bir eğitim modeli uygulanmalıdır.

* Türkiye'de bireylerin birbirine olan güveni de son derece azdır. Bireyler arasındaki bu güvensizlik gönüllü örgütlenmenin çoğalmasını engellemekte, böyle olunca da demokrasiye katılım büsbütün güçleşmektedir.

* Türkiye'de demokrasinin kültürel sorunları, siyasal tutumlardan çok, kökleri çok daha derinlere giden ve kolay kolay değişmesi beklenmeyecek türden tutumlarda aranmalıdır. Türkiye'yi yöneten siyasi otoriteler, en azından ne kadar hoşgörüsüz ve birbirine güvenmeyen bireylerden oluşan bir toplumu yönettiklerinin farkına varmalı, bu bilinçle hareket etmelidirler. Türkiye siyasal kültüründeki sorunları çözmedikçe, sürekli olarak siyasal yarışmayı savaşa dönüştürme eğiliminde olan bir ortamda, demokrasi ile yönetilmeyi bunalım-ı yönetim ile özdeşleştirmenin ötesine geçemeyecektir.

Kalaycıoğlu'nun dikkat çektiği hoşgörü, uzlaşma ve işbirliği kavramları ne yazık ki siyasal kültürümüzün eksik yanlarını oluşturmaktadır. Ama son yıllarda gençlerin siyasete olan yakın ilgileri ve siyasal aktörlerin verdikleri ılımlı mesajlar bu eksikliklerimizi zaman içinde giderebileceğimiz umudunu vermektedir.

4.4. Türkiye Değerler Araştırması'nda

Türk Siyasal Kültürünün Görünümü

Türkiye değerler araştırması da siyasal kültürümüzün DNA'sı hakkında önemli ipuçları vermektedir. Ülkemizin sosyal, siyasal ve ekonomik değerlerini araştıran "Türkiye değerler araştırması" aynı zamanda siyasal kültürümüzün bize özgü olan yanlarını da ortaya koymaktadır.¹⁸¹

¹⁸⁰ A.g.e, s. 51

¹⁸¹ Yılmaz Esmer, **Devrim, Evrim, Statüko: Türkiye'de Sosyal, Siyasal, Ekonomik Değerler**, TESEV Yayınları, İstanbul, s.1

Araştırma sonuçlarına göre, siyasal kültürün çok önemli bir unsuru olarak nitelendirilen "güven" konusunda ülkemizde ciddi bir sorun yaşandığı görülmektedir. 1990 ve 1997 Türkiye değerler araştırmasında toplumun bireylerinin birbirine duyduğu güveni ölçmek için şu soru sorulmuştur: "Sizce, genelde insanların çoğuna güvenilebilir mi? Yoksa başkalarıyla herhangi bir ilişki kurarken veya iş yaparken hiçbir zaman dikkati elden bırakmamak mı gerekir?" Bu soruya "genelde insanların çoğuna güvenilebilir" cevabını verenlerin 1990 yılındaki oranı sadece yüzde 10 iken, bu oran 1997 de daha da düşerek yüzde 6.5'e inmiştir.¹⁸²

Dünya değerler araştırmasında da "güven" konusunda Türkiye araştırma-ya katılan 43 ülke arasında sondan ikinci sırada yer alarak "bireylerinin birbirine güvenmediği" ülkelerin başında yer almıştır.

Birbirine güvenmeyen insanların çoğunluğu oluşturduğu bir toplumun "birarada iş yapma", "paylaşma", "birbirlerine hoşgörülle yaklaşma" duygularının gelişmeyeceği açıktır. Birbirlerinden devamlı olarak kuşkulanan, karşısındaki insanların "kötü niyetli" olduğu konusunda neredeyse hemfikir olan kişilerin sağlıklı bir toplumsal yapı oluşturmaları da oldukça zor gözükmektedir. Kişilerarası güven ile demokrasi kültürü arasında da sıkı bir bağ olduğu bilinmektedir. Ülkemizdeki bu güvensizlik ortamı, demokrasi kültürümüzün gelişmesini de engellemektedir.

Siyasal katılım konusunda araştırma sonuçlarına bakıldığında Türkiye'nin iyi bir yerde olduğu görülmektedir. Uluslararası karşılaştırmalı oy verme oranları incelendiğinde Türkiye üst yüzde 30'luk dilim içinde yer almaktadır. 1990'lı yılların ortalama oy verme oranlarına göre, Türkiye 163 ülke arasında 36'ncı, 1945/1997 yılları arasında enaz beş seçim yapan ülkelerin dikkate alındığı sıralamada ise 26'nci durumda bulunmaktadır. Türkiye'de son dört genel seçimde (1983, 1987, 1991 ve 1995) oy kullanma oranı hiç yüzde 80'in altına düşmemiştir.¹⁸³

Seçimlerde oy verme oranlarının yüksek olması, siyasal kültürümüz açısından olumlu bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Araştırma sonuçları Türk halkının siyasete ilgisinin arttığını da göstermektedir. 1997 Türkiye değerler araştırması sonuçlarına göre halkın yüzde 13'ü siyasetle "çok yakından", yüzde 46'sı "bir miktar" ilgilenmektedir. "Hiç ilgi duymuyorum" diyenlerin oranı da yüzde 23'dür. Günlük konuşmalarda da siyaset büyük yer tutmaktadır. Sık sık politika tartıştıklarını söyleyenlerin sayısının yüzde 9'dan yüzde 15'e çıkması da bunun bir göstergesi olarak yorumlanmaktadır.

¹⁸² A.g.e., s. 25

¹⁸³ A.g.e., s. 33

Ancak ne varki, siyasete ilgi duyan, siyaset konuşan, siyasal katılım için oy veren Türk halkı, siyaset kurumuna yeterince güvenmemektedir. Bu durum Türkiye değerler araştırması sonuçlarında açıkça görülmektedir.

Türkiye değerler araştırması sonuçlarına göre Türk halkının yüzde 49'u hükümete, yüzde 70'i siyasi partilere ve yüzde 47'si de Türkiye Büyük millet Meclisi'ne güvenmemektedir.¹⁸⁴

Özellikle siyasi partilere duyulan güvenin ciddi bir erezyona uğraması dikkat çekmektedir. Çünkü siyaset, siyasi partiler aracılığıyla yapılmaktadır. Siyasi partilere duyulan güvensizlik, aynı zamanda siyasete ve kurumlarına olan güvensizliği de yansıtmaktadır.

Türkiye değerler araştırmasının sonuçlarına genel olarak bakıldığında şu değerlendirmeyi yapmak mümkündür: "Türkiye'de ciddi bir bireysel güven eksikliği mevcuttur. Bireylerin birbirlerine güvenmemesi, toplumsal hayatta da birtakım sıkıntılara yolaçmakta, toplumsallaşmanın önünü tıkamaktadır. Türk halkı, siyasal kültürün önemli bir unsuru olan siyasal katılım konusunda ise oldukça gayretlidir. Oy verme oranları yüksektir. Ancak halkın siyaset kurumuna karşı bir güvensizliği mevcuttur. Siyasal partilere, siyasal iktidara ve toplumsal hayatı düzenleyen kanunların yapıldığı TBMM'ye güvenmemektedir. Bu güvensizlik oranlarının yüksek olması da endişe vericidir..."

4.5. Türk Siyasal Kültürünün Hastalığı: İktidar Tutkusu

Türkiye'nin siyasal kültüründe partilerin "iktidar tutkusu" da önemli bir yer tutmaktadır. Gelişmiş demokrasilerde pek rastlanmayan bu "iktidar hırsı" nedeniyle hem siyaset yozlaşmış hem de demokrasimizin zaman zaman kesintiye uğramasına zemin hazırlanmıştır. Türkiye'de siyasal partiler iktidara gelmek ve iktidarda kalmak uğruna hertürlü maliyete katlanmak ve hertürlü kuralı çiğnemekte bir sakınca görmemektedirler. Peki ülkemizde iktidarda bulunmak neden bu kadar önemlidir? Turan, bunun nedenini Türk politik sisteminin kendine has özelliklerine bağlamakta ve şu değerlendirmeyi yapmaktadır:¹⁸⁵

"Türkiye'nin yönetim sistemi, aşırı merkezizetçilik öğelerini taşımaktadır. Kamunun denetimindeki mali güç, mal ve hizmetlerin dağıtımı, en son kararın başkente verildiği bir yönetim ağına bağlıdır. Yerel yönetim, merkeze karşı özerkliğe sahip değildir, maddi açıdan merkeze bağımlıdır. Yerel yönetim birimlerinin karar ve eylemleri

¹⁸⁴ A.g.e, s. 42

¹⁸⁵ İter Turan, "Türkiye'de Siyasal Kültürün Oluşumu" Bkz. Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay (Der.) **Türkiye'de Politik Değişim Ve Modernleşme**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, s.381

merkezi yönetimin denetimine ve müdahalesine açıktır. Türk toplumunda devletin gerek politik gerek iktisadi açıdan merkezi konumu, iktidarda olanları dağıtabilecekleri zengin olanaklarla donatmakta, bu olanaklardan iktidar partisini destekleyenler daha fazla yararlanabilmektedir. Bu nedenle iktidarı destekleyen topluluklar ve örgütler, destekledikleri kadroların iktidardan uzaklaşması durumunda önemli kayıplara uğrayacaklarını düşünmekte ve böyle bir olasılıktan çekinmektedirler. İlginçtir ki, iktidara olan bu bağımlılık, iktidar partilerinin desteğini de güvenilmez kılmakta, iktidarda bulunan partiler kendilerini destekleyenlerin istediklerini yeterince vermezlerse, desteğin başka partilere kayması çok kolay olmaktadır. Bu gerçek, partilerin örgüt olarak da varlıklarını sürdürebilmelerini güçleştirmektedir. Ayrıca siyasi partilerin varlıklarının iktidarda kalmaya bağlı olduğunu düşünmeleri, seçimleri "bir ölüm/kalım savaşı" olarak görmelerine de yol açmaktadır. Durum böyle olunca da siyasi partiler seçimleri kazanmak için heryola başvurmaya olağan görmektedirler..."

Siyasal kültürümüzdeki bu "iktidar hırsı", ekonomik gelişmemizi de olumsuz etkilemektedir. İktidara gelen her siyasi parti, kendi yandaşlarını koruyup kollamakta, onlara haksız ve hukuksuz birtakım çıkarlar sağlamaktadır. Bunlar da halkın vergilerinden oluşan kamu maliyesinden yapılmaktadır.

Bunun en çarpıcı örnekleri son yıllarda ortaya çıkmıştır. Ülkemizin 2001 yılında girdiği ekonomik krizin arkasında, siyasi iktidarın kendi yandaşlarına milyarlarca dolarlık haksız kaynak aktarımının yattığı ortaya çıkmıştır. Kredi ve teşvik adı altında dağıtılan kamu kaynakları, yandaşları zengin etmiş ama ülke ekonomisini komaya sokmuştur. Ayrıca onlarca bankanın batışının seyredilmesinde de yine bu yandaşlık ve kayırmacılık olgusu gözlenmektedir.

4.6. Türk Siyasal Kültürü Evrenselleşmeli

Türkiye’de demokrasi kültürünün yerleşmesini engelleyen başlıca nedenlerden biri "bize özgü olan" siyasal kültürümüzdür. Türkiye’nin siyasal kültürü, devamlı olarak yozlaşma, yoksulluk ve yolsuzluk üretmektedir. Bunlar da demokrasinin gelişmesini engelleyen başlıca unsurlardır. Türkiye’de demokrasi tüm kurum ve kurallarıyla yerleştirilmek isteniyorsa mutlaka siyasal kültürümüzdeki bu çarpıklıklar düzeltilmeli; siyasal kültürümüz demokrasiyi engelleyen değil, ona hizmet eden bir konuma getirilmelidir.

Türkiye’nin demokratikleşme çabaları "birtakım çevrelerin" direnişleri ile karşılaşması da siyasal kültürümüzün "kendine özgü özelliklerinden" kaynaklanmaktadır. Halktan kopuk, emir veren, dayatan, şeffaflıktan ve hesap vermekten uzak olan mevcut siyasal kültür anlayışımız, demokratikleşmeye ve

4. Demokrasi Kùltürü Perspektifinden Türkiye'nin Siyasal Kùltürü 109

şeffaflığa ayak diremektedir. Çünkü demokratikleşme, alacakanlık kuşaağının sonunu getirecektir.

5. Hak ve Özgürlükler Perspektifinden Türkiye

Demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve düşünce özgürlüğü AB Köpenhag siyasi kriterlerinin temelini oluşturmaktadır. AB'ye üye olmak isteyen ülkelerin asgari karşılamak zorunda oldukları bu temel konularda Türkiye'nin genel durumuna baktığımızda bazı önemli eksikliklerin olduğu görülmektedir. Hak ve özgürlükler açısından Türkiye'nin atması gereken çok önemli adımlar bulunmaktadır.

5.1. Hukuk Devleti

Devletin bütün işlem ve eylemlerinin hukuk'a ve demokratik bir anayasa-saya uygunluğu anlamına gelen hukuk devleti kavramını, "hukukun önceliği" şeklinde ifade etmek de mümkündür.¹⁸⁶

Devletin hukuka uygunluğunun sağlanmasının esas yolu yargı denetimidir. Bu nedenle hukuk devleti, devletin bütün eylem ve işlemlerinin hukuka uygunluğunun yargı yoluyla denetlenmesini zorunlu kılmaktadır. Hukuk devletinin temel noktaları "hak arama özgürlüğü, yargısal denetim ve yargı bağımsızlığı" dır.

Hukuk devletinin temelini oluşturan hak arama özgürlüğü, yargısal denetim ve yargı bağımsızlığını ayrı ayrı ele alan Bülent Tanör, Türkiye'nin hukuk devleti olma yolunda önemli engellere sahip olduğunu belirtmektedir:¹⁸⁷

Hak arama özgürlüğü: Hak arama özgürlüğü idare'ye, yasama meclisi'ne (dilekçe hakkı) ve yargı mercilerine başvuru haklarını içerir. Hukuk devletinin kişileri ya da yönetenleri ilgilendiren boyutu olan hak arama özgürlüğü konusunda Türkiye'de 1980 sonrası mevzuatında idari ve siyasi başvuru yollarına önemli ve anlamlı sınırlamalar getirilmiştir. Özellikle toplu başvuru-

¹⁸⁶ Bülent Tanör, **Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri**, TÜSİAD Yayınları, İstanbul, 1997, s. 151

¹⁸⁷ **A.g.e.**, s. 151-171

lara karşı konan engeller bunların başında gelmektedir. Ayrıca idari yargı, anayasa yargısı ve adli yargı yollarına başvurma konularında da önemli sorunlarla karşılaşmaktadır. Her üç yargı aşamasında da hak arama özgürlüğünü kısıtlayan birtakım düzenlemeler mevcuttur.

Yargısal denetim sorunları: Yargısal denetim sorunları idari yargı ve anayasa yargısına ilişkin sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır. 1982 anayasasıyla İdari yargının denetim alanı daraltılmıştır. Örneğin, Cumhurbaşkanının tek başına yapacağı işlemlere karşı yargı yolu kapatılmıştır. Ayrıca Yüksek Askeri Şura, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu ile Sayıştay'ın kararlarına karşı yargı yoluna başvurulamayacağı hükmü getirilmiştir. Uyarma ve kınama cezaları için de yargı yolu kapalı tutulmuştur. Türkiye'de idari yargı kararlarının yerine getirilmesinde de önemli sorunlar yaşanmaktadır. Danıştay'ın verdiği yürütmeyi durdurma kararları, çoğunlukla zamanında uygulanmamakta, yargı kararlarına saygı gösterilmemekte, idari yargıya başvuran kişiler mağdur edilmektedir. Türkiye'de idare ile onun denetimi arasında boşluk vardır. Denetimin yargısal yolları mevcuttur ama bunların kullanılması ve kısa sürede sonuç alınması zordur.

Anayasa yargısında ise "denetleme işlevinin sınırlanması" ve "denetim yasakları" sorunu vardır. Anayasa Mahkemesi'nin denetleme işlevine sınırlamalar getirilmesi ile Milli Güvenlik Kurulu'nun kararlarının denetlenemez olması hukuk devletiyle bağdaştırılamamaktadır.

Yargı bağımsızlığı: Türkiye'de yargı bağımsızlığı konusunda özellikle son yıllarda ciddi kaygılar belirmektedir. Yargı organının üst kuruluşlarında görev yapan kişilerin Cumhurbaşkanı tarafından atanması, yargı bağımsızlığını zedeleyen önemli bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Türkiye'deki "yargı birliği değil, yargı ayrılığı" ilkesinin benimsenmesi de yargı bağımsızlığı açısından sorun oluşturmaktadır. Adli ya da idari yargı içinde sürekli oluşturulan yeni bölünme ve ayrılıklar yargının iç bütünlüğünü bozmakta, zayıflatmakta ve dış müdahalelere karşı daha geçirgen hale getirmektedir. Bütünden kopan her bir parça, yürütmeye daha açık ve genel yargı ilkelerine daha uzak bir kimlikle ortaya çıkmaktadır. Adli yargıda "askeri yargı" diye ayrı bir düzenlemenin oluşması ve sivilileri de yargılayabilmesi, bu konuda akla gelen en tehlikeli uygulama olarak gösterilmektedir. Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun yapısı ve işleyişi de yargı bağımsızlığı üzerinde önemli olumsuzluklara neden olmaktadır. Ayrıca hakim ve savcıların idari olarak Adalet Bakanlığı'na bağlı olmaları ve bakanlığın yargı mensupları üzerinde geniş tasarruf hakkına sahip olması da yargı bağımsızlığına ve yargıç güvencesine zarar vermektedir.

Hukuk, demokrasiyi ayakta tutan unsurdur; hukuk devleti yoksa, demokrasiden de söz etmek mümkün değildir. Türkiye, demokratikleşme yolunda çaba harcarken, önceliğini hukuk devletini sağlamaya vermelidir. Çünkü hukuk devleti hem bireysel özgürlükleri güvence altına almakta hem de kamu düzenini sağlamaktadır.

Türkiye'nin devlet ve toplum olarak kendisine Kara Avrupası ülkelerini örnek aldığı ve bu ülkelerin "devlet merkezci" olduğunu belirten Sami Selçuk, "bu ülkelerde hukuku üreten temel güç devlettir. O yüzden de hukuk hep devletten yanadır. Devlet, kendi oluşturduğu hukuk nedeniyle vatandaşlarıyla sürtüşme içindedir ve bu hukuku araç kılarak pekçok şeye el atmış durumdadır" değerlendirmesini yapmaktadır. Oysa Anglo Sakson ülkelerinde "hukukun üstünlüğü" ilkesinin benimsendiğini vurgulayan Selçuk, Türkiye'nin de hukuk devleti ilkesini hayata geçirirken kendisine "hukukun üstünlüğü" ilkesini hedef seçmesini istemektedir.¹⁸⁸

"Hukukun üstünlüğünü benimseyen ülkelerde toplum, sözleşmeci ve uzlaşmacıdır. Kendi kendini düzenler. Saydam ve dışa açıktır. Birey yarışmacıdır. Girişim gücü devlette değil, bireyde ve sivil toplum örgütlerindedir. Devlet merkezci değildir. Toplum çoğulcu olduğundan iktidar tek değil, parçalıdır. Çok kutuplu kurumlar, kuruluşlar devletin bir kısım temel görevlerini de üstlenmişlerdir. Çoğulculuk kurumsal parçalanmayı, işbölümünü meydana getirmiş, toplum kendi hukukunu kendi üretir duruma gelmiştir. Devletin karşısında özerk bir hukuk vardır, herşey üretilen bu hukukun hakemliğinde çözülmektedir. Birey ve devlet, bu hukukun karşısında eşit durumdadır. Toplumun ürünü olduğundan eğemen güç hukuktur. Devlet ikinci plandadır. Hukuk yaşanarak öğretilmekte, uygulanmaktadır. Somuttur, esnektir ve devletten bağımsızdır. Toplum devlet vesayetinde değil, devlet toplumun içindedir. Bu yüzden genellikle yazılı bir anayasaya gerek duyulmamıştır. Bunun sonuçları da ortadadır: Hukuk, devletten bağımsızdır, yargı da bağımsız ve çok güçlüdür, yargı birliği örselenmemiştir..."

Türkiye, hukuk devleti olamamanın sancılarını yaşarken, demokrasiyi bir yaşam biçimi olarak algılamış ülkeler, "hukukun üstünlüğü" ilkesiyle devletle toplum arasındaki duvarları yıkmış durumdadırlar.

Hukukun üstünlüğü ilkesini benimsemiş demokrasilerde önce devlet de-

¹⁸⁸ Sami Selçuk, "1999/2000 Yargı Yılı Açılışı Konuşması" Bkz. Süleyman Doğan(Haz.), **Sivil Demokrasi Çağrısı: Bir Konuşmanın Yankıları**, Birey Yayınları, İstanbul, 1999, s. 45

ğil, birey gelmektedir. Devlet mekanizması, bireye hizmet etmekle görevlidir. Oysa hukuk devleti olma yolunda çaba harcayan ülkemizde toplum hayatının büyük çoğunluğunu devlet şekillendirmekte, "kamu yararı" adı altında hak ve özgürlükleri kısıtlayıcı birtakım düzenlemeler yapılabilmektedir.

5.2. İnsan Hakları

İnsan hakları, "herkesin sahip olduğu bir hak" olarak tanımlanmaktadır. Bir insan, belirli bir işi yapması, muayyen bir rolü icra etmesi, yahut belirli görevleri yerine getirmesi dolayısıyla bu hakları kazanmaz, bu haklar sadece insan olmasından ötürü ona aittir.¹⁸⁹

İnsan haklarının kaynağına bakıldığında karşımıza "doğal haklar" kavramı çıkmaktadır. Devlet, kendisinin oluşturmadığı ve kendisinden önce varolan bu doğal haklarla bağlıdır.¹⁹⁰

İnsan hakları, demokratikleşmenin önemli bir unsurudur. İnsan haklarına saygı, demokrasinin temelini oluşturmaktadır. İnsan hakları ile demokrasi arasında pozitif bir bağlantı olduğuna dikkat çeken Lin Chun, demokrasiyi insan hakları amacını gerçekleştirmek için kullanılan bir araçtır olarak görmektedir.¹⁹¹

Türkiye'nin AB ile bütünleşmesinin önündeki engellerden birini de insan hakları ihlalleri oluşturmaktadır. İnsan hak ve özgürlükleri üzerindeki baskılar bizi hem çağdaş dünyadan koparmakta hem de devlet ile millet arasındaki bağı zedelemektedir.

Doğal haklar doğuştan sahip olduğumuz haklardır; devredilemez ve vazgeçilemez niteliklere sahiptir. Doğal haklar, insanı insan yapan öğelerdir, onları reddetmek kişinin insan olma niteliğini reddetmesi demektir. Doğal haklar, toplumsal ya da siyasal düzenlemelerin eseri değildir, onlardan önce de vardır. Doğal haklar, toplumsal ve siyasal yapıya meşruluk kazandırır. Doğal haklar hiçbir düşünceyle geçersiz kılınamaz, uygulamaları engellenemez. Doğal haklar evrensel, zamana ve mekana bağlı olmaksızın bütün insanlar doğal haklara sahiptir.¹⁹²

İnsan hakları, "birinci kuşak haklar, ikinci kuşak haklar ve üçüncü kuşak

¹⁸⁹Maurice Cranston, "İnsan Hakları Nelerdir?", *Daedalus*, Vol. 112, No.4, Fall 1983, Bkz. *Yeni Forum Dergisi*, Sayı:253

¹⁹⁰Münci Kapanı, *Kamu Hürriyetleri*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, 1981, s. 13

¹⁹¹Lin Chun, "İnsan Hakları Ve Demokrasi İlişkisini Açıklığa Kavuşturma Denemesi", Bkz. *50 Yıllık Deneyimlerin Işığında Türkiye'de Ve Dünya'da İnsan Hakları*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1999, s. 192

¹⁹²Mustafa Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1997, s. 138

haklar" şeklinde sınıflandırılmaktadır.

Birinci kuşak ya da başka bir deyişle "klasik haklar" şunlardan oluşmaktadır: Yaşam hakkı ve kişi dokunulmazlığı, kişi özgürlüğü ve kişi güvenliği, düşünce ve düşüncüyü açıklama özgürlüğü, inanç ve ibadet özgürlüğü, konut dokunulmazlığı, mülkiyet hakkı, eşitlik hakkı, dernek kurma hakkı, çalışma özgürlüğü, seçme ve seçilme hakkı, kamu hizmetine girme hakkı, tarafsız bir yargıç önünde yargılanma hakkı..."

Birinci kuşak hakların temel özelliği, kişilere devletin karışamayacağı özel bir alan oluşturmalarıdır. Bu özel alan içinde kişiler diledikleri gibi hareket edebilirler. Birinci kuşak haklar, kişileri devlete karşı korur. Devlete kişilerin özel alanlarına girmeme, karışmama yükümlülüğü getirir.

İkinci kuşak hakların çoğunluğu devlete bir hizmet sunma görevi yükleyen haklar niteliğindedir. Bunlar şöyle sıralanabilir: "Çalışma hakkı, sendika kurma hakkı, grev ve toplu sözleşme hakkı, Sosyal güvenlik hakkı, parasız öğrenim ve eğitim görme hakkı, sağlık hakkı, beslenme hakkı, konut hakkı, korunmaya muhtaç kesimlerin korunmasıyla ilgili haklar..."

Üçüncü kuşak haklar, "dayanışma hakları" olarak da adlandırılmaktadır. Dayanışma haklarını doğuran nedenlerin başında teknolojik ilerlemenin neden olduğu sorunlar gelmektedir. Çevre kirliliği ve nükleer silahlar bu sorunların başlıcalarıdır. Dayanışma hakları; "Çevre hakkı, insanlığın ortak mal varlığına saygı hakkı, gelişme hakkı ve barış hakkı" olarak sıralanmaktadır.¹⁹³

Görülebileceği gibi birinci kuşak haklar, çok önemli nitelikler taşımaktadır. Demokratikleşmede birinci kuşak hakların çok önemli bir yeri vardır. Çünkü yaşama hakkı, özgürlükler, güvenlik, eşitlik vb. olmadan demokrasiden de söz etmek mümkün değildir.

Ülkemizin bu açıdan durumu incelendiğinde birinci kuşak haklar demetlerine giren hak ve özgürlükler konusunda ciddi sıkıntıların yaşandığı görülmektedir. Gerek anayasadan kaynaklanan gerekse de yasalarda yer alan kimi hükümler, çağın getirdiği anlayışa yakışmayacak yasak ve sınırlamalar taşımaktadır.

Bülent Tanör, "Demokrasi Raporu" adlı çalışmasında, anayasa ve yasalarda yer alan sınırlamaların insan hak ve özgürlüklerini baskı altına aldığına altını çizmektedir. Tanör bu konuda şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

"Anayasanın temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasıyla ilgili genel kuralı 13. maddedir. Buradaki düzenlemelere göre, temel hak ve

¹⁹³ Oktay Uygun, "İnsan Hakları Kuramı" Bkz. **İnsan Hakları**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998, s. 22

özgürlükler, hemilgili maddelerinde gösterilen özel nedenlerle, hem de bu maddede gösterilen genel sebeplerle sınırlanabilir. Bu genel sebepler şöyle sıralanmıştır: Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, milli egemenlik, Cumhuriyet, milli güvenlik, kamu düzeni, genel asayiş, kamu yararı, genel ahlak ve genel sağlık. Görüldüğü gibi geriye unutulmuş birşey pek kalmamaktadır. Bir hak ve özgürlüğün bu "çifte kuşatma altında tutulması tamamen 1982 Anayasası'na özgü. bir durumdur; bunun demokratik anayasalarda bir benzeri yoktur. Bu iki kuşaklı ve katmerli sınırlamadan iki pratik sonuç çıkar: Birincisi, ilgili maddesinde özel sınırlama nedeni gösterilmeyen hak arama hürriyeti ya da dilekçe hakkı gibi hak ve özgürlükler bile yukarıdaki dokuz genel sınırlama sebebiyle sınırlanabilir. İkincisi, ilgili maddesinde özel sınırlama sebebi ya da sebepleri gösterilenler, ek olarak yine yukarıdaki 9 kavrama ya da bunlardan birkaçına dayanılarak sınırlanabilecektir. Anayasa Mahkemesi de bu "çifte sınırlama esasını kabul etmiş, düşünce özgürlüğünün bile hem genel hem de özel nedenlerle sınırlanabileceği içtihatında bulunmuştur."¹⁹⁴

İnsan haklarının en temel unsuru olan hak ve özgürlükler konusunda ülkemizde büyük sıkıntılar yaşanmaktadır. Yazdığı bir kitap yüzünden ya da konferansta yaptığı bir konuşma nedeniyle yazarlar, gazeteciler, aydınlar "suçlu" muamelesine tabi tutulmakta, hapis cezalarına mahkum olmaktadır.

Özgürlüğü, "demokrasinin ortak değeri" olarak tanımlayan Yargıtay eski Başkanı Sami Selçuk da "demokrasinin özü özgürlükle yoğunlaşır, iktidarın yürütülmesiyle değil" demektedir. "Kurumların, örgütlerin, yöntemlerin, tekniklerin bütünü olan demokrasi, özerklik anlamında bir değer olarak algılanan özgürlük üzerine oturtulmuştur" diyen Selçuk, özgürlüğün önemine şöyle işaret etmektedir:

"Toplumun yararı için bireyin devlet gibi düşünmeme, kurulu düzeni sorgulama, eleştirme hakkı vardır. İnsanı insan yapan en soylu organ beyin, beyinin en kutsal ürünü düşünce, inançtır. Buna herkesin ve devletin saygı duyması zorunludur. Bu saygı, bireyin özgürce oluşturduğu düşünceyi, inancı dış dünyaya yansıtma aşamasında ortaya çıkar. "Düşün ama içinden düşün" demek, "hiç düşünme" demektir. Birey hem düşünecek hem de hertürlü araçla onu sergileyecektir. Yasaklarla, kozmik cezalarla sergilenmesi önlenen düşünce, inanç, bir bilinç küresine hapsedilir, ağızlar kapatılır, kalemler kırılırsa, kenetlenmiş dişlerle özgürlük türkülerini söyleyemez. Böyle bir

¹⁹⁴ Bülent Tanör, **Demokrasi Raporu**, TÜSİAD Yayınları, İstanbul, s. 88

toplum, henüz avcılık çağındadır, ilkindir. Avladığı değer ise, düşüncedir, inançtır, insan beynidir, sonuçta insanın, toplumun ta kendisidir... Özgürlüğü yerli yersiz sınırlayan bir hukuk ve devlet, insanı insan yapan temel öğeye, özgürlüğe ihanet etmiş demektir..."¹⁹⁵

İnsan haklarının ekonomik durumla da yakından ilgili olduğu belirtilmektedir. Türkiye'deki insan hakları ve demokrasinin böylesine çıkmaza girmesinin nedenlerinden birinin de ekonomik durumun kötü olması gösterilmektedir. Türkiye'de insan hakları açısından sağlığa, eğitime, sosyal güvenliğe yeterince kaynak aktarılmadığına dikkat çekilerek, sadece küçük bir azınlığa çok büyük kaynakların aktarıldığı vurgulanmaktadır. Vatandaşların temel ihtiyaçlarına gerekli kaynakların aktarılamaması, onlara sunulan hizmetlerin aksatılması ve ek-sik verilmesi de önemli bir insan hakları ihlali olarak değerlendirilmektedir.¹⁹⁶

Ülkemizde insan hakları ihlallerinin fazlalığı, uluslararası mahkeme kararlarıyla da tescil edilmiş durumdadır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne son yıllarda Türkiye'den giden şikayet başvurularında çok önemli bir artış gözlenmektedir. AİHM'deki davaların çoğunun şikayet eden kişiler lehine sonuçlanması da insan hakları ihlallerinin varlığını tescil eden bir durum olarak değerlendirilmektedir.

İnsan haklarını ideolojik niteliğiyle algılamanın yanlışlığına dikkat çekilmekte ve insan hakları "ülkenin birlik ve bütünlüğüne tehdit" olarak algılandığı sürece insan hakları ihlalleriyle ilgili sorunun uzun dönemde çözülmesinin zorluğunun altı çizilmektedir. Yapılması gerekenin "bir kavram ve değer olarak insan haklarını Türkiye özelinde normalleştirmek ve siyasetin uçlarından merkezine çekmek" olduğu vurgulanmaktadır.¹⁹⁷

İnsan haklarını bir "üst değer" olarak algılamak ve demokrasinin vazgeçilmez bir unsuru olarak görmek için yapılması gerekenler ise şöyle sıralanmaktadır:¹⁹⁸

* Devlet, kendi güvenliğini vatandaşlarının güvensizliği üzerine kurmalıdır. İnsan hakları kavramı ve talepleri çerçevesinde devletin temel niteliklerinin ve bütünlüğünün muhafaza edilemeyeceği düşüncesi, toplumsal barış ve istikrarın önünü tıkayan bir yanılsamadır. İnsan hakları bir tehdit olarak al-

¹⁹⁵ Selçuk, a.g.e, s. 24

¹⁹⁶ Taner Timur, "Küreselleşme, İnsan Hakları Ve Türk Demokrasisi", Bkz. **50 Yıllık Deneyimlerin Işığında Türkiye'de Ve Dünya'da İnsan Hakları**, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1999, s. 242

¹⁹⁷ İnsan Dağı, **İnsan Hakları, Küresel Siyaset Ve Türkiye**, Boyut Kitapları, İstanbul, 2000, s. 199

¹⁹⁸ A.g.e, s. 200

gılandığı sürece, sağlıklı bir devlet/toplum ilişkisi kurulamayacağı gibi toplumsal barış da sağlanamaz. İnsan haklarına dayanan bir devlet yapılanması, aslında tüm devletlerin taşıdığı güvenlik endişelerini ve tehditleri azaltıcı bir işlev taşır.

* Tüm toplumsal kesimler, uluslararası insan hakları standartlarının bütünüyle uygulanmasını sosyal ve siyasal istikrarın bir engeli olarak değil, bir şartı olarak görmelidir. İnsan haklarının Türkiye özelinde ‘siyasallaşması’, genel bir uzlaşımın ve ortak bir tutumun oluşmasını güçleştirmektedir. İnsan haklarına bütünleştirici bir değer olarak bakılmalıdır.

* İnsan hakları kavramının öngördüğü devlet/toplum ilişkisi biçiminin özgürlükler ve haklar merkezli siyasal niteliği korunmalı ancak, insan hakları bir kavram ve değer olarak kaba ideolojik bağlamlardan çıkartılarak ‘depolitize’ edilmelidir.

* İnsan hakları siyasal kavgaların aracı olmaktan çıkartılmalı, üzerinde siyasetin de yürütüleceği uygar bir toplumun temel taşı yapılmalıdır. Bu noktada insan hakları örgütlerine, siyaset ve devlet adamlarına önemli görevler düşmektedir.

* İnsan hakları, sadece mağdurların bir talebi olmaktan çıkarılmalı, sağlıklı bir devlet/toplum, toplum/birey ilişkisi isteyen bütün vatandaşların ortak bir talebine dönüştürülmelidir. İnsan hakları sorununun hukuksal, idari ve toplumsal kaynaklarına inilmeli, bu konuda köklü reformlar yapılmalıdır. Reformların başarısının hem toplumsal desteğe hem de uygulayıcıların katkısına bağlı olduğu unutulmamalıdır.

* İnsan hakları sorununun uluslararası bir boyut kazandığı unutulmamalıdır. İnsan hakları sorunu, ulusal nitelikleri yanında, dış ilişkilerde de sınırlayıcı ve engelleyici bir konu haline gelmiştir. İnsan hakları sorununun Türkiye için bir tür ‘imaj kirliliği’ne yol açtığı ve son yıllarda artan biçimde Türkiye’nin özellikle Avrupa Birliği ile ilişkilerinde krizlere neden olduğu dikkate alınmalıdır.

* İnsan hakları, ekonomik kalkınmayla da yakından ilgilidir. Küreselleşme sürecinde demokrasi ve insan hakları talepleri ön plana geçmiştir. Küresel sermaye, hukuk devletinin işlemediği, insan hakları ihlallerinin olduğu, özgürlüklerin kısıtlandığı ülkelere gitmekte çekingen davranmaktadır. Küresel dünyanın dışında kalan, küresel sermaye çekemeyen ülkeler ise ekonomik olarak büyüme sağlayamamakta, yoksulluğa mahkum olmaktadır.

* Uluslararası insan hakları standartları, mutlaka ulusal hukuk sistemine entegre edilmelidir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Türkiye aleyhine hükme bağladığı kararlarda belirlenen hak ihlalleri, tazminat ödemeleriyle ki-

şisel bağlamda çözümlenmek yerine, yasal reformlarla ortadan kaldırılmalıdır.

* Düşünce özgürlüğünü sınırlayıcı nitelikteki tüm yasalar, Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası anlaşmalar çerçevesinde yeniden düzenlenmelidir.

* İnsan hakları ihlallerini önlemede sivil toplum kuruluşlarına çok büyük görevler düşmektedir. Sivil toplum kuruluşları güçlendirilmeli, yasal statüleri yeniden belirlenmeli ve insan hakları konusunda sivil denetim yapma imkanı sağlanmalıdır.

Türkiye'nin artık insan hakları ihlali ayıbından kurtulabilmesi için öncelikle mevcut yasalarda çeşitli düzenlemeler yapılmalıdır. Türkiye'nin önünün açılması, demokratik reformların yapılması için bu kaçınılmazdır. Temel hak ve özgürlükler üzerindeki baskı ve dayatmaların kaldırılması ayrıca toplumsal barış ve uzlaşmaya da katkıda bulunacaktır. Avrupa Birliği'ne girmek için çaba harcayan Türkiye'nin demokratik değerlerin ön planda olduğu birliğe dahil olabilmesi için mutlaka insan hakları konusundaki eksikliklerini tamamlaması gereklidir. Nitekim, AB'nin Türkiye ile ilgili raporlarında da sıklıkla insan hakları ihlalleriyle ilgili konuların altı çizilmekte, yanlış uygulamalardan biran önce vazgeçilmesi istenmektedir.

5.3. Düşünce Özgürlüğü

Türkiye'de düşünce özgürlüğü üzerindeki yasak ve baskılar da demokrasinin işleyişine zarar vermekte, ülkemizin AB ile bütünleşme sürecinde çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır. . Düşünce özgürlüğü, hâlâ demokrasinin vazgeçilmez bir parçası olarak algılanmadığı için düşüncesini açıkladığı ya da düşüncesini kaleme alıp kitap olarak yayınladığı için insanlar hapis cezası alabilmektedirler. Düşünce özgürlüğünün kısıtlanmasıyla devlet ile halk arasındaki bağ zedelenmekte, devlete olan güven azalmakta, insanlar korku içinde yaşamaya mahkum edilmektedir.

Demokrasi değişime açık bir rejimdir, sürekli yenilenme, değişim ve dönüşüm için farklı fikirlere, orjinal düşüncelere ihtiyaç vardır. Bu da ancak düşüncelerin serbestçe ifade edilebildiği ortamlarda mümkündür. Düşüncenin özgürce ifade edilebilmesi demokrasiye de işlerlik kazandıracaktır. Türkiye'de değişimin ve dönüşümün ağır aksak ilerlemesinin temelinde de düşünce özgürlüğü üzerindeki kısıtlamaların olduğu ifade edilmektedir. Siyasette, bilimde, sanatta, edebiyatta yaşanan kısırlığın, tekdüzeliğin, kuraklığın nedeni düşüncelerin özgürce ifade edilememesi olduğu belirtilmektedir.

Düşünce yasakları, her zaman toplum zararındadır. Yasaklanan düşüncenin bütünü ya da bir kısmı doğruysa "doğru"dan, yanlış ise doğrunun daha belirgin biçimde ortaya çıkmasından yoksun kalmacaktır. Böyle bir toplum yoksul-

laşacak, yeni tezlere ulaşamayacak ve olduğu yerde duracaktır. Düşüncelerin açıklanmasını yasaklamak, yalnızca düşünceyi üreten insanın değil, başkalarının dinleme /değerlendirme özgürlüklerine de saldırıdır. Çünkü ötekilerin düşünceyi dinleme, değerlendirme özgürlükleri, berikilerin düşünceyi açıklama özgürlüklerinin bulunmasına bağlıdır.¹⁹⁹

Düşünce özgürlüğüne getirilen sınırlamalar ve yasaklara gerekçe olarak "demokratik sistemi yıkmaya ve özgürlükleri kötüye kullanma tehlikesi" gösterilmektedir. Peki bu geçerli bir gerekçe midir? Özgürlükleri kötüye kullanma ihtimali var diye özgürlükleri yasaklamak mı lazımdır?

Sami Selçuk, bu gerekçelerle düşünce özgürlüğünün sınırlanamayacağını, yasaklanamayacağını belirtmektedir. Selçuk, görüşünü şu üç nedene dayandırmaktadır:²⁰⁰

“Birinci neden, düşüncenin özyapısıyla ilgilidir. Her düşünce karşıtıyla vardır ve gücünü karşıtına borçludur. Marksizm liberalizmin, liberalizm marksizmin yanlışlarını ortaya koyarak ve yeni sentezler oluşturarak düşüncelerini güçlendirmişlerdir.

İkinci neden, demokrasinin özyapısıyla ilgilidir. Demokratik toplum, tek gerçek görüşünü ve kültürel tekelciliği reddeder. Her zaman açık uçlu, özgürlükçüdür. Bu yüzden de hoşgörüsüz görüşlere bile hoşgörülü olacak kadar cömert olmak zorundadır. Bu temel ilkedeki vazgeçerse demokratik olmayan bir yöntemi seçmiş ve tuzağa düşmüş olur. Kendi varlığını özsavunma gerekçesi de olsa, bu tutarsızlıktır. Demokratik rejimin kavgası, sürgit bu tuzağa düşmenin ve bu tuzaktan kurtulmanın kavgasıdır. Demokrasi militan olmamalıdır. Demokrasinin amacı, demokratik olmayan rejimleri çökertmek değil, onları özgürleştirmektir. Özgürleştireceğim bahanesiyle özgürlük çiğnenemez. Çiğnenirse kısır döngü kırılmaz. Demokrasinin bir özelliği de bünyesinde her an risk taşımasıdır. Riski göze alamayan rejimlerin adı diktatörlüktür.

Üçüncü neden, demokrasinin uçları evcilleştirici, demokratik bağımsızlığın sağlamaştırıcı dehasıyla ilgilidir. Deneyimler göstermiştir ki, aşırı görüşleri, inançları etkisiz kılmanın en iyi çaresi, özgür bırakıp onlarla ilgilenmemektir. Bu tutum, aşırı görüşleri, inançları önce parçalayacak, çoğullaştıracak, ılımlı kılıp evcilleştirecektir.”

Düşünceyi ifade etme özgürlüğü geniş anlamda ele alındığında "kişisel

¹⁹⁹Selçuk, a.g.e, s. 25

²⁰⁰A.g.e, s. 26

görünüm ve görüntü tercihi, gösteri, yürüyüş, toplantı yapma ve örgütlenme gibi özgürlüklerin hepsini içine alır" diyen Mustafa Erdoğan, ifade özgürlüğü ile ilgili şu saptamalarda bulunmaktadır:²⁰¹

* İfade özgürlüğü demokrasinin "olmazsa olmaz" şartıdır: Çünkü, ifade özgürlüğü toplumda kanaat oluşumunun ve kamusal tartışmanın varlığını mümkün kılar, bunlara katkıda bulunur. Fikirlerin serbestçe dile getirilemediği bir toplumda kamusal meseleler hakkında sağlıklı bilgi edinmek ve kamu iyiliğine olan şeyleri birlikte tespit etmemize imkan verecek bir tartışma ve müzakere yapmak mümkün değildir. Ayrıca, kamu otoritelerini eleştirmek demokratik tartışmanın temel taşıdır; oysa ifade özgürlüğünün olmadığı yerde eleştiri de olmaz. Özgür konuşma yoksa muhalefet, dolayısıyla demokrasi de yoktur.

* İfade özgürlüğü kişinin kendini gerçekleştirmesine ve bireysel gelişmeye hizmet eder: Bütün diğer insani değerlerin ya dayanağı ya da destekleyicisi niteliğinde olduğundan, kişinin kendini gerçekleştirmesi en temel ahlaki değerlerden biridir. Kişinin kendisini gerçekleştirmesinin ve ontolojik potansiyellerini geliştirmesinin birinci yolu onun kendisini serbestçe ifade edebilmesidir.

*İfade özgürlüğüne karşı korumacı tutum insana saygısızlıktır: Düşünceleri yasaklamak, kişilerin ulaşabileceği görüş ufku keyfi olarak daraltmak demektir. Oysa, neleri okuması, izlemesi, görmesi, dinlemesi gerektiğine başkaları değil, yine kişinin kendisi karar vermelidir. Özerk ve özgür kişinin başkalarının, özellikle de kamu otoritelerinin, koruyup kollamasına ihtiyacı yoktur.

*İfade edilmesi yasaklanan fikirler aslında koruma altına alınmış olurlar: Bir fikri yasaklamak, yasakçıların zannettikleri gibi, genellikle onun için bir dezavantaj oluşturmaz. Çünkü, böyle yapmakla, o fikri akılcı yoldan eleştirme fırsatını da ortadan kaldırmış, ona bir nevi dokunulmazlık kazandırmış oluruz.

Demokratikleşme yönünde adım atmak ve demokrasinin önündeki engeller kaldırılmak isteniyorsa mutlaka düşünce özgürlüğü tam olarak sağlanmalıdır. Nitekim Türkiye'nin taraf olduğu Avrupa İnsan hakları sözleşmesi" düşünce özgürlüğünü demokratik siyasal sistemin en temel, en vazgeçilmez unsurlarından biri olarak" kabul etmiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne göre de "Düşünceleri açıklama özgürlüğü demokratik toplumun temel dayanaklarından, kişinin ilerleyip gelişmesinin temel koşullarından birini oluşturmaktadır. Ayrıca Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, toplumun bir bölümüne aykırı gelen, kural dışı düşüncelerin de açıklanmasını hoşgörmekte, bunu çoğulculuğun

²⁰¹ Mustafa Erdoğan, "İfade Özgürlüğü Neden Gereklidir", **Liberal Düşünce Topluluğu Dergisi**, Ankara, 2001, (<http://www.liberal-dt.org.tr/at/at-me22.htm>)

ve demokrasinin bir gereği saymaktadır.²⁰²

Türkiye bu uluslararası sözleşmelere imza atmış ve demokrasiyi zedeleyen düşünce özgürlüğü konusunda çağdaş normlara uyacağını belirtmiştir. Ama ne yazık ki bu konuda olumlu adımlar olmasına rağmen, bu çabalar yeterli bulunmamaktadır. Avrupa Birliği kurumlarının Türkiye ile ilgili raporlarına bakıldığında da bu gerçek açıkça görülmektedir. Türkiye'yi çok yakından izleyen AB, demokrasi, insan hakları ve özgürlükler konusunda daha çok mesafe alınmasını talep etmektedir.

Görülüyor ki, Türkiye'nin hem dış dünyaya açılıp Avrupa Birliği'ne üye olmasının hem de kendi içinde barışı, huzuru ve refahı sağlamasının yolu daha fazla özgürlükten geçmektedir. Daha fazla özgürlük; aynı zamanda daha fazla insan hakları, daha fazla demokrasi ve daha fazla kalkınma demektir.

²⁰² Ersin Kalaycıoğlu, Süheyl Batum, **Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri Ve AB Kopenhag Siyasal Kriterleri: Düşünce Özgürlüğü**, TÜSİAD Yayınları, No:2, İstanbul, 2001, s. 16

6. AB Uyum Sürecinde Türkiye’de Sivil Toplumun Görünümü

Sivil Toplum kavramı, “devlet denetimi veya baskısının ulaşmadığı, belirleyici olamadığı alanlarda, bireylerin/grupların devletten izin almadan, kovuşturmaya uğrama korkusu taşımadan ve ekonomik ilişkilerin baskısından da büyük ölçüde bağımsız olarak hareket ederek tutum belirleyebildikleri, sosyo kültürel etkinliklerde bulunabildikleri, gönüllü ve rızaya dayalı ilişkilerin, etkinliklerin ve kurumların oluşturulabildiği bir toplumu” ifade etmektedir.²⁰³

Demokrasinin tesisinde ve geliştirilmesinde sivil toplum çok önemli bir rol üstlenmektedir. Bu roller arasında “Demokrasinin tabandan tavana doğru yaygınlaşması, politik kadroların yetişmesi, siyasal partilere sosyal bir taban teşkil edilmesi ve devlet üzerinde sınırlı bir mekanizma rolünün üstlenilmesi” saymak mümkündür.²⁰⁴

Sivil toplum, demokrasilerde “çoğunluğun diktatoryasının” önünde de önemli bir engel teşkil etmektedir. Modern demokrasilerin biri ‘demokratik’ biri de ‘demokratik olmayan’ iki boyutu vardır. Demokratik boyutu, demokrasinin göstergesi niteliğindeki biçimsel boyutunu oluşturmaktadır. Oysa demokratik rejimlerin demokratik boyutu demokrasinin dinamiği ve içsel boyutuyla ilgilidir. Demokrasinin içsel boyutu, değerleri ve bu değerleri ayakta tutan dinamizmi ancak canlı, katılımcı bir sivil toplum ile sağlanabilir.²⁰⁵

Sivil toplum kavramının üç ana boyutu bulunmaktadır:²⁰⁶

²⁰³Yavuz Atar, “*Demokratik Sistemde Sivil Toplumun Fonksiyonu Ve Sivil Toplum/Devlet Dialektizmi*”, **Yeni Türkiye Dergisi Sivil Toplum Özel Sayısı**, Yıl: 3, Sayı: 18, Ankara, 1997, s.98

²⁰⁴Larry Diamond, “*Redthinking Civil Society: Toward Democratic Consolidation*”, **Journal of Democracy**, 5, No:3, July 1994, s. 3, Bkz. Ömer Çaha, “*1980 Sonrası Türkiye’de Sivil Toplum Anlayışı*”, **Yeni Türkiye Dergisi Sivil Toplum Özel Sayısı**, Yıl: 3, Sayı: 18, Ankara, 1997, s.30

²⁰⁵Çaha, a.g.e, s. 31

²⁰⁶Ömer Faruk Gençkaya, “*Demokratikleşme Ve Sivil Toplum İlişkisi Üzerin Bir Not*”, **Yeni Türkiye Dergisi Sivil Toplum Özel Sayısı**, Yıl: 3, Sayı: 18, Ankara, 1997, s.103

* Kurumların, örgütlerin ve düşüncelerin ‘çoğulluğuna’ dayanan “kamusal alan”

* Özerk bireysel ahlaki tercihleri içeren “mahramiyet alanı”

* Toplumsal alanın korunması ve geliştirilmesi için gerekli bir dizi temel hakları içeren “yasal alan.”

Sivil toplumun oluşmasında, haklar sisteminin yasal ve kurumsal düzen içinde gerçekleştirilmesi ve dengeye kavuşturulmasının merkezi bir önemi vardır. Haklar sistemi, sivil toplumun devletle ilişkisinde “özerk” bir alan oluşmasını sağlar. Devlet bir ön koşul olmakla birlikte, haklar sistemi bireyin kendini gerçekleştirme için toplumsal bir alan oluşturur ve bu alanın varlığının sürdürülmesiyle uyum içinde devletin eylem alanını sınırlar. Devlet bu hakları korumak ve kollamakla yükümlüdür. Sivil toplumla devlet arasındaki bu tür bir ilişkinin varlığı, sivil toplum üyelerinin haklar sistemini açıkça destekleyen ve bireyselliğin merkezi bir öneme sahip olduğu bir sivil topluma saygı duyan kültüre sahip olmalarını gerektirir. Bu tür bir siyasal kültür, hem sivil toplumun gelişmesine hem de devletin siyasal toplum adına sivil toplumun varlığını korumaya yönelik düzenlemeler yapması için bir zemin oluşmasına yardımcı olur.²⁰⁷

İstikrarlı bir demokratik sistemin tesisi için güçlü bir sivil toplumun varlığı, seçim kurallarından bile daha önemli görülmektedir. Sivil toplum kuruluşları, halkın devlet ve hükümet politikalarını etkilemesini mümkün hale getirir ve devlet kuruluşlarının topluma egemen olmasını önlemeye çalışırlar. Tam olarak işleyen sivil toplum, giderek çoğulcu ve katılımcı bir toplum haline gelir. Sivil toplum kuruluşları daha geniş bir siyasal platformda menfaatlerin savunulmasını sağlarlar.²⁰⁸

6.1. Modern Sivil Toplumun Nitelikleri

Kendi kendine organize olmuş, kendi desteğini kendi varlığından alan, devletten özerk, gönüllü, bir hukuki düzen ya da kurallar kümesine bağlı sosyal hayatın organize bir alanı şeklinde ifade edilen sivil toplumun, kendine özgü niteliklerini şöyle sıralamak mümkündür:²⁰⁹

* Sivil toplum devlet alanı dışındadır ama devlete karşı değildir. Sivil toplum devletten tamamen kopamaz. Sivil toplum ve devlet, birbirlerine anayasa ve birinin diğerine karşı hak ve yükümlülüklerini vurgulayan yasalar ve

²⁰⁷ A.g.e, s. 102

²⁰⁸ Atar, a.g.e, s. 99

²⁰⁹ Ayşenur Akpınar Gönenç, **Sivil Toplum: Düşünsel Temelleri Ve Türkiye Perspektifi**, (www.alkitap.com) s. 41

gelenekler yoluyla bağlanır.

* Devlet, hem sivil toplum örgütlerinin hem de onların bir üyesi durumunda bulunan vatandaşlarının özgürlüklerini güvence altına alır. Onların örgütlenme, çalışma, toplanma, eğitim ya da dilekçe özgürlüklerini kullanmaları için uygun ortamı hazırlamanın yanında, küçük ve zayıf grupların geniş ve güçlü olanlara karşı korunması işlevini de üstlenir. Çünkü sivil toplumun radikal olarak eşit olmayan güçler ilişkisine ancak devlet karşı koyabilir.

* Sivil toplum devletten özerk ama ondan kopuk bir alan değildir. Sivil toplum devlet otoritesine karşı hem saygılı hem de tetiktir. Sivil toplumun öngördüğü devlet, sınırlı güce sahip bir devlettir.

* Sivil toplum, siyasi toplumun da dışındadır. Siyasi partiler, sivil toplumun değil, siyasi toplumun bir unsurudur. Sivil toplum, menfaatlerin temsili, uzlaştırılması ve açıklanması için siyasi partilerin dışında bir kanal oluşturmaktadır. Bu işlev özellikle geleneksel olarak dışta bırakılmış gruplar için resmi politikaların karar mekanizmalarına yakınlaşabilmeleri açısından önem taşımaktadır.

* Sivil toplum, siyasi toplumun dışındadır ama onun tabanını oluşturma yönünde faaliyet yürütür. Siyasi toplumun kökleri, sivil toplumun içindedir. Toplumun ve siyasilerin eğitilmesi ve siyasi hayata hazırlanması sivil toplum örgütleri içinde mümkün olmaktadır. Sivil toplum örgütleri aracılığıyla tabandan yönetim mekanizmasına doğrusal bir ilişki kurulmaktadır. Bu, yönetimin meşrulaştırılması sürecidir. Sivil toplum, yönetimin meşruiyetinin de dayanak noktasını oluşturmaktadır.

* Sivil toplum, özel amaçlardan çok kamusal hedeflerle ilgilidir. Sivil toplum devlet içinde resmi bir güç ya da görev edinmek için değil, etki alanını genişletmek için çaba harcar.

* Sivil toplum, bilgi ve fikir akışının gerçekleştiği bir alandır. Bu yalnızca bağımsız medyayı değil, aynı zamanda daha özerk kültürel ve entellektüel aktiviteleri de kapsamaktadır.

Ülkemizde modern sivil toplumun niteliklerini taşıyan güçlü bir sivil örgütlenme olsaydı, elbette bugün yaşadığımız sıkıntıların pekçoğunu yaşamazdık. Güçlü bir sivil toplum örgütlenmesi, devlet ile halk arasında bir tampon bölge oluşturarak, başta demokrasi olmak üzere siyaset, sosyal hayat ve ekonomi alanlarında bugün sorun olarak karşımıza çıkan konuları hoşgörü ve uzlaşma içinde çözülmesine yardımcı olur, ülkemiz de gereksiz tartışmalar ve çekişmelerle yıllarını boşa harcamazdı. Ülkemizde güçlü bir sivil toplum örgütlenmesinin oluşması, aynı zamanda Avrupa Birliği üyeliğimiz için de elzemdir. Sivil Toplum örgütlerimizin etkinleşmesi AB sürecinde Türkiye için bir

dayanak noktası olacaktır.

6.2. Sivil Toplum İçin Gereken İdeal Devlet

Sivil toplumun kurulması ve kurumsallaşması için “ideal bir devlet” yapısına ihtiyaç vardır. Bu “ideal devlet”in temel ilkelerini Aktan şöyle sıralamaktadır:²¹⁰

* Devlet sosyal konsensusa dayalı bir kurum olmalıdır. Devletin gücünün kaynağı insanlardır. İnsanlar, iyi bir devlet yönetimi için gerekli ilkeleri katılımcı ve uzlaşmacı yollarla tesbit etmelidirler. İdeal devletin birinci özelliği ‘sözleşmeci devlet’ olmasıdır.

* Devlet, sosyal sözleşmeye dayalı bir kurum olmalı, vatandaşların üzerinde uzlaştıkları ilkeler resmi ve yazılı bir sözleşmeye dökülmelidir. Bu, devlet ile vatandaşlar arasında resmi bir kontrat yapılması demektir. Bu resmi kontrat; bireylerin hak ve özgürlüklerini güvence altına alan, aynı zamanda da devletin güç, yetki, görev ve fonksiyonlarının sınırlarını çizen anayasadır. Sivil toplum için ideal devletin ikinci önemli özelliğini “anayasal devlet” oluşturmaktadır.

* Devletin sahip olduğu, güç ve yetkiler tek bir elde toplanmamalı; yasa- ma, yürütme ve yargı arasında dağıtılmalıdır. Kuvvetler ayrılığı olarak ifade edilen bu ilkenin anayasal güvence altına alınması şarttır. İdeal devlet, kuvvetler ayrılığına dayanan devlettir.

* Bütün güç ve yetkiler merkezde toplanmamalı, bir kısım güç, yetki, görev ve fonksiyonlar yerel yönetimlere ve diğer devlet birimlerine aktarılmalıdır. İdeal devletin bu boyutu, “ademi merkezizetçi devlet” olarak adlandırılmaktadır.

* Devletin sahip olduğu “siyasi” güç ve yetkilerin çerçevesi ve sınırları, mutlaka anayasanın bir bölümünü oluşturan “siyasal anayasa” içinde sınırlandırılmalıdır. Devlet, vatandaşların hak ve özgürlüklerini koruyan bir kurum olmalıdır. Bunun içinde bireyleri devlete karşı korumak için devletin hukuk kurallarıyla sınırlandırılması gereklidir. İdeal devlet, güç ve yetkileri hukuk kuralları ile sınırlandırılmış, “hukuk kurallarına” uyan devlettir.

* Devletin sahip olduğu “ekonomik” güç ve yetkilerin çerçevesi ve sınırları, mutlaka anayasanın bir bölümünü oluşturan “ekonomik anayasa” içinde sınırlandırılmalıdır. Devletin görev ve fonksiyonlarına bir sınır çizilmemesi devletin giderek genişlemesi ve büyümesine neden olmaktadır. Artan devlet faaliyetleri kamu harcamalarını artırmakta, bunun sonucu olarak da vergi ve borç yükü ağırlaşmaktadır. Sınırsız devlet, ekonomik ve siyasi sorunların daha

²¹⁰ Can Coşkun Aktan, “Sivil Toplum İçin İdeal Devlet”, *Yeni Türkiye Dergisi Sivil Toplum Özel Sayısı*, Yıl:3, Sayı:18, Ankara,1997, s. 188

da artmasına neden olmaktadır. İdeal devlet için mutlaka hükümetlerin harca- ma, vergileme, borçlanma ve para basma yetkilerinin çerçevesi anayasal ve yasal normlarla sınırlandırılmalıdır. “Çerçeve Devlet” olarak adlandırılan ideal devletin bu boyutunda devletin en uygun görev ve fonksiyonları ile optimum büyüklüğünün tesbit edilmesi amaçlanmaktadır.

* Devlet, halk egemenliğine dayalı bir kurum olmalıdır. Halk kendini yö- netecek kişileri serbest seçimlerle seçmeli ve yönetime katılabilmelidir. İdeal devletin bu boyutu “demokratik devlet” olarak adlandırılmaktadır. Demokra- tik devlet aynı zamanda vatandaşların hak ve özgürlüklerin etkin bir şekilde korunması demektir.

* Devletin piyasa ekonomisinin işleyişine ve fiyat mekanizmasına mü- dahaleleri ancak gerektiğinde ve çok sınırlı olmalıdır. Devlet, mal ve hizmet- leri direkt sunan değil, piyasa mekanizması aracılığıyla hizmetlerin sunulması- nı kolaylaştıran bir konumda olmalıdır. İdeal devletin bu özelliği “Katalizör Devlet” olarak adlandırılmaktadır.

* Devlet yönetiminde açıklık ve şeffaflık sağlanmalıdır. Vatandaşların devlet yönetimi hakkında bilgi edinme ve bilgiye ulaşabilme hakları anayasal ve yasal normlarla güvence altına alınmalıdır. “Şeffaf devlet” ilkesi ideal dev- letin çok önemli bir unsurudur.

* Devletin varlık sebebi, bireylerin hak ve özgürlüklerinin korunmasıdır. Kutsal olan devlet değil, insandır, onun hak ve özgürlükleridir. İdeal devlet, özgürlükçü ve bireyci devlet anlayışına dayalı olmalıdır.

* Devlet insanlar arasında ırk, din, cinsiyet, dil ve etnik köken ayrımı gö- zetmeyen ve farklılıklara saygı gösteren bir kurum olmalıdır. İdeal devlet, “ço- ğulcu” devlettir.

* Devlet, “sorumluluk anlayışı” ile hareket etmeli ve gözetilmeye, korun- maya muhtaç bireylerine destek olmalıdır.

* Devlet, gelir ve giderleri prensip olarak birbirine denk bir kurum olma- dır. İdeal devlet, “denk bütçeli devlet” anlayışına dayalı olmalıdır.

* Devlet, uluslararası siyasi ve ekonomik ilişkilere önem veren, uluslara- rası rekabete kenetlenmeyi ve dünya ekonomisi ile bütünleşmeyi hedef alan bir kurum olmalıdır. Dünya’daki küreselleşme trendi bu yaklaşımı zorunlu kıl- maktadır. İdeal devletin bu boyutu “küresel devlet” olarak tanımlanmaktadır.

* Devlet, evrensel değerlere sahip bir kurum olmalıdır. Yerel, bölgesel ve milli değerlerle birlikte evrensel değerlere de sahip çıkılmalıdır.

* Devlet katılıma dayalı bir kurum olmalı ve devlet yönetiminde liyakat sistemi esas alınmalıdır. Katılımcı devlet ilkesi benimsenmeli, vatandaşları devlet yönetimine katılmaya özendirerek uygulamalara yer verilmelidir. Kamu görevlilerinin istihdamında da kayırmacılık değil, bilgi, deneyim ve yetenek ön planda olmalıdır.

* Şirketlerde olduğu gibi devlette de “toplam kalite felsefesi” benimsenmelidir. Kaliteli bir devlet için; öncelikle devletin görev ve fonksiyonlarının sınırları çizilmeli, devlet toplam kalite ilkelerini uygulamada kararlı olmalı ve insan kalitesiyle birlikte sistem kalitesi de eş zamanlı olarak geliştirilmelidir.

Ülkemizde modern sivil toplum örgütlenmesinin kurulamamış olmasının başlıca nedeni, katı devletçilik anlayışı ile devlet yönetiminde önemli bir ağırlığa sahip olan bürokratik elitin yetki ve sorumluluklarını toplumla paylaşmaktan kaçınmasıdır. Merkezi devlet anlayışı, yerel yönetimleri zayıf bıraktığı gibi, halkın yönetime katılmasının önünde de en büyük engel olmuştur.

6.3. Demokrasi / Sivil Toplum İlişkisi

Tocqueville, "Amerika'da demokrasi" isimli eserinde, bu ülkede demokrasinin yerleşmesini sivil toplum alanının gelişmiş olmasıyla açıklamaktadır. Şerif Mardin de Türkiye'de demokrasinin yerleşememesini aydınların ve yöneticilerin sivil toplumu dikkate almadaki isteksizliklerine bağlamaktadır. Dolayısıyla, sivil toplumun gelişmesi demokrasinin ve özgürlüklerin pekiştirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır.²¹¹

Demokrasinin bir hedef değil, bir "süreç" olduğu kabul edildiğinde geçiş ve pekiştirme evrelerinde sivil toplumun katkısı gündeme gelmektedir. Aktif bir sivil toplum, demokratik olmayan rejimlerin meşruiyetlerini aşındıran en önemli araçlardan biri olmaktadır. Ayrıca sivil toplum, demokratik yönetimlerin ellerindeki erki kötüye kullanma potansiyellerini kamusal bir kontrol mekanizması oluşturarak denetim altında tutmaktadır. Etkin bir sivil toplum, demokrasinin sürmesi ve pekişmesi için, bu rejime geçişte üstlendiğinden çok daha büyük bir rol üstlenmektedir.²¹²

Demokrasiyi "etkileşimli bir sistem" olarak tanımlayan Linz ve Stepan, demokrasinin pekişmesi için birbiriyle ilişkili, her biri kendi organizasyon ilkesine uygun bir biçimde işleyen, birinin diğerini güçlendirdiği beş ayrı alandan söz etmekte ve bunlar arasında aktif ve özgür sivil topluma da yer vermektedirler. Bu etkileşimli sistemde diğerinden destek almadan verimli bir şekil-

²¹¹Aytekin Yılmaz, "Sivil Toplum, Demokrasi Ve Türkiye", *Yeni Türkiye Dergisi Sivil Toplum Özel Sayısı*, Yıl:3, Sayı:18, Ankara,1997, s. 89

²¹²Gönenç, a.g.e, s. 47

de işleyecek tek bir alanın olmadığına altı çizilmekte, demokrasinin pekişmesi için sivil ve siyasi toplumların özerklik ve bağımsızlıklarının hukuk devleti içine yerleştirilmesi gerektiği belirtilmektedir.²¹³

Sivil toplumun demokrasi kültürünün geliştirmesine de önemli katkıları olmaktadır. Sivil toplum, demokrasi kültürünün unsurları olan hoşgörü, uzlaşma, karşıt görüşlere saygı gibi temel değerleri toplumun tüm kesimlerine yaymaktadır. Ayrıca sivil toplum geniş bir biçimde bilgi yaydığı için vatandaşların kendi değerlerini ve menfaatlerini kolektif olarak savunmalarına ve izlemelelerine de imkan tanımaktadır.²¹⁴

Demokrasi/Sivil toplum ilişkisinde, sivil toplumun en önemli işlevlerinden birinin de devleti teknik bir örgüt haline getirmesi gösterilmektedir. Sivil toplumun değil, devletin "önemli olduğu" anlayışı yıkılmakta, devlet metafizik bir kurum olmaktan çıkmaktadır. Sivil toplum geliştikçe, devlet mekanizması da sorgulanmakta, sivil toplum örgütleri devlet üzerinde sıkı bir denetim mekanizması oluşturmaktadır. Böylece devlet, ulaşılamaz, sorgulanamaz bir otorite olmaktan çıkmakta; eleştirilebilen, sorgulanabilen, gerektiğinde yanıldığı sivil toplum tarafından ortaya konulabilen bir teknik örgüt ve hizmet birimi haline gelmektedir.²¹⁵

6.4. Türkiye’de Sivil Toplumun Gelişmesini Engelleyen Nedenler

Türkiye’de sivil toplum, Batı ülkelerinin tersine, yeterince gelişmiş değildir. Sivil toplum alanı gelişemediği için demokrasi kültürümüz de Batı demokrasileri gibi pekişmemiştir.

Sivil toplumun ülkemizde gelişmemesinin nedenlerinin başında toplumsal yapımızın temel özelliği olan "bürokratik yönetim geleneği" gelmektedir. Bu yapıda, bürokrasi toplumsal grup ve sınıflardan ayrı olarak varlığını sürdürerek özerkleşme peşinde koşmuş, demokratik gelişmelere rağmen devlet içindeki etkin yerini koruyabilmiştir. Hatta demokratik iktidarlara karşı, olumsuz tutum ve direnme içinde olmuştur. Bürokrasinin katı yönetim anlayışı, yetki ve sorumluluklarını kimseyle paylaşmaması ülkemizde sivil toplumun gelişmesine büyük darbe vurmuştur. Bugün hala az da olsa, aynı bürokratik zihniyetin izleri görülmektedir.²¹⁶

Türkiye’de devlet alanı, sivil toplum alanını kabul etmekte isteksiz davranmaktadır. Halka ve sivil toplum alanına şüpheyle bakılmaktadır. Devletin otorite

²¹³ A.g.e, s. 48

²¹⁴ A.g.e, s. 49

²¹⁵ Çaha, a.g.e, s. 31

²¹⁶ Yılmaz, a.g.e, s. 91

ter yapısı, sivil toplum örgütlerinin gelişmesine engel teşkil etmektedir. Hukuk devleti ilkelerinin tam olarak işletilememesi, hak ve özgürlükler üzerinde birtakım baskı ve yasakların olması da sivil toplum alanını daraltmaktadır.

Devletin kültürel anlamda "resmi ideoloji" zihniyetiyle hareket etmesi, beraberinde toplumu "yeniden kurmayı planlamasını" getirmektedir. Toplumu resmi ideolojiye "uydurmaya" çalışan anlayış, sivil alanda pekçok şeye müdahale etmekte, farklılıkları yok etmek için çaba harcamaktadır. Böyle olunca da özgürlükçü bir ortam yerine otoriter bir ortam açığa çıkmaktadır.²¹⁷

İnsan hak ve özgürlüklerinin toplu olarak kullanımını ifade eden "kollektif özgürlükler", sivil toplumun temelidir. Dernek kurma özgürlüğü, toplantı ve yürüyüş özgürlüğü ve sendikal özgürlükleri kapsayan kollektif özgürlükler konusunda hâlâ ülkemizde yasal ve anayasal kısıtlamalar bulunmaktadır.²¹⁸

Ülkemizde sivil toplumun gelişmesi isteniyorsa, sivil toplum kuruluşlarının kendini ifade etmesinin önündeki engeller mutlaka kaldırılmalıdır. Avrupa Birliği uyum süreci için de sivil toplumun geliştirilmesi ve etkin hale getirilmesi kaçınılmazdır. Sivil toplumun önünün açılması, aynı zamanda demokratikleşmemize de büyük katkılar sağlayacaktır.

²¹⁷ A.g.e, s. 95

²¹⁸ Tanör, a.g.e, s. 129

7. AB Üyelik Sürecinde Türkiye'yi Zorlayan Hastalık: Yolsuzluk

Türkiye'yi küresel süreçten kopartan ve ülkemizde demokrasi kültürünün yerleşmesini engelleyen önemli etkenlerden birini de yolsuzluklar oluşturmaktadır. Siyasi ve idari yolsuzluk, "siyasal iktidarın ve kamu görevlilerinin, kişisel ya da kendilerini bağlı hissettikleri gruplara çıkar sağlamak amacıyla, güçlerini görev tanımları dışında kullanmak" olarak tanımlanmaktadır.²¹⁹

Siyasal ve idari yolsuzluk, toplumsal hayatımıza değişik şekillerde yansımaktadır. Rüşvet ve adam kayırma, yolsuzluk çeşitlerinin en göze çarpan şekilleridir. Örneğin, "siyasal gücü elinde bulunduran politikacıların ve kamu görevlilerinin yükümlülükleri veya hukuki sınırlamalar dışına çıkarak yapmalarını gereken işlemleri yapmaları, yapmaları gereken işlemleri yavaşlatmaları ya da başka işleri yavaşlatmak pahasına çabuklaştırmaları, iş kalitesinde ve miktarında seçici davranarak çıkar sağlamaları" yolsuzluğun değişik şekillerinden birkaçı olarak sayılmaktadır.²²⁰

Ülkemizde daha çok siyasal güç kullanılarak yolsuzluk yapılmakta, ortaya çıkartılan yolsuzluklarda çoğunlukla siyasi bir bağlantı gözlenmektedir. Yolsuzluklarda siyasi gücü elinde bulunduran kişilerin de ilgisinin olması, ülkemizin demokratikleşmesi ve şeffaflaşması açısından oldukça kaygı verici bir durum ortaya çıkarmaktadır. Yolsuzlukların yapılmasında kolaylaştırıcı bir rol oynayan kimi siyasiler, ne yazık ki kendi kişisel rant düzenlerinin sürmesi için ülkemizin demokratikleşme çabalarına ket vurmaktadırlar. Yolsuzluk düzeninden beslenen çevreler, bu düzeni sona erdirecek AB süreci başta olmak üzere; saydamlığa, aydınlığa, açıklığa ayak diremekte, gizli kapılar ardında yapılan haksız ve hukuksuz uygulamaların devam etmesini istemektedirler.

Demokrasimizin temellerini sarsan bir hastalık olarak nitelendirilen yolsuzlukların önlenmesi için öncelikle soygunun siyasi bağlantısının koparılması gerekmektedir. Siyasi ve bürokratik destek olmadan, çok büyük yolsuzlukla-

²¹⁹ Fikret Adaman, Ali Çarkoğlu, Burhan Şenatalar, **Hanehalkı Gözünden Türkiye'de Yolsuzluğun Nedenleri Ve Önlenmesine İlişkin Öneriler**, Türkiye Ekonomik Ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV) Raporu, İstanbul, 2001, s.11

²²⁰ **A.g.e.**, s. 12

rın yapılması, halkın paralarının bir gecede gasbedilmesi mümkün gözükmemektedir.

7.1. Yolsuzluğun Ekonomik, Sosyal Ve Politik Maliyetleri

Yolsuzluğun hertürlüsü ülkemizin hem ekonomik düzenini alt üst etmekte, hem de sosyal ve siyasi hayatına büyük zararlar vermektedir.

Yolsuzluğun ekonomik maliyetleri şöyle sıralanmaktadır: ²²¹

* Kaynak tahsisinde kamu yararı gözardı edilmekte ve kişisel/politik çıkarlar ön plana geçmektedir. *(Böyle olunca kamu projelerinde rant elde etmek ön plana çıkmakta projenin sosyal getirisi ikinci plana düşmektedir. Örneğin, sosyal getirisi tartışılmadan sırf inşaat şirketlerinin çıkarı uğruna otoyol yapılması gibi...)*

* Yolsuzluk nedeniyle verim kayıpları artmaktadır. *(Üretimde kullanılabilir kaynaklar bir yandan lobi yapmak için üretken olmayan alanlarda kullanılırken, diğer yandan işlemlerde saydamlığın ve bilginin azalmasıyla birlikte ekonomik hayatta belirsizlik artmaktadır. Böyle olunca da verim kayıpları kaçınılmaz olmaktadır. Ayrıca Gayri Safi Milli Hasıla düşmekte, yatırımlar da azalmaktadır.)*

* Yolsuzluk, yabancı sermayenin gelmesini engellemektedir. *(Yabancı sermaye yolsuzluklar nedeniyle gelmeyince ya da varolan sermaye hızla kaçmaya başlayınca ekonomik büyüme ve gelişme bu durumdan olumsuz etkilenmektedir.)*

Yolsuzluğun sosyal maliyetleri de şunlardır: ²²²

*Yolsuzluk, hukuk sistemine ve devlete olan güveni zayıflatmaktadır. *(Hukuka ve devlete olan güvenin zayıflaması ise beraberinde tüm alanlardaki kuralların çiğnenmesi sonucunu getirmektedir.)*

* Yolsuzluk ahlaki değerleri ve normları çöküntüye uğratmaktadır. *(Bir toplumun ahlaki değerlerinin dejenere olması, gelecek kuşakları da derinden etkilemekte, onlara çok kötü örnek olunmaktadır.)*

* Yolsuzluk gelir dağılımını da olumsuz etkilemektedir. *(Özellikle büyük yolsuzlukların adaletsiz gelir dağılımı üzerinde önemli etkisi olduğu bilinmektedir)*

Yolsuzluğun politik maliyetleri arasında ise şunlar yer almaktadır: ²²³

²²¹ A.g.e, s. 16

²²² A.g.e, s. 19

²²³ A.g.e, s. 20

* Yolsuzluk nedeniyle hukuk devletinin temel ilkelerinden biri olan "eşitlik" ilkesi çiğnenmekte, vatandaşların kamu hizmeti karşısında eşit durumda bulunmaları olanağı ortadan kalkmaktadır.

* Demokrasinin temel ilkelerinden biri olan saydamlık zedelenmektedir. Vatandaşların, kamu idaresinin ne yaptığına ve nasıl yaptığına dair bilgi alma şansları azalmaktadır.

* Yolsuzluk, kamu idaresinin vatandaşa "hesap verme" sorumluluğunu çiğnemektedir.

* Yolsuzluk, demokrasinin sağlıklı işlemesini de engellemekte; başarısız olan iktidarlar gayrimeşru ve yasal olmayan bir biçimde ekonomik güç kullanarak iktidarda kalma sürelerini uzatabilmektedirler.

* Yolsuzluk, popülist politikaları da ön plana çıkartabilmekte, uzun vade yerine, kısa vade önem kazanabilmektedir.

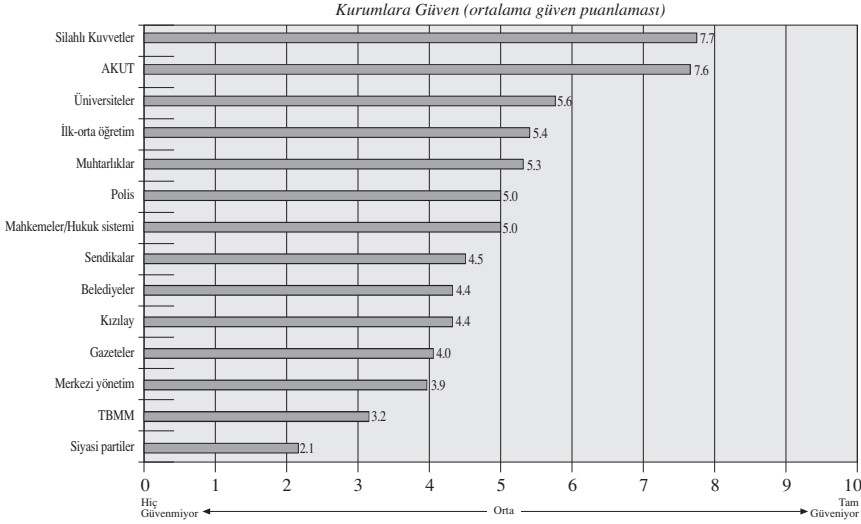
* Yolsuzluk, ülke geneline zarar verdiği gibi parti içi siyasete de etki edebilmekte, lider hegemonyasını güçlendirmekte, parti içi demokrasiyi zedelemektedir.

Yukarıda sayılan yolsuzluğun ekonomik, sosyal ve siyasal maliyetlerini Türkiye halen oldukça derinden yaşamaktadır. Yolsuzluklar nedeniyle ülkemiz çok ağır bir ekonomik krize girmiş, gayri safi milli hasılasında önemli gerilemeler yaşanmış, iç ve dış borçları artmış, çeşitli ekonomik sorunlarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Yolsuzluğun sosyal maliyeti işsizlik olarak yansımakta, bedelini de toplumun geniş kesimleri ödemektedir. Yolsuzluğun politik maliyeti de ülkemizde siyaset kurumuna duyulan güvenin hergeçen gün daha da azalması olarak ortaya çıkmaktadır.

Demokrasimizin geleceği için öncelikle siyaset kurumuna güvenin yeniden tesis edilmesi gereklidir. Bunun yolu da, siyaset kurumuna güvenin zedelenmesinde öncü rol oynayan yolsuzluklarla etkin mücadele edilmesinden geçmektedir. Yolsuzluklarla etkin mücadele için de Türkiye'nin AB üyeliği önemli bir basamak olacaktır. Çünkü AB'ye üye olmuş bir Türkiye'de siyasetçiler, kamu kaynaklarını istediklerini gibi yağmalayamayacaklar, yandaşlarına peşkeş çekemeyecekler ve partizanca hareket edemeyeceklerdir.

7.2. Türkiye'de Yolsuzluğun Fotoğrafı

Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV)'nin Türkiye'de yolsuzluğun ve talanın fotoğrafını çeken ve nedenlerini inceleyen araştırması ortaya çarpıcı sonuçlar çıkarmıştır.

Kaynak: Adaman, Çarkoğlu, a.g.e, s.20

Tablo 7: Halkın Kurumlara Duyduğu Güven

Araştırma sonuçlarına göre, Türkiye’de kamu kurum ve kuruluşlarında yolsuzluk ve rüşvetin yoğun olduğu dikkat çekmektedir. Trafik polisleri, tapu, gümrük ve vergi memurları arasında rüşvetin yaygın olduğu gözlenmektedir. Araştırmaya göre halk, güven konusunda en az milletvekillerine güvenmektedir. Bu ise ülkemizde siyaset kurumunun ne kadar yıprandığını gösteren çarpıcı bir örnektir. Siyasetçinin bu kadar güvenini yitirdiği ve toplum tarafından dışlandığı bir ülkede demokrasinin gelişmesi de elbette çok zor olacaktır.²²⁴

Bu önemli araştırmanın sonuçları ana başlıklar halinde şöyledir:²²⁵

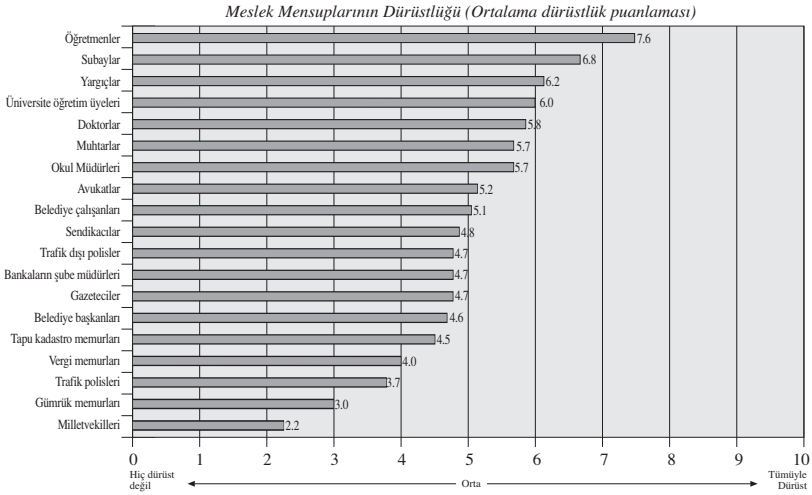
* Türkiye’de halk artık rüşvet ve yolsuzluğu önemli bir sorun olarak görmektedir. Yolsuzluk; enflasyon ve işsizlikten sonra en önemli üçüncü sorun olarak değerlendirilmektedir.

* Kamu kurumlarında algılanan yolsuzluk ve rüşvet, araştırmada yüksek düzeylerde çıkmıştır. Halkın kamu kurumlarına duyduğu güvenin azalmış olduğu da belirlenmiştir. Halkın kamu kurumlarının verdiği hizmetlerden memnuniyet derecesi de son derece düşük çıkmıştır.

* Araştırmada hem merkezi yönetimin hem de yerel yönetimlerin vatandaşlara eşit muamele yapmadığına inananların sayısı çok yüksek çıkmıştır: (% 75).

²²⁴ A.g.e, s. 133

²²⁵ A.g.e, s. 135

Kaynak: Adaman, Çarıköğlu, a.g.e, s.22

Tablo 8: Halkın Mesleklere Duyduğu Güven

Herkese eşit davranılmaması hem yolsuzluğu teşvik etmekte hem de istihdam kararlarında kayırmacılığı ve torpili gündeme getirmektedir.

* Politik sisteme duyulan güvenin zayıf ve hizmetlerden duyulan memnuniyetin az olması, kamu kurumlarında algılanan yüksek yolsuzluk oranlarıyla birleştiğinde, beraberinde "siyasal yabancılaşmayı" getirmektedir. Araştırmada yüzyüze görüşülen kişilerden 1/4'ten fazlası varolan partilerden hiçbirine oy vermeyeceğini belirtmiştir. Kararsızların oranı da yüzde 20'nin üzerinde gözükmektedir. Vatandaşların büyük çoğunluğunun yolsuzluklarla mücadelede mevcut siyasi parti ve kadrolara güven duymaması, hem siyaset kurumunun geleceği hem de ülkemizin başarmak zorunda olduğu yolsuzluklarla mücadele çalışması açısından kaygı uyandırıcı olarak değerlendirilmektedir.

* Araştırmada görüşülen kişilerden yüzde 18'i kişisel deneyimlerinde çeşitli kurumlardaki kamu görevlilerine rüşvet vererek işlerini çözmeye çalıştıklarını beyan etmişlerdir. Oranın böylesine yüksek olması, toplum olarak da rüşveti ne yazık ki içselleştirdiğimiz göstergesi olarak kabul edilmektedir.

* Araştırmanın belki de en sevindirici sonucu ise halkın rüşvete ve yolsuzluğa karşı bir reform programına destek vermeye hazır olduğunun ortaya çıkmasıdır.

Halkın bu desteğini uygulamaya dönüştürecek olan ise siyasi iradedir.

Yolsuzluklarla mücadele, demokratikleşmenin ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmelidir. Yolsuzluklarla baş etmeden, şeffaflığı ve açıklığı getirmeden, devletin vergisini aldığı halka bütün yönleriyle hesap vermesini sağlamadan, Türkiye'nin ne demokratikleşmesi ne de Avrupa Birliği'ne tam üyeliği mümkün gözükmemektedir.

7.3. Yolsuzluk Endeksinde Türkiye'nin Durumu

Demokrasi kültürünün temellerini kemiren yolsuzluk, ne yazık ki, gün geçtikçe ülkemizde daha da büyük bir sorun haline gelmektedir. Uluslararası araştırma ve ölçümlerde Türkiye, yolsuzluğun en çok yapıldığı ülkelerin başında gelmektedir.

Ulusal ve uluslararası yolsuzluklarla savaşmak için kurulan "Uluslararası şeffaflık örgütü" (Transparency International)'nin 2001 yılı için hazırladığı endekste Türkiye 54. sırada yer almaktadır. Oysa 2000 yılında aynı endeksin verilerine göre Türkiye 50. sırada yer almaktaydı.

Uluslararası şeffaflık örgütü'nün hazırladığı yolsuzluk endeksinde bakıldığında Türkiye'nin, Kolombiya, Namibya, Kosta Rika, Uruguay gibi üçüncü dünya ülkelerinin bile gerisine düştüğü görülmektedir.²²⁶

İtalya ve Meksika gibi onyıllardır yolsuzluklarla çalkalanmış ülkeler son yıllarda ciddi önlemler alarak yolsuzlukla etkin bir mücadele başlatıp endeksteki sıralarını yukarılara doğru çıkartırken, Türkiye ne yazık ki her geçen yıl daha da aşağılara düşmektedir. Nitekim 1996 yılında yolsuzluk endeksinde 33. sırada yer alan ve 3.5 puana sahip olan Türkiye; 1997 yılında 38. sıraya gerilemiş, 3.2 puana düşmüş, 1998 yılında ise 54. sırayı almış ve puanı 3.4 olmuştur. Hala da 54. sırada yer almakta ve Mısır ile El Salvador ile aynı sırayı paylaşmaktadır.²²⁷

Türkiye'de yaşanan yolsuzlukların çok büyük bir ekonomik faturasının olduğu bilinmektedir. 2001 yılında Türkiye'de yaşanan Cumhuriyet tarihinin en derin ekonomik krizinin bankaların içinin usulsüz işlemlerle boşaltılmasından meydana geldiği hatırlanırsa, yolsuzluğun ülke ve toplum üzerinde ne kadar derin yaralar açtığı daha iyi anlaşılacaktır. Yolsuzlukların neden olduğu ekonomik kriz sonrasında Türkiye'de devalüasyon yaşanmış, milli gelir azalmış, üretimde büyük düşüşler yaşanmış, fabrikalar kapanmış, onbinlerce kişi işinden olmuş, ayrıca toplumun güven duygusu da kaybolmuştur... Yolsuzlukla, bir ülkeye yapılabilecek en kötü şeyi yapılmakta; üretime, eğitime, sağlığa,

²²⁶ **Transparency International**, (www. Transparency.org) Bkz. **Yakın Dönem Türkiye Ekonomisi Gerçeği**, Ankara Ticaret Odası, Ankara, Ekim, 2001, s. 35

²²⁷ **A.g.e.** s.36

toplumun gelişmesine aktarılacak kaynaklar yağmalanmaktadır.

Yolsuzluğun önlenemediği ülkelerde demokrasinin yerini baskı ve dayatma almakta, özgürlükler kısıtlanmakta, toplum içine kapanmakta, fakirlik artmaktadır. Bugün Türkiye'de yaşanan antidemokratik uygulamaların, özgürlükler üzerindeki baskıların, insan hakları ihlallerinin kökeninde de büyük ölçüde yolsuzluklar yatmaktadır.

Uluslararası şeffaflık örgütü'nün tam listesini verdiğimiz 2001 yılı için hazırladığı yolsuzluk endeksine bakıldığında Türkiye 54. sırada yer almaktadır. Endeksteeki yerimiz, ülkemizde yolsuzluğun ne kadar arttığını somut şekilde göstermektedir. Türkiye, yolsuzluk sıralamasında Uruguay ve Namibya'dan bile geride bulunmaktadır. AB'ye üyelik için uyum sürecinin gerektirdiklerini yapmaya çalışan Türkiye'de demokrasi kültürünün yerleşebilmesi için öncelikle demokrasiye büyük zarar veren yolsuzluklarla etkin bir şekilde mücadele edilmelidir.

7.4. Yolsuzluğun Nedenleri Ve Çözüm Önerileri

Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Bilim Yönetim ve Kültür Platformu'nun hazırladığı ve kamuoyuna açıkladığı yolsuzluk raporu da önemli tesbitler içermektedir.

CHP'nin yolsuzluk raporunda, Türkiye'deki yolsuzlukların başlıca nedenleri şöyle sıralanmaktadır:²²⁸

- * Gözü doymaz bazı işadamları ile kötü niyetli ve ahlaksız bazı bürokratların ve bazı siyasilerin yasalara aykırı biçimde bir çıkar birliği oluşturmaları,
- * Devleti soyarak iş yapma alışkanlığı ve kültürünün yerleşmesi,
- * Siyasetçi çıkar çevreleriyle bürokrasinin içli dışlı olması,
- * Bürokraside 'bugün git yarın gel' anlayışının egemen olması,
- *Kamunun saydam olmaması,
- *Siyasal partilerin finansman arayışları, politika yapmanın pahalı maliyeti ve açıklanmayan seçim harcamaları,
- *Kamuda düşük ücret politikası,
- *Ekonomik gerçeklerle bağdaşmayan düşük para cezaları,
- *Yolsuzluğa karşı sağlıklı bir toplumsal kültürün oluşmaması,

²²⁸ <http://www.chp.org.tr/haberler/gundemler/gundem72/gundem72.htm>

Tablo 9
2001 Yılı Yolsuzluk Endeksi

Sıralama	Ülke	2001 Endeks Değeri	Kullanılan Araştırma Sayısı	Standart Sapma	En Yüksek - En Düşük Sınırı
1	Finlandiya	9.9	7	0.6	9.2 - 10.6
2	Danimarka	9.5	7	0.7	8.8 - 10.6
3	Yeni Zelanda	9.4	7	0.6	8.6 - 10.2
4	Izlanda	9.2	6	1.1	7.4 - 10.1
	Singapur	9.2	12	0.5	8.5 - 9.9
6	İsveç	9.0	8	0.5	8.2 - 9.7
7	Kanada	8.9	8	0.5	8.2 - 9.7
8	Hollanda	8.8	7	0.3	8.4 - 9.2
9	Lüksemburg	8.7	6	0.5	8.1 - 9.5
10	Norveç	8.6	7	0.8	7.4 - 9.6
11	Avusturalya	8.5	9	0.9	6.8 - 9.4
12	İsviçre	8.4	7	0.5	7.4 - 9.2
13	İngiltere	8.3	9	0.5	7.4 - 8.8
14	Hong Kong	7.9	11	0.5	7.2 - 8.7
15	Avusturya	7.8	7	0.5	7.2 - 8.7
16	İsrail	7.6	8	0.3	7.3 - 8.1
	Amerika Birleşik Devletleri	7.6	11	0.7	6.1 - 9.0
18	Şili	7.5	9	0.6	6.5 - 8.5
	İrlanda	7.5	7	0.3	6.8 - 7.9
20	Almanya	7.4	8	0.8	5.8 - 8.6
21	Japonya	7.1	11	0.9	5.6 - 8.4
22	İspanya	7.0	8	0.7	5.8 - 8.1
23	Fransa	6.7	8	0.8	5.6 - 7.8
24	Belçika	6.6	7	0.7	5.7 - 7.6
25	Portekiz	6.3	8	0.8	5.3 - 7.4
26	Botsvana	6.0	3	0.5	5.6 - 6.6
27	Tayvan	5.9	11	1.0	4.6 - 7.3
28	Estonya	5.6	5	0.3	5.0 - 6.0
29	İtalya	5.5	9	1.0	4.0 - 6.9
30	Namibya	5.4	3	1.4	3.8 - 6.7
31	Macaristan	5.3	10	0.8	4.0 - 6.2
	Trinidad ve Tobago	5.3	3	1.5	3.8 - 6.9
	Tunus	5.3	3	1.3	3.8 - 6.5
34	Slovenya	5.2	7	1.0	4.1 - 7.1
35	Uruguay	5.1	4	0.7	4.4 - 5.8
36	Malezya	5.0	11	0.7	3.8 - 5.9
37	Ürdün	4.9	4	0.8	3.8 - 5.7
	Litvanya	4.8	5	1.5	3.8 - 7.5
39	G. Afrika Cumhuriyeti	4.8	10	0.7	3.8 - 5.6
40	Kosta Rika	4.5	5	0.7	3.7 - 5.6
	Mauritius	4.5	5	0.7	3.9 - 5.6
42	Yunanistan	4.2	8	0.6	3.6 - 5.6
44	Peru	4.1	6	1.1	2.0 - 5.3
	Polonya	4.1	10	0.9	2.9 - 5.6

Sıralama	Ülke	2001 Endeks Değeri	Kullanılan Araştırma Sayısı	Standart Sapma	En Yüksek-En Düşük Sınırı
46	Brezilya	4.0	9	0.3	3.5 - 4.5
47	Bulgaristan	3.9	6	0.6	3.2 - 5.0
	Hırvatistan	3.9	3	0.6	3.4 - 4.6
	Çek Cumhuriyet	3.9	10	0.9	2.6 - 5.6
50	Kolombiya	3.8	9	0.6	3.0 - 4.5
51	Meksika	3.7	9	0.6	2.5 - 5.0
	Panama	3.7	3	0.4	3.1 - 4.0
	Slovak Cumhuriyeti	3.7	7	0.9	2.1 - 4.9
54	Mısır	3.6	7	1.5	1.2 - 6.2
	El Salvador	3.6	5	0.9	2.0 - 4.3
	Türkiye	3.6	9	0.8	2.0 - 4.5
57	Arjantin	3.5	9	0.6	2.9 - 4.4
	Çin	3.5	10	0.4	2.7 - 3.9
59	Ghana	3.4	3	0.5	2.9 - 3.8
	Letonya	3.4	3	1.2	2.0 - 4.3
61	Malawi	3.2	3	1.0	2.0 - 3.9
	Tayland	3.2	12	0.9	0.6 - 4.0
63	Dominik Cumhuriyeti	3.1	3	0.9	2.0 - 3.9
	Moldova	3.1	3	0.9	2.1 - 3.8
65	Guatemala	2.9	4	0.9	2.0 - 4.2
	Filipinler	2.9	11	0.9	1.6 - 4.8
	Senegal	2.9	3	0.8	2.2 - 3.8
	Zimbabve	2.9	6	1.1	1.6 - 4.7
69	Romanya	2.8	5	0.5	2.0-3.4
	Venezuela	2.8	9	0.4	2.0 -3.6
71	Honduras	2.7	3	1.1	2.0 - 4.0
	Hindistan	2.7	12	0.5	2.1 - 3.8
	Kazakistan	2.7	3	1.3	1.8 - 4.3
	Özbekistan	2.7	3	1.1	2.0 -4.0
	Vietnam	2.6	7	0.7	1.5 - 3.8
75	Zambia	2.6	3	0.5	2.0 - 3.0
	Fildişi Sahili	2.4	3	1.0	1.5 - 3.6
77	Nikaragua	2.4	3	0.8	1.9 - 3.4
	Ekvador	2.3	6	0.3	1.8 - 2.6
79	Pakistan	2.3	3	1.7	0.8 - 4.2
	Rusya	2.3	10	1.2	0.3 - 4.2
	Tanzanya	2.2	3	0.6	1.6 - 2.9
82	Ukrayna	2.1	6	1.1	1.0 - 4.3
84	Azerbeycan	2.0	3	0.2	1.8 -2.2
	Bolivya	2.0	5	0.6	1.5 - 3.0
	Kamerun	2.0	3	0.8	1.2 - 2.9
	Kenya	2.0	4	0.7	0.9 - 2.6

Kaynak: Transparency International, ([www. Transparency.org](http://www.Transparency.org))

* Yasaların yetersizliği, yargının ağır çalışması.

CHP'nin raporunda yolsuzluğu özendiren sistemin değiştirilmesi için siyasal, hukuki ve idari önlemlerin alınması gerektiği belirtilmektedir. Raporunda bu önlemler şöyle sıralanmaktadır:

* Milletvekili dokunulmazlığı sınırlandırılmalı,

* Meclis soruşturması siyasallaştırılmamalıdır,

* Siyasi ahlak egemen kılınmalı, bunun için siyasi ahlak yasası çıkarılmalı, siyasi partiler yasası değiştirilerek, partilerin parasal kaynakları kamunun bilgisine sunulmalıdır. Seçim harcamaları açıklanmalı, seçilen her kişinin mal varlığı kamuoyuna açıklanmalıdır.

* Demokratik kitle örgütlerini güçlendirecek politikalar çok dikkatli bir biçimde izlenmelidir,

* Kamu yönetimi saydamlaştırılmalıdır,

* Devletin kendi vatandaşından gizleyeceği bir sır olmamalıdır,

* Bankacılık, meslek ve devlet sırrı gibi yasalarda yer alan tanımlar kaldırılmalıdır,

* Medya özgür olmalıdır,

* Yargı bağımsız olmalıdır, bunun için 1982 Anayasa'sı değiştirilmelidir

* Adli kolluk gücü oluşturulmalıdır,

* Kamu harcamalarını denetlemede çağdaş yöntemler seçilmelidir,

* Maliye Bakanlığı yeniden yapılandırılmalıdır.

* Yolsuzlukla mücadelede eşgüdümüne önem verilmelidir,

* Bazı kamu görevlilerinin mal varlıkları kamuoyuna açıklanmalıdır.

Siyasi partilerin Türkiye'nin en önemli sorunlarından biri olan yolsuzlukla ilgili çalışma yapması, rapor hazırlaması ve önerilerini kamuoyu ile paylaşması sevindirici bir gelişmedir. Kamuoyunda tartışılan bu önerilerin, Meclis gündemine de taşınması, sorunun asıl çözüm yeri olan Meclis'te meselenin ve çözüm yollarının tartışılması ve gerekli önlemlerin alınması gerekmektedir. Umalım ki, CHP gibi siyasi partilerin, TESEV gibi sivil toplum örgütlerinin hazırladığı raporlar, yaptıkları kamuoyu araştırmaları hem diğer kurum ve kuruluşlara örnek olur, hem de sorunun çözümü yönünde olumlu katkılar sağlar.

7.5. Yolsuzluklara Sivil Toplum Tepkisi

Ülkemizdeki yolsuzluklar toplumu da büyük ölçüde etkilemiş, bireyler üzerinde derin yaralar açmaya başlamıştır. Yolsuzluklara sivil bir tepki olarak kurulan ve yolsuzluklarla mücadeleyi kamuoyunun gündeminde tutmayı amaç edinen Toplumsal Saydamlık Hareketi Derneği (TSHD), yolsuzluklara toplumun verdiği güçlü tepkinin en güzel örneklerinden biri olarak gösterilebilir.

Toplumsal Saydamlık Hareketi Derneği Başkanı Erciş Kurtuluş, bu sivil toplum tepkisinin amacını şöyle açıklamaktadır: ²²⁹

"Ülkemiz, yolsuzlukların had safhaya ulaştığı, her ne pahasına olursa olsun zengin olma amacının yerleştiği tarihî süreçten geçmektedir. Bu süreçte iyi niyetli, dürüst insanlarla alay edilmekte, pısrık ve beceriksiz oldukları söylenmekte, iyiler ve dürüstler seslerini kötüler kadar duyuramamaktadırlar. Yaşanılan bu kötü sürecin olumsuzluklarını aza indirmek için Toplumsal Saydamlık Hareketi Derneği 1996 yılında kuruldu. Derneğin amacı toplumun temiz ve saydam bir yaşama kavuşturulmasıdır. Bunun için öncelikle merkezî ve mahallî her türlü kamu gücünün kişisel çıkarlar için kötüye kullanılmasını önlemek, siyasal, sosyal ve ekonomik olayların her an yurttaşlarca izlenip değerlendirilmesi ile her türlü yolsuzluktan arındırılmasını sağlamaktır. Toplumsal Saydamlık Hareketi Derneği, hem ülkemizde ve hem de diğer ülkelerde toplumsal saydamlık konusundaki gelişmeleri yakından izleyecek ve toplumsal saydamlığın gerçekleşmesi için gerekli siyasal, ekonomik, idarî ve ahlakî önlemleri araştırarak ve bulduğu çözüm önerilerinin toplumda tartışılmasını sağlayacaktır..."

Yolsuzlukların en büyük faturasını ödeyen toplumun, demokrasinin temellerini kemiren bu hastalıkla bilinçli bir şekilde mücadele etmek için biraraya gelmesi, sivil bir hareket altında birleşmesi, ülkemiz adına ümit verici bir gelişme olarak değerlendirilmelidir.

Şimdiye kadar yolsuzluklara sessiz kalan, yolsuzlukların demokrasimize zarar vermesini sadece seyretmekle yetinen toplum, artık sesini yükseltmektedir. Küreselleşme sürecinin getirdiği iletişim olanakları, bilgi ve haber akışı artık herkese şunu göstermiştir: "Yolsuzluklar, geleceğimizden, yarınlarımızdan çalmaktadır. Umutlarımızı yoketmekte, gelişip büyümemizi engellemektedir. Yolsuzlukların olmadığı, şeffaf yönetimin hakim olduğu ülkeler huzur, refah ve mutluluk içinde yaşarken, yolsuzluk batağına saplanmış ülkeler kendi elle-

²²⁹ Erciş Kurtuluş, "Kirlilikte Dibe Vurduk", **Zaman Gazetesi**, 11.05. 2000, (<http://212.154.21.40/2000/11/05/roportaj1/roportaj1.htm>)

riyle geleceklerini karartmaktadırlar...”

Toplumumuz da bu gerçeği gördüğü için artık sesini yükseltmekte, sofrasındaki ekmeğine uzanan eli ortadan kaldırmak ve geleceğine sahip çıkmak için yolsuzluklarla mücadele gibi çok önemli bir görevi sadece devlete bırakmamakta, sivil inisiyatif olarak üzerine düşen görevi yapma kararlılığını ortaya koymaktadır

"Ekonomi düzelse de eğer yolsuzluk bir kültür haline gelmişse bunu önlemek mümkün değildir" diyen Toplumsal Saydamlık Hareketi, Türkiye'de başta yargıda saydamlık, kamu maliyesinde saydamlık, basında saydamlık; ama bunların hepsiden önce de siyasette saydamlık talep ediyor. Çünkü siyaset kurumunun saydamlaşmasının, diğer kurumlara da olumlu yansıtacağına inanıyor.²³⁰

Toplumsal Saydamlık Hareketi Derneği Başkanı Erciş Kurtuluş, ülkemizdeki yolsuzluk gerçeğini ve bu yolsuzluklarla neden mücadele edilemediğini ise şöyle açıklamaktadır:²³¹

"Yolsuzluğun asıl nedenlerini siyasal yapı kirliliğinde, lider sultasında ve siyasetin bir kamu hizmeti olarak değil, bir ticari çıkar aracı olarak görülmesinde aramak lazım. Siyasal liderlik ve buna bağımlı üst düzey bürokrasi, son yirmi yılda sürekli biçimde kirlendi ve önemli yolsuzluk ve rüşvet iddialarına muhatap oldu. Son yirmi yılda siyasal parti lideri konumundaki dört başbakanın kendileri, aileleri ya da yakın çevreleri hakkında önemli yolsuzluk iddiaları ortaya atılmış; ancak cumhuriyet tarihinde örneği görülmeyen bu iddialar aydınlığa kavuşturulamamıştır. TBMM, Cumhurbaşkanlığı, Başbakanlık harcamalarında önemli yolsuzluklar ortaya çıkarıldı. Siyasal irade bu iddiaların saydam bir ortamda ve halka hesap verme anlayışı içinde tartışılması yerine bunların örtbas edilmesi ve zaman içinde unutulmaya bırakılmasını tercih etti. Bu iddialar unutulmuş ya da gündemden düşmüş görünse dahi geniş halk kitlelerinde devletin tepesinin temiz olmadığı inancını yerleştirmiştir. "Benim memurum işini bilir" felsefesi ile beslenen bu imaj, "bal tutan parmağını yalar" özdeyişini geçerli kılmış ve talandan mal kapma yarışı, köşe dönme hırsı devlet yönetimine egemen olmuştur. Bunların yanı sıra geçmişten süregelen ihale yasası da önemli bir yolsuzluk kaynağı haline dönüştürülmüştür..."

Ülkemizin yolsuzluk konusundaki durumu görüldüğü gibi hiç de içaçıcı de-

²³⁰ A.g.e, s.12

²³¹ Erciş Kurtuluş, "20. Yüzyılın Türkiye'ye Kötü Mirası: Yolsuzluk Ve Rüşvet", **Zaman Gazetesi**, 29 Kasım 2001, s. 12, (<http://212.154.21.40/2001/11/29/yorum/yorum.htm>)

ğildir. Peki ne yapılmalıdır? Nasıl bir yol ve yöntem izlenirse, ülkemiz, demokrasimize ve geleceğimize zarar veren bu yolsuzluk hastalığından kurtulabilir?

Sivil toplum örgütü toplumsal saydamlık hareketi, yolsuzluklarla mücadele için bir "milli mutabakat belgesi" imzalanmasını önermekte ve gerekçelerini şöyle açıklamaktadır: ²³²

*"Yolsuzluğun ülkenin ve devletin geleceğini karartan, sosyal patlamalara zemin hazırlayan milli bir tehlike olduğu söylemi, gerçekçi bir milli politikaya dönüştürülmelidir. Cumhurbaşkanı, TBMM Başkanı ve Meclis'te grubu bulunan tüm siyasal parti liderlerinin katılması ile bir toplantı yapılmalı ve yolsuzlukla mücadelenin siyasal hesaplaşmaların ötesinde ulusal bir devlet meselesi olduğu konusunda uzlaşmaya varılarak aşağıdaki konuları içeren bir milli mutabakat belgesi imzalanmalıdır:

* Devletin geleceğini tehlikeye sokan, toplumun ahlaki değerlerini çürüten yolsuzluk bir devlet sorunu olarak ele alınacak ve bu mücadelenin temel ilkeleri en kısa zamanda açıklığa kavuşturularak gerekli mücadele yasaları çıkarılacaktır.

* Yolsuzluk iddiaları parti çıkarları açısından değil ülke çıkarları açısından ele alınacak, bir partinin yöneticileri kendi partilerini ilgilendiren yolsuzluk iddialarına karşı gözü kapalı cephe almayacaklar, iddiaların bağımsız yargı organlarınca bir etki altında kalmaksızın sonuçlandırılmasına yardımcı olacaklardır.

* Yolsuzluk iddialarının örtbas edilmesi bir hükümet ortaklığı şartı olarak düşünülmeyecek, yolsuzluk iddiaları partiler arası siyasal hesaplaşmalardan uzak tutulacaktır.

* Milletvekillerinin yapamayacakları işleri de içeren bir siyasal etik yasası çıkarılacaktır.

* Yolsuzluk soruşturmalarını yürüten kamu görevlileri, özellikle yargıç ve savcılar üzerinde doğrudan veya dolaylı baskı uygulanmayacak, bunlara gözdağı vermeyi amaçlamayan, bir diğer deyişle yolsuzlukla mücadele edenlerle mücadeleyi benimsemeyen bir yaklaşım içinde olunacaktır. ..."

Ülkemizin her alanda elini kolunu bağlayan ve önünü tıkayan yolsuzluk illetiyle mücadele etmek için toplumsal mutabakat şarttır. Toplumun her üyesi ile birlikte devlet yönetimi de yolsuzluklarla mücadelede başarılı olmak için aynı azmi ve kararlılığı göstermek zorundadır. Böylesine büyük bir sorunu ancak devlet/millet kaynaşması ve elbirliği ile çözmek mümkündür.

²³²A.g.e, s.12

8. Türkiye’de Gelir Dağılımı ve İnsani Gelişme

Avrupa Birliği’ne üyelik yolunda ilerleyen Türkiye’nin önündeki en büyük açmazlarından birini de gelir dağılımındaki adaletsiz bölüşüm oluşturmaktadır. Türkiye’nin gelir dağılımındaki uçurumu gidermeden AB ile bütünleşmesi ve küresel süreçte yer alabilmesi mümkün değildir.

8.1. Türkiye’de Gelir Adaletsiz Dağıtılıyor

Gelir dağılımı üzerine yapılan araştırmalar, Türkiye’de hem hanhalkları hem de bölgeler arasındaki gelir dağılımı eşitsizliğinin büyüdüğünü ortaya koymaktadır. Devlet İstatistik Enstitüsü’nün yaptığı son gelir dağılımı araştırmasının sonuçlarına göre, hanhalklarının yüzde 20’si ulusal gelirin yaklaşık yarısını elde ederken, en alt yüzde 20’lik dilim ulusal gelirin sadece yüzde 5’iyle yetinmek zorunda kalmaktadır.²³³

Türkiye, dünyanın geliri en adaletsiz dağıtılan ülkeleri arasında yer almaktadır. Gelirin yüzde 20’lik dilimlere göre dağılımı esas alındığında Türkiye, adaletsizlik açısından dünyanın ilk 20 adaletsiz ülkesinden birisi durumundadır. Orta gelirli ülkeler sıralamasında ise ilk beşte yer almaktadır. Gelir adaletsizliğinin ölçütü olan “Gini katsayısı” dikkate alındığında gelirin en adaletsiz dağıtıldığı ülkeler olan Brezilya, Meksika, Şili ve Güney Afrika ülkelerini, ne yazık ki Türkiye izlemektedir.²³⁴

Devlet istatistik Enstitüsü’nün 1994 yılında yaptığı gelir dağılımı araştırmasında gelirin aileler arasında yüzde 1’lik dağılımı ile ilgili oranlar, 2000 yılı ilk yarı milli gelir verilerine uyarlandığında, Türkiye’nin birinci gelir grubu ile 100. gelir grubunun aylık gelirleri arasındaki farkın tam 236 kat olduğu görülmektedir. Yüzde 1’lik gruplara göre gelirin bölüşümü, toplumsal gelir grup-

²³³<http://www.die.gov.tr>

²³⁴Mustafa Sönmez, “*Dağıtılamayan Gelir*”, **Görüş Dergisi**, Sayı:49, 2001, s. 60

larının şu beş başlık altında toplanabileceğini göstermektedir:

Süper zengin yüzde 1: Türkiye’de gelir dağılımında en üstteki yüzde 1’lik grup çok farklı bir özelliğe sahip bulunmaktadır. Bu grup cari fiyatlarla ayda 7.5 milyar liraya yakın gelir elde etmekte, en yakınındaki gelir grubu ile bile arasında tam yüzde 354 fark bulunmaktadır. Bu ayrıcalıklı yüzde 1’lik gelir grubunun ayda hanesine giren gelir, Türkiye’nin yüzde 45’inin hanesine giren gelire denk gelmektedir.

Yüksek gelir grubu: Bu gruba aylık geliri 2 milyar 100 milyon lira ile 1 milyar lira arasında olan aileler girmektedir. Toplam gelirden yüzde 16.1 pay alan bu ailelerin toplam nüfus içindeki payları yüzde 5’i bulmaktadır.

Üstorta gelir grubu: Bu gruba hanesine en fazla 999 milyon, en az 501 milyon lira giren aileler girmektedir. Bunların nüfustaki payları yüzde 16, gelir pastasından aydıkları pay ise yüzde 25.6’dır.

Altorta gelir grubu: Ayda hanesine giren gelir en fazla 500 milyon lira, en az 201 milyon lirayı bulanlar altorta gelir grubuna girmektedirler. Bu grubun nüfustaki oranları yüzde 48’e ulaşmaktadır.

Düşük gelir grubu: Ayda 200 milyon lira ve daha az bir gelirle geçinmeye çalışanların oluşturduğu bu grup, toplam ailelerin yüzde 30’unu bulmaktadır. Düşük gelirli grubu ise gelirden sadece yüzde 9.2’lik bir pay alabilmektedir.²³⁵

Gelir dağılımındaki bu adaletsiz bölüşüm, ülkemizin demokratikleşmesine de büyük zararlar vermekte, önemli engeller oluşturmaktadır. Adaletsiz gelir dağılımı yüzünden nüfusumuzun dörtte üçü, geçim savaşı içinde hayatını sürdürmekte, demokratik haklarını talep edememekte, demokratik isteklerini seslendirememektedir. Demokrasi kültürünün yerleştiği ülkelerin en önemli özelliklerinden birini de, gelirin eşit dağıtılması oluşturmaktadır. Gelir dağılımındaki adaletsizlik ve haksız bölüşüm ortadan kalkınca hem ülke kalkınması hızlanmakta, hem de toplumsal huzur, refah ve mutluluk sağlanmaktadır. Bugün ülkemizde yaşanan toplumsal sorunların pek çoğunun temelinde de gelir dağılımındaki bu adaletsiz bölüşüm yatmaktadır.

8.2. İnsani Yoksulluk Endeksinde Türkiye

Gelire bağlı yoksulluktan ayrı olarak kalkınmakta olan ülkelerdeki insani yoksulluk olgusunu ölçen “insani yoksulluk endeksi”ne (Human Poverty Index /HPI) göre ise Türkiye, 90 ülke arasında 19. sırada yer almaktadır.

İnsani yoksulluk endeksi, yaşam süresinin uzunluğunu, bilgi birikiminin boyutlarını, su kaynaklarına erişimi, düşük kilolu çocuk oranları gibi sosyal

²³⁵ A.g.e., s. 63

göstergeleri ölçmektedir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından ölçülen insani yoksulluk endeksinde Türkiye, Küba, Panama, Lübnan, Belize, Guyana, Mauritius, Peru gibi ülkelerden sonra gelmektedir.²³⁶

AB’ye girmek isteyen bir ülke için bu göstergeler hiç de içaçıcı değildir. Türkiye’nin insani yoksulluk endeksinde 3. dünya ülkeleri olarak adlandırılan ve ekonomik olarak geri kaldıkları bilinen ülkelerin bile arkasında yer alması, başta siyasi iktidar olmak üzere tüm toplumumuzu bu durumun düzeltilmesi için çaba harcamaya sevk etmelidir. Çünkü Türkiye böylesi bir tabloyu hak etmemektedir.

8.3. İnsani Gelişme Endeksinde Türkiye

Türkiye’de gelir dağılımı bozuk ve eşitsiz olduğu gibi, insani gelişmede maalesef istenilen düzeyde değildir. Ülkemiz sosyal göstergeler olarak da az gelişmiş ülkeler kategorisinde yer almaktadır.²³⁷

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından 1990 yılından bu yana düzenli olarak hazırlanan “insani gelişme endeksi”, dünya üzerinde fakirliğin ne ölçüde azaldığını ve insani gelişim yolunda ülkelerin yelpazesinin neresinde olduğunu belirlemektedir. İnsani Gelişim Endeksi (Human Development Index/ HDI), uzun ömürlülük, bilgi birikimi ve yaşam standardı yeterliliği boyutları ile insani gelişimi ölçmekte, ölçümde yaşam süresi beklentisi, yetişkinlerde eğitim oranı, çocuklarda eğitime katılma oranı ve satınalma gücü paritesine göre ayarlanmış kişi başına gelir gibi istatistikler kullanılmaktadır.²³⁸

Türkiye, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı’nın hazırladığı 1999 yılı insani gelişim endeksi sıralamasında 82. sırada yer almaktadır. Yüksek insani gelişim kategorisinde yer alamayan Türkiye, ancak orta insani gelişim bölümünde kendisine yer bulabilmektedir. Türkiye insani gelişmede Trinidad ve Tobago, Filipinler, Gürcistan ve Paraguay’ın gerisinde yer almaktadır. Türkiye 2002 yılı insani gelişim endeksinde ise daha da arkalara düşmüş, 96. sıraya gerilemiştir.²³⁹

Adaletsiz gelir dağılımı gibi insani gelişmemişlik, gerikalmışlık da demokrasinin önünde engel teşkil etmekte, Türkiye’nin AB ile bütünleşmesini zorlaştırmaktadır. Türkiye, gelirini adaletli bölüşürme çabasıyla birlikte, sosyal göstergelerini de iyileştirmek zorundadır.

²³⁶ www.undp.org, (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)

²³⁷ Yakın Dönem Türkiye Ekonomisi Gerçeği, ATO Yayınları, Ekim 2001, Ankara, s. 155

²³⁸ A.g.e, s. 156

²³⁹ www.undp.org

**UNDP İNSANİ GELİŞME İNDEKSİ VERİLERİNE GÖRE
ÜLKELERİN GELİŞİMİŞLİK SIRALAMASI**

Yüksek Gelişmişlik Düzeyindeki Ülkeler	Orta Gelişmişlik Düzeyindeki Ülkeler	Düşük Gelişmişlik Düzeyindeki Ülkeler
1. Norveç	56. Antigua ve Barbada	101. Özbekistan
2. İzlanda	57. Bulgaristan	102. Kırgızistan
3. İsveç	58. Malezya	103. Cape Verde
4. Avustralya	59. Panama	104. Çin
5. Hollanda	60. Makedonya	105. El Salvador
6. Belçika	61. Libya	106. İran
7. Amerika Birleşik Devletleri	62. Mauritius	107. Cezayir
8. Kanada	63. Rusya Federasyonu	108. Moldova
9. Japonya	64. Kolombiya	109. Vietnam
10. İsviçre	65. Brezilya	110. Suriye
11. Danimarka	66. Bosna Hersek	111. Güney Afrika
12. İrlanda	67. Beliz	112. Endonezya
13. İngiltere	68. Dominik Cumhuriyeti	113. Tacikistan
14. Finlandiya	69. Venezuela	114. Bolivya
15. Lüksemburg	70. Samoa	115. Honduras
16. Avusturya	71. Santa Lucia	116. Ekvator Ginesi
17. Fransa	72. Romanya	117. Moğolistan
18. Almanya	73. Suudi Arabistan	118. Gabon
19. İspanya	74. Tayland	119. Guatemala
20. Yeni zellanda	75. Ukrayna	120. Mısır
21. İtalya	76. Kazakistan	121. Nikaragua
22. İsrail	77. Surinam	122. Sao Tome ve Prirince
23. Portekiz	78. Jamaika	123. Solomon Adaları
24. Yunanistan	79. Oman Krallığı	124. Nabımya
25. Kıbrıs	80. St. Vincent ve Grenadalar	125. Bostvana
26. Hong Kong, Çin	81. Fiji	126. Fas
27. Barbados	82. Peru	127. Hindistan
28. Singapur	83. Lübnan	128. Vanuatu
29. Slovenya	84. Paraguay	129. Gana
30. Kore Cumhuriyeti	85. Filipinler	130. Kamboçya
31. Brunei Sultanlığı	86. Maldiv Adaları	131. Myanmar
32. Çek Cumhuriyeti	87. Türkmenistan	132. Papua Yeni Gine
33. Malta	88. Gürcistan	133. Svazi Krallığı
34. Arjantin	89. Azerbaycan	134. Komor Adaları
35. Polonya	90. Ürdün	135. Lao Demokratik halk Cumhuriyeti
36. Seyşel Adaları	91. Tunus	136. Butan
37. Bahreyn	92. Guyana	137. Lasetho
38. Macaristan	93. Grenada	138. Sudan
39. Slovakya	94. Dominik Cumhuriyeti	139. Bangladeş
40. Uruguay	95. Arnavutluk	140. Kongo
41. Estonya	96. Türkiye	141. Togo
42. Kosta Rika	97. Ekvador	
43. Şili	98. Filistin (İşgal Altındaki bölgeleri)	
44. Katar	99. Sri Lanka	
45. Litvanya	100. Ermenistan	
46. Kuveyt		
47. Hırvatistan		
48. Birleşik Arap Emirlikleri		
49. Bahamalar		
50. Latviya		
51. St. Kitts ve Nevis		
52. Küba		
53. Belarus		
54. Trinidad ve Tobago		
55. Meksika		
		142. Kamerun
		143. Nepal
		144. Pakistan
		145. Zimbabve
		146. Kenya
		147. Uganda
		148. Yemen
		149. Madagaskar
		150. Haiti
		151. Gambia
		152. Nijerya
		153. Cibuti
		154. Moritanya
		155. Eritre
		156. Senegal
		157. Gine
		158. Ruanda
		159. Benin
		160. Tanya
		161. Fildişi Sahili
		162. Malavi
		163. Zambiya
		164. Angola
		165. Çad
		166. Gine - Bassau
		167. Kongo Demokratik Cumhuriyeti
		168. Orta Afrika Cumhuriyeti
		169. Etiyopya
		170. Mozambik
		171. Burundi
		172. Mali
		173. Burkina Faso
		174. Nijer
		175. Sierra Leone

Tablo 10: 2002 Yılı İnsani Gelişim Endeksi

Türkiye, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın hazırladığı 2002 yılı insani gelişim endeksi sıralamasında 96. sırada yer almaktadır. Türkiye'nin insani gelişim bakımından Fiji, Surinam, Guyana gibi ülkelerin bile gerisinde kalması oldukça düşündürücü bulunmaktadır.

8.4. Türkiye’de Bölgesel Eşitsizlik

Türkiye’de gelir dağılımındaki adaletsizliğin yanısıra bölgesel olarak da gelir dağılımında büyük eşitsizlikler bulunmaktadır. Yetersiz beslenen aileler veya mutlak yoksullar olarak adlandırılabilir durumda olanlar Türkiye nüfusunun yüzde 11’ini oluşturmaktadır. Kentlerde yüzde 7 olan bu oran kırsal alanda yüzde 14’e çıkmaktadır.²⁴⁰

Türkiye’de bölgeler arasında toplam yoksulluk Ege bölgesinde nüfusun yüzde 3’ü iken bu oran Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yüzde 18’e çıkmaktadır. Temel gereksinimler açısından değerlendirildiğinde yüzde 37 ile Güneydoğu Anadolu bölgesi Türkiye’nin en yoksul bölgesi olarak görülürken, onu yüzde 34 ile Karadeniz bölgesi ve yüzde 33 oranıyla Doğu Anadolu bölgesi izlemektedir.²⁴¹

Yerleşim yerlerine göre Gini oranları değerlendirildiğinde, oranın 1’e yaklaşması eşitsizliğin artışı göstermekte, 0’a yaklaşması ise eşitsizliğin azalmasına işaret etmektedir. Türkiye gini ölçeğine göre 0.49 ile yüksek oranda gelir eşitsizliğine sahip ülkeler arasında yer almaktadır. Türkiye’de kentte gini oranı 0.52 iken kırdada 0.41’dir. Bölgelere göre gini oranları ise şu şekildedir: Marmara;0.56, Ege; 0.44, Akdeniz; 0.47, İç Anadolu; 0.44, Karadeniz;0.46, Doğu Anadolu; 0.37, Güneydoğu Anadolu ; 0.38.²⁴²

Devlet İstatistik Enstitüsü’nün bölgeler arasındaki gelir dağılımını inceleyen araştırmasına bakıldığında kentlerde kırsal bölgelere göre yüksek bir eşitsizliğin yaşandığı görülmektedir. Bölge olarak en fazla eşitsizlik Marmara bölgesinde yaşanmakta, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri daha az eşitsizliğin yaşandığı bölgeler olarak göze çarpmaktadır.²⁴³

Gelirin yüzde 20’lik dilimlerden paylaşımına bakıldığında da bölgeler arasında derin eşitsizliklerin olduğu görülmektedir. İlk yüzde 20’nin en az pay aldığı bölge yüzde 4.33 ile Marmara Bölgesi olmaktadır. Beşinci yüzde 20’lik nüfus diliminde de Marmara bölgesi yüzde 61.16’lık bir payla yine en çok adaletsizliğin yaşandığı bölge olmaktadır. Gelir adaletsizliğinde Marmara Bölgesini İç Anadolu ve Karadeniz bölgeleri izlemekte, arkasından da sırasıyla Akdeniz, Ege, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri gelmektedir.²⁴⁴

Türkiye’de yoksulluk sınırının günlük 1 dolar (İç Anadolu ve Güneydoğu

²⁴⁰G. Erdoğan, *Türkiye’de Yoksulluk: Boyutu Ve Profili*, DİE Yayını, Ankara, 1997

²⁴¹A.g.e

²⁴²Devlet İstatistik Enstitüsü *Gelir Dağılımı Araştırması*, 1994, (www.die.gov.tr)

²⁴³A.g.e, (www.die.gov.tr)

²⁴⁴A.g.e

Anadolu Bölgelerinde bu sınır 80 cent) olarak kabul edildiği araştırma sonuçlarına göre Türkiye'nin nüfusunun yüzde 15'i yoksul sınıfına girmektedir. (Araştırma sonuçları 1997 rakamlarını kapsamaktadır)²⁴⁵

Bölgelere bakıldığında ise yoksulluk sınırı 90 cent kabul edilmesine rağmen Doğu Anadolu Bölgesinde yoksulluk oranı yüzde 25'i bulmaktadır. Yoksulluk sınırının 80 cent kabul edildiği Güneydoğu Anadolu Bölgesinde de yoksulluk oranı yüzde 24 olarak çıkmaktadır. Bu oranlar Türkiye ortalamasının oldukça üzerinde seyretmektedir. Bu bölgelerde her dört kişiden biri yoksulluk sınırının altında yaşamaya çalışmaktadır. Yoksulluk oranı Ege Bölgesinde yüzde 4, Marmara Bölgesinde ise yüzde 7'dir. Bu bölgeler ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri arasında neredeyse altı kat fark vardır. Bu rakamlar ülkemizdeki bölgesel gelir dağılımındaki adaletsizliği en çarpıcı bir biçimde ortaya koymaktadır.²⁴⁶

Kişi başına temel ihtiyaçlar harcaması esas alınarak yapılan hesaplamalarda ise Türkiye nüfusunun yüzde 38'inin 1.5 doların altında günlük gelire sahip olduğu görülmektedir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde günlük kişi başına gelir 1.1 dolar olarak hesaplandığında yoksulluk oranı yüzde 44'lere çıkmaktadır. Neredeyse nüfusun yarısı yoksulluk sınırının altında bulunmaktadır.²⁴⁷

Türkiye öncelikle milli gelirindeki uçurumu kapatmaya ve geliri eşit şekilde dağıtmaya çaba harcamalıdır. Bununla birlikte bölgeler arasındaki eşitsizlik de ürkütücü boyutlardadır. Türkiye'nin bir bölgesinde nüfusun yarısının yoksulluk sınırında yaşaması, ister istemez ülkenin diğer bölgelerini de olumsuz etkileyecektir. Bölgeler arasındaki bu eşitsiz büyüme ve paylaşımın giderilmesi aynı zamanda huzur ve refaha da olumlu katkılarda bulunacaktır.

Görüldüğü gibi ülkemiz yoksulluk, yolsuzluk ve adaletsizlik kıskacında kıvrılmaktadır. Bu nedenle Türkiye'nin hiç de haketmediği bu kıskaçtan çıkmasının tek yolu olan demokratikleşmeye önem verilmelidir.

Çalışmamız boyunca dikkat çektiğimiz gibi, ülkemizin demokrasi, insan hak ve özgürlükleri, gelir dağılımı ve siyasal sistemin işleyişi başta olmak üzere önemli konularda pekçok eksiklikleri bulunmaktadır. Toplumsal taleplerin de bu eksikliklerin giderilmesi yönünde olduğu gözönüne alınırsa, ülkemizde demokratikleşme için uygun zeminin olduğu görülecektir.

Türkiye'nin, kendi değerleriyle küresel süreçte yerini almaması için hiçbir neden yoktur. Yeter ki biz Türkiye'nin tarihi birikimine uygun şekilde davranalım, demokratikleşme ve şeffaflıktan korkmayalım...

²⁴⁵ A.g.e

²⁴⁶ A.g.e

²⁴⁷ A.g.e

Sonuç

Küreselleşme; ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel alanlarda pekçok önemli değişime neden olmakta ve ortak değerlerin dünya çapında yaygınlaşmasına yol açmaktadır. Küreselleşme sürecinin derin dönüşümüne ayak uydurabilen ve değişimin hızını yakalayabilen ülkeler küreselleşme sürecinin nimetlerinden yararlanırken, değişimin gerisinde kalan ülkeler bu sürecin külfetine katlanmak zorunda kalmaktadır.

Küreselleşmenin mal ve hizmetlerin “üretim tarzını” değiştirmesi üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Yeni küresel üretim tarzı, teknolojik gelişmenin enformasyonel tarzına dayanmakta, bu tarz tüm teknolojik değişiklikleri belirlemektedir. Burada hammadde de, ortaya çıkan ürün de, “enformasyon” olmaktadır. Bu enformasyonel tarz, daha kârlı pazarlar açmak için ekonomik süreçleri hızla uluslararası platforma yaymayı amaçlamaktadır.

Finans piyasalarında gözlenen küreselleşme eğilimleri nedeniyle sermaye de, akıcı bir nitelik kazanarak ulusal sınırları daha kolay aşmaya başlamıştır.

Ulus Devletin, hem ulusal hem de uluslararası düzeydeki rolü küreselleşme sürecinde köklü değişimlere uğramaktadır. Küreselleşme sürecinde “*bir ulusa mensup birey*” kavramından, “*uluslararası hukukun sujesi olan birey*” kavramına geçilmektedir. Ulus devlet giderek bir forum haline gelmekte; bireyler, gruplar ve sivil toplum örgütleri değişik devletlerle güçlü ya da zayıf birçok bağ kurmaktadır.

Küreselleşme sürecinde ulus devletler paradigmasına bağlı geleneksel egemenlik anlayışının da artık geçerliliğini yitirdiği gözlenmektedir. Hemen hemen bütün devletler kurallarını kendilerinin koymadıkları uluslararası, hatta Avrupa Birliği gibi örneklerde uluslarüstü hukuka göre, taahhüdler üstlenmek zorunda kalmaktadır. Uluslararası ortak “insan hakları hukuku” da devletlerin

kendi takdirlerine göre kural koyma ve uygulama yetkilerini sınırlandırmaktadır.

Ulus devletlerin mutlak egemenlik anlayışları da küreselleşme süreciyle birlikte değişmiş, “kayıtlı egemenlik” olgusu ortaya çıkmıştır. Kayıtlı egemenlik yaklaşımında, “bir devletin dünya sistemine üyeliği, onun kendi vatandaşlarına iyi davranmasına bağlı” olmaktadır. Devletin toplumda otoritenin en üstün kaynağı olduğu düşüncesi de artık terk edilmektedir.

Küreselleşme sürecinde devletler arasındaki etkileşimin şekli de değişerek, hükümetler arasında işleyen ilişki modeli, artık toplumlara ve uluslararası örgütlere kaymaktadır. Ülkeler arasındaki temasın başlıca aktörleri olan dış politika, diplomasi ve askeri müdahale yerini uluslararası organizasyonlara ve küresel bilgi akışına bırakmaktadır.

Küreselleşme sürecinde devlet ortadan kalkmamakta ancak rolü değişmektedir. Devletler küresel sürecin gereklerine cevap verecek stratejiler geliştirmenin yanısıra, vatandaşlarının ve şirketlerinin küresel rekabet çağında refaha kavuşmalarını sağlayacak şekilde daha koordine edici yapılar haline gelmektedir.

Küreselleşme süreci, siyasal alanda pekçok konuyu ulusal alandan uluslararası alana taşımaktadır. İletişim kanallarının artık denetlenemediği günümüzde, özgürlük ve demokrasi, küresel kimliğin bir parçası haline gelmektedir. Küreselleşme sürecinde demokrasi ve insan hakları taleplerinden kaçınmak mümkün değildir. Bu talepler hem ulusal düzeyde dile getirilmekte, hem de küresel dinamikler tarafından desteklenmektedir. İnsan haklarına saygı, devletlerin egemenlik hakkını hem ulusal, hem de uluslararası düzeylerde sınırlayan ahlaki, siyasal ve hukuksal bir boyut kazanmıştır.

Küreselleşme sürecinde yeni bir “*demokrasi anlayışı*” ortaya çıkmaktadır. Küreselleşme sürecinin yeni demokrasi anlayışını; ulus devlet yapısını aşan, ulusların diğerini denetleyebileceği ve gerekirse yaptırım uygulayabileceği süreç oluşturmaktadır.

Yeni Demokrasi anlayışının temelinde “Paris Şartı”nın ilkeleri bulunmaktadır. “Devletlerin egemen eşitliği ve egemenliğin özündeki haklara saygı, tehdit veya kuvvete başvurmama, sınırların dokunulmazlığı, devletlerin toprak bütünlüğüne saygı, uyumsuzlukların barışçı yollarla çözümü, içişlerine karışmama, düşünce, vicdan, din ve inanç özgürlükleri de dahil olmak üzere insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı, halkların hak eşitliği ve kendi kaderlerini tayin hakkı, devletler arasında işbirliği, uluslararası hukuk çerçevesinde üstlenilen yükümlülüklerin iyi niyetle yerine getirilmesi” ilkelerini benimse-

yen Paris Şartı'na uyulduğu takdirde bütün dünyada savaşın yerini barışın, çatışmanın yerini işbirliği ve uzlaşmanın alacağı açıktır. Küreselleşmenin az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından ortaya çıkan olumsuzluklarını da, ancak yeni demokrasi anlayışının ilkelerine uyularak gidermek mümkün olacaktır.

Avrupa Birliği de insan haklarına saygı, demokrasi ve hukukun üstünlüğünü birliğin temel öğeleri arasında saymaktadır. İnsan haklarına saygı, demokrasi ve hukukun üstünlüğünü “birliğe ait olmayı tanımlayan şartlar” olarak belirleyen AB, yalnız birlik içinde değil, birliğin ilişkisi olan ülkelerde de bu şartları eylemlerine yön veren değişmez ilkeler olarak kabul ettiğini belirtmektedir.

“AB ile bütünleşmek isteyen Türkiye, acaba küresel sürecin gerektirdiği demokrasi anlayışına sahip mi?” sorusuna cevap aradığımızda Türkiye'nin demokratikleşme, insan hakları ve özgürlükler başta olmak üzere, siyasal sistemin işleyişi, siyasal kültür, sivil toplum gibi temel konularda önemli eksikliklerinin bulunduğu gözlenmektedir.

Çalışmamızda ele aldığımız konulardan hareketle, AB'ye girmek isteyen Türkiye'nin mevcut durumu hakkında ana başlıklar halinde şunları söylemek mümkündür:

1. Türk demokrasisi yapısal ve uygulamaya dönük pekçok sorun yaşamaktadır. Türkiye'de demokrasi kültürü yerleşmemiş, demokratikleşme reformları tam olarak yapılamamıştır.

2. Türk siyasal sisteminde de yapısal bozukluklar bulunmakta, icraat yapabilen ve bu icraatın sorumluluğunu taşıyabilen yönetimlerin eksikliği hissedilmektedir. Türkiye'de siyasal sistem tek merkezli olarak işlemekte, sivil toplum ve yerel yönetimler gibi unsurlar iktidarı paylaşmamaktadır. Türkiye'de devlet ile toplum, devlet ile vatandaş arasındaki ilişkiler de tutarlı bir temele dayanmamakta, bu da parlamenter sistemin işleyişinde önemli sıkıntılara neden olmaktadır.

3. Siyasal kültürümüzde hoşgörü, uzlaşma ve işbirliği gibi önemli kavramların eksikliği ile birlikte, derin bir “güven” bunalımı yaşanmaktadır. Siyasal kültürümüz “bize özgü” bir yapı arz etmekte; bu yapı devamlı olarak yozlaşma, yoksulluk ve yolsuzluk üretmektedir. Siyasal kültürümüzün “iktidar hastalığı” da dikkat çekmekte, bu da siyasal yozlaşmanın önünü açmaktadır.

4. Hak ve özgürlükler perspektifinden Türkiye'nin görünümüne bakıldığında; hukukun üstünlüğü ilkesini hayata geçirmekte zorlandığımız, insan hakları konusunda yeterli özeni göstermediğimiz ve düşünce özgürlüğü konusun-

da daha yapmamız gereken çok şeyin olduğu görülmektedir. AB'ye üye olmak isteyen Türkiye'nin demokratikleşmesi için öncelikle hak ve özgürlükler konusundaki düzenlemeleri hızla hayata geçirmesi gerekmektedir.

5. Türkiye'de modern sivil toplum örgütlenmesi kurulamadığı için sivil toplum yeterince etkin değildir. Katı devletçilik anlayışı ile bürokratik elitin yetki ve sorumluluklarını paylaşmaktan kaçınması nedeniyle sivil toplum örgütlenmesi Türkiye'de demokrasi kültürünün yerleşmesine yeterli katkıda bulunamamaktadır.

6. Türkiye ciddi bir yolsuzluk batağı ile karşı karşıyadır. Siyasi ve idari yolsuzluk, önemli bir tehdit unsuru haline gelmiş, demokrasinin bile temellerini sarsar olmuştur. Hesap vermekten, şeffaflıktan ve açıklıktan kaçınma, yolsuzluğu beslemektedir. Yolsuzluğun maliyeti ağır olmakta ve ekonomik olarak da ülkemize çok ağır bir bedel ödetmektedir.

7. Türkiye'de gelir adaletsiz dağıtılmaktadır. Gelir grupları arasındaki dehşet veren bir uçurum vardır. Türkiye'de en zengin ile en fakir arasında 236 kat fark bulunması, nasıl bir eşitsizlik ile karşı karşıya olduğumuzu ortaya koymaktadır. Türkiye insani gelişmede de hergeçen yıl gerilemekte, tüm dünya ülkeleri arasında 96. sırada yer almaktadır. Bölgeler arasındaki ciddi eşitsizlikler de dikkat çekmektedir.

Küreselleşme sürecinin tüm hızıyla sürdüğü ve Türkiye'nin de bu süreçte Avrupa Birliği ile bütünleşmek için çaba harcadığı günümüzde, ülkemizin temel konulardaki durumu hiç de iç açıcı değildir.

Türkiye, küresel sürecin nereye doğru gittiğini ve bu sürecin ağır faturasını ödemek yerine fırsatlarından yararlanmak için neler yapması gerektiğini görmeli ve anlamalıdır.

Bu bakış açısı kazanıldıktan sonra küresel sistemin gerekleri yerine getirilmeli, öncelikle küresel sistemin "*işletim sistemi*" olan demokratikleşmeye hız verilmeli, hak ve özgürlüklerin üzerindeki baskılar kaldırılmalıdır.

Türkiye kendisine hedef olarak "küreselleşme sürecine uyum sağlamayı" seçmeli ve bu sürecin gerisinde kalmamak için çaba harcamalıdır. Küresel sürecin kodlarını çözen Türkiye, aynı zamanda bir "dünya devleti" olmanın da kapılarını aralayabilecektir.

Kaynakça

Adaman, Fikret, Ali Çarkoğlu, Burhan Şenatalar, **Hanehalkı Gözünden Türkiye'de Yolsuzluğun Nedenleri Ve nlenmesine İlişkin neriler**, Türkiye Ekonomik Ve Sosyal E-tdler Vakfı (TESEV) Raporu, İstanbul, 2001

Akarcalı, Bülent, "*Bilgi Toplumu*", **Yeni Türkiye Dergisi 21. Yüzyıl zel Sayısı**, 1. Cilt, Yıl:4, Sayı:19, Ankara, 1998

Akpınar Gönenç, Ayşenur **Sivil Toplum: Düşünsel Temelleri Ve Türkiye Perspektifi**, (www. altkitap.com)

Aktan, Gündüz, **Siyasal Rejim Tartışmaları**, TESEV Yayınları, İstanbul, 2000

Almond, Gabriel, **Comparative Politics Today: A World View**, Boston: Little, Brown and Co, 1974

Amin, Samir "*Dünya Kutuplaşmasının Geleceği*" (Çev: Ulus Bakar, Ayda Erbal) **Toplum ve Bilim**, Kış, 1995

Altan, Mehmet , "*Bilgi Toplumu Ve Demokrasi*", **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı:19, Ankara,1998

Alp, Ali, Mehmet Ali Kahraman , **Küreselleşme ve Politika Yakınlaşmaları**, (www. liberaldt.org.tr)

Appadurai, A. **Disjuncture And Difference In The Global Cultural Economy**, Sage, London, 1990

Atar, Yavuz, "*Demokratik Sistemde Sivil Toplumun Fonksiyonu Ve Sivil Toplum/Devlet Düalizmi*", **Yeni Türkiye Dergisi Sivil Toplum zel Sayısı**, Yıl: 3, Sayı: 18, Ankara, 1997

Avrupa Birliği'ne Tam yeliğe Doğru: Siyasi Kıstaslar Ve Uyum Süreci, TŐİAD Yayınları, Yayın No: 276, İstanbul, 1999

Batum, Shely, "*1990'larda Dünya'da Ve Türkiye'de Siyasal Rejim Tartışmaları*", Bkz. **Siyasal Rejim Tartışmaları**, TESEV Yayını, İstanbul, 2000

Batum, Süheyl, **Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri Ve AB Kopenhag Siyasal Kriterleri / Siyasal Partiler**, TŐİAD Yayınları, İstanbul,2001

Batum, Süheyl, **Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri Ve AB Kopenhag Siyasal Kriterleri: Görüşler Ve ncelikler**, TŐİAD Yayınları, İstanbul, 2001

Barber, Benjamin, **Gcl Demokrasi**,Çev: Mehmet BeŐikci, Ayrınıt Yayınları, İstanbul, 1995

Barnet, Richard, J. Cavanagh, **Electronic Money And The Casion Economy**, San Francisco, Sierra Club Books, 1996

Bauman, Zygmunt, **Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları**, (Çev: Abdullah Yılmaz) , Ayrıntı Yayınları,1999

Başkaya, Fikret, **Küreselleşme mi? Emperyalizm mi? Piyasacı Efsanenin Çöküşü**”, Ütopya Yayınları, Ankara, 1999

Beck, U. “*The Reinvention Of Politics*”, London: Polity, 1997

Bell, D. **The World and the U.S in 2013**, Deadlus, 116, 1987

Breitenfellner, A. “Global Unionism: A Potantial Player”, **ILR**, Vol: 136, Num 4, Winter, 1997

Breitenfellner, A. “*Global Unionism: A Potential Player*”, **International Labour Review**, Vol: 136, Issue:4, Geneva, Winter, 1997

Brown, Michael, **The Production Of Society A Markian Foundation On For Social Theory**, Rowman/ Littlefield, New Yersey, 1986

Bulaç , Ali, “*Küreselleşmenin Tanımsal Çerçevesi*”, **Zaman Gazetesi**, 9 Temmuz 2002

Burton, Greame, **Medya Analizlerine Giriş: Görünenden Fazlası**, Çev: Nefin Dinç, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1995

Campbell, D. “*Foreign Investment Labour Immobility And The Quality Of Employment*”, **ILR**, Vol: 133, Num 2, 1994

Cerny, Philip, “*Globalization and the Changing Logic of Collective Action*”, **International Political Economy, Perspectives on Global Power and Wealth**, Ed. Jeffrey A. Frieden, David Alake, 2000

Clarck, I. “*Globalization And Fragmentation*”, Oxford: Black Well, 1997

Chun, Lin, “*İnsan Hakları Ve Demokrasi İlişisini Açıklığa Kavuşturma Denemesi*”, Bkz. **50 Yıllık Deneyimlerin Işığında Türkiye’de Ve Dünya’da İnsan Hakları**, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1999

Cranston, Maurice, “*İnsan Hakları Nelerdir?*”, **Daedalus**, Vol. 112, No.4, Fall 1983, Bkz. **Yeni Forum Dergisi**, Sayı:253

Coşkun Aktan, Can, “*Sivil Toplum İçin ideal Devlet*”, **Yeni Türkiye Dergisi Sivil Toplum Özel Sayısı**, Yıl:3, Sayı:18, Ankara,1997

Çaha, Ömer, “*1980 Sonrası Türkiye’de Sivil Toplum Anlayışı*”, **Yeni Türkiye Dergisi Sivil Toplum Özel Sayısı**, Yıl: 3, Sayı: 18, Ankara, 1997

Çaha, Ömer, “*Bilgi Çağında İdeolojik Devletin Dayanılmazlığı*”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı:19, Ankara, 1998

Çukurçayır, M. Akif, **Siyasal Katılma Ve Yerel Demokrasi**, Yargı Yayınevi, Ankara, 2000

Dağı, İhsan, **İnsan Hakları, Küresel Siyaset Ve Türkiye**, Boyut Kitapları, İstanbul, 2000

Diamond, Larry, “*Redthinking Civil Society: Toward Democratic Consolidation*”, **Journal of Democracy**, 5, No:3, July 1994

Duverger, Maurice, **Siyaset Sosyolojisi**, Varlık Yayınları, İstanbul, 1995

Ekzen, Nazif, “*Medya Ve Ekonomi: Türk Basın Endüstrisinde Yoğunlaşma, Toplaşma, Tekelleşme Yapısı (1965/1995)*”, Bkz. Korkmaz Alemdar (Der.) **Medya Gücü Ve Demokratik Kurumlar**, İstanbul, Afa Yayınları, 1999

Enformatik Alanına Yönelik Bilim, Teknoloji Ve Sanayi Politikaları Çalışma Grubu Raporu, TÜBA, TÜBİTAK Ve TGV Ortak Yayını, Ankara, 1995

Erdem, Tarhan, Mehmet Kabasakal, Ömer Faruk Gençkaya, **Siyasi Partilerde Reform**, TESEV Yayınları, İstanbul, 2000

Erdoğan, Mustafa, “*Türkiye'nin Sistem Arayışı*”, Bkz. **Siyasal Rejim Tartışmaları**, TESEV yayını, İstanbul, 2000

Erdoğan, Mustafa, “*İfade Özgürlüğü Neden Gereklidir*”, **Liberal Düşünce Topluluğu Dergisi**, Ankara, 2001, (<http://www.liberaldt.org.tr/at/atme22.htm>)

Erdoğan, Mustafa, **Anayasal Demokrasi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1997

Erdoğan, G. **Türkiye’de Yoksulluk: Boyutu Ve Profili**, DİE Yayını, Ankara, 1997

Erdoğan, Mustafa, “*Siyaset ve Hukuk Perspektifinden Küreselleşme*”, Bkz. **Siyasi, Ekonomik ve Kültürel Boyutlarıyla Küreselleşme**, Ufuk Kitapları Sosyal Bilimler Dizisi, İstanbul, 2002

Erkan, Hüsnü, **Bilgi Uyarlılığı İçin Yeniden Yapılanma**, İmge Kitabevi, Ankara, 2000

Esmer, Yılmaz, **Devrim, Evrim, Statüko: Türkiye’de Sosyal, Siyasal, Ekonomik Değerler**, TESEV Yayınları, İstanbul

Friedman, Tholmas, **Lexus Ve Zeytin Ağacı / Küreselleşmenin Geleceği**, (Çev: E-lif Özsayar) Boyner Holding Yayınları, İstanbul, 2000

Friedman, Tholmas, “*Küreselleşmenin Türkiye için anlamı*”, İstanbul Bilgi Üniversitesi Konferans Konuşması, 31 Mayıs 2001

Gençkaya, Ömer Faruk, “*Demokratikleşme Ve Sivil Toplum İlişkisi Üzerin Bir Not*”, **Yeni Türkiye Dergisi Sivil Toplum Özel Sayısı**, Yıl: 3, Sayı: 18, Ankara, 1997

Giddens, Antony, **Modernliğin Sonuçları**, (Çev: Ersin Kuşdil), Ayrıntı Yayınları, 1994

Gündoğmuş, Bülent, “*Dünyanın Aradığı Yanıt: Küreselleşme*”, **Görüş Dergisi**, TÜSİAD Yayınları, Haziran:2002, İstanbul

Hacısalihioğlu, İ. Yaşar, “*Küreselleşme ve Mekansal Yansımalar*”, Bkz. **ODTÜ Uluslararası İlişkiler Konferansı Bildirileri**, Çantay Kitabevi, Ankara, 2003

Held, David, **Political Theory And The Modern State**, Stanford: Stanford University, 1989

Held, David, **Global Transformations: Politics, Economics and Culture**, Polity and Stanford University Press, London, 1999

Hirst, Paul, Grahame Thompson, **Küreselleşme Sorgulanıyor**, Dost Kitabevi, Ankara, 1998

Holloway, John , “*Global Capital And The National State*”, **Capital and Class**, LII, Spring; 2349, 1994

Horsman, Mathew, A. Marshall, **After The Nation State: Citizens, Tribalism And The New World Disorder**, Herper Collins Publisher, London 1995

Huntington, Samuel P., Jorge I. Domínguez, **Siyasal Gelişme**, Çeviren: Ergun Özbudun, Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Ankara, 1995

İncioğlu, Nihal, “*Siyasal Rejimler: Başkanlık, Yarı Başkanlık Ve Seçilmiş Başkanlık Seçenekleri Türkiye’ye Neler Sunabilir?*” Bkz. **Siyasal Rejim Tartışmaları**, TESEV Yayını, İstanbul, 2000

“*İnsan Hakları Ve Demokratikleşme*”, **Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliğinin Bildirisi**, 2001, (info@mazlumder.org.tr)

Jacobson, David, **Conclusion: The Global Future**, Boulder: Westview Press, 1994

Kalaycıoğlu, Ersin, "*Türkiye’de Siyasal Kültür Ve Demokrasi*", Bkz. **Türkiye’de Demokratik Siyasal Kültür**, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara, 1995

Kalaycıoğlu, Ersin, Süheyl Batum, **Türkiye’de Demokratikleşme Perspektifleri Ve AB Kopenhag Siyasal Kriterleri: Düşünce Özgürlüğü**, TÜSİAD Yayınları, No:2, İstanbul, 2001

Kalaycıoğlu, Ersin, **Karşılaştırmalı Siyasal Katılma: Siyasal Eylemin Kökenleri Üzerine Bir İnceleme**, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayını

Kansu, Işık, **Emperyalizmin Yeni Masalı Küreselleşme**, Güldikeni Yayınları, Ankara, 1999

Kapanı, Münci , **Kamu Hürriyetleri**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, 1981

Kazgan, Gülten, **Küreselleşme ve Ulus Devlet: Yeni Ekonomik Düzen**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2000

Keyman, E. Fuat, **Türkiye Ve Radikal Demokrasi**, Alfa Yayınları, İstanbul 2000

Kışlalı, Ahmet Taner, **Siyaset Bilimi**, Ankara Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu Yayınları, 1987

Kurtuluş, Erciş, "*Kirlilikte Dibe Vurduk*", **Zaman Gazetesi**, 11.05. 2000

Küreselleşme, Devlet Planlama Teşkilatı 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 2000

Khan, George, “*Global Economic Integration: Opportunities and Challenges*”, Federal Reserve Bank Of Kansas City, 2001

Kovalis, Vytautas, “*History Of Consciousness And Civilization Analysis*”, **Comparative Civilizations Review**, Cilt:17, Sonbahar, 1987

Martin, H., H. Schumann, **Globalleşme Tuzağı: Demokrasiye Ve Refaha Saldırı**, (Çev: S. Karadana), Ümit Yayıncılık, Ankara, 1997

Oran, Baskın, “*Küreselleşme: Ne yapmalı?*”, (Yazı dizisi), **Cumhuriyet Gazetesi** , 2000

Ouattara, A., “*The Challenges of Globalization for Africa*”, The Southern African Economic Summit, May 21, 1997, bkz. Coşkun Can Aktan “*Globalleşme Ve Yoksulluk*”, **Yoksullukla Mücadele Stratejileri**, Hakış Konfederasyonu Yayını, Ankara, 2002

Ozankaya, Özer, “*Prof. Dr. İnan Özer’in Siyasal Kültür, Demokrasi Ve Demokratik Değerler Adlı Makalesinin Değerlendirilmesi*” Bkz. (www.liberaltdt.com)

Öke, Mim Kemal, **Küresel Toplum Ve Türkiye**, Konrad Adenauer Vakfı Yayınları, Ankara, 2001

Robertson, Roland, **Küreselleşme, Toplum Kuramı Ve Küresel Kültür**, (Çev: Ümit Hüsrev Yolsal) , Bilim Ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999

Sarıbay, Ali Yaşar, **Siyasal Sosyoloji**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992

Sarıbay, Ali Yaşar, E. Fuat Keyman , **Global Yerel Eksende Türkiye**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000

Sağnak, Mehmet, **Medya Politik**, Eti Kitapları, İstanbul, 199

Seçim Sistemi Ve Siyasi Partiler Araştırması, (2 cilt), TÜSİAD Yayınları, İstanbul, 2001

Selçuk, Sami, “*1999/2000 Yargı Yılı Açılışı Konuşması*” Bkz. Süleyman Doğan(Haz.), **Sivil Demokrasi Çağrısı: Bir Konuşmanın Yankıları**, Birey Yayınları, İstanbul, 1999

Sönmez, Mustafa, “*Dağıtılamayan Gelir*”, **Görüş Dergisi**, Sayı:49, 2001

Stiglitz, Joseph E., **Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı**, Plan B Yayınları, İstanbul, 2002

Tanör, Bülent , **Türkiye’de Demokratikleşme Perspektifleri**, TÜSİAD Yayınları, İstanbul, 1997

Tellan,Bülent, Yıldız Yazıcıoğlu, Volkan Yanardağ, “*Türkiye’de Hükümet Ve Medya İlişkileri Açısından Teşvik Politikası Ve Uygulamaları*”, **1. Ulusal İletişim Sempozyumu Bildirisi**, İletişim Dergisi Yayınları: 2, Ankara, 2000

Timur, Taner, “*Küreselleşme, İnsan Hakları Ve Türk Demokrasisi*”, Bkz. **Türkiye’de Ve Dünya’da İnsan Hakları**, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 1999

Tonak, Ahmet, **Küreselleşme: Emperyalizm, Yerelcilik, işçi Sınıfı**, İmge Kitabevi,

Ankara 2000

Toprak, Metin, **Küreselleşme ve Kriz**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2001

Turan, İlter, "*Türkiye'de Demokrasi Kültürü*" Bkz. **Demokrasi Kültürü**, Aybay Yayınları, İstanbul, 1996

Turan, İlter, "*Türkiye'de Siyasal Kültürün Oluşumu*" Bkz. Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay (Der.) **Türkiye'de Politik Değişim Ve Modernleşme**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000

Türkiye'nin bilgi ekonomisindeki yeri, TİSK Yayınları, Ankara, 2003

Türkiye Avrupa Birliği ilişkileri Özel ihtisas Komisyonu Raporu, Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, Ankara, 2000

Uygun, Oktay, "*İnsan Hakları Kuramı*" Bkz. **İnsan Hakları**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998

Wallerstein, Immanuel, **Ütopistik ya da 21. Yüzyılın Tarihsel Seçimleri**, Çev: T. Doğan, Avesta Yayınları, İstanbul, 2001

Kemerli, Ahmet, "*Küremizin cilasız yüzü*", **Radikal Gazetesi**, 10 Temmuz 2002

Wagner, Helmut, "*Implications of Globalization for Monetary Policy*" IMF Working Paper, WP/01/184, Nov.

Waters, Malcolm, **Globalization**, London And New York: Routledge, 1995

Weill, Peter, Marianne Broadbent, **Enformasyon Altyapısı: Şirketler için Yeni Bir Kaldıraç**, (Çev: Ayfer Gündal Ünal), Boyner Holding Yayınları, İstanbul, 1999

Verba, Sidne , Norman H. Nie, **Participation in America: Political Democracy And Social Equality**, New York: Harper And Row, 1973

Yakın Dönem Türkiye Ekonomisi Gerçeği, ATO Yayınları, Ankara, Ekim 2001

Yenisey, Feridun, Cevat Özel, **İçtihatlı Basın Mevzuatı**, Beta Yayınları, İstanbul, 1996

Yıldız, Nuran, "*Türkiye'de Medyanın İmajı*", **1. Ulusal İletişim Sempozyumu Bildirisi**, İletişim Dergisi Yayınları: 2, Ankara, 2000

Yılmaz, Aytakin, "*Sivil Toplum, Demokrasi Ve Türkiye*", **Yeni Türkiye Dergisi Sivil Toplum Özel Sayısı**, Yıl:3, Sayı:18, Ankara,1997

Yıldızoğlu, Ergin, **Globalleşme Ve Kriz**, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1996

Yüksel, Mehmet, **Küreselleşme, Ulusal Hukuk Ve Türkiye**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2001

